

**T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNDE
KADIN HAKLARI BAĞLAMINDA FEMİNİZM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. Mustafa AYDIN**

**HAZIRLAYAN
Duygu ALPTEKİN**

KONYA 2006

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ	iii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM VE KADIN HAKLARI

1.1. Kadın Cinsiyeti Sorunu ve Kadın Hakları.....	3
1.1.1. “Cinsiyet” ve “Toplumsal Cinsiyet.....	3
1.1.2. Kadın Hakları.....	9
1.2. Feminizm.....	11
1.3. Feminist Teoriler ve Bu Teorilere Getirilen Eleştiriler.....	13
1.3.1. Liberal Feminizm.....	17
1.3.1.1. Liberalizm Kavramı.....	17
1.3.1.2. Liberal Feminizm ve Eleştirisi.....	18
1.3.2. Marksist ve (Sosyalist) Feminizm.....	20
1.3.2.1. Marksizm Kavramı.....	20
1.3.2.2. Marksist ve (Sosyalist) Feminizm ve Eleştirisi.....	22
1.3.3. Radikal Feminizm.....	26
1.3.4. Kültürel Feminizm.....	31
1.3.5. Postmodern Feminizm.....	36
1.3.5.1. Postmodernizm Kavramı.....	36
1.3.5.2. Postmodern Feminizm ve Eleştirisi.....	39
1.4. Dünyada Kadın Hakları Mücadeleleri ve Feminist Hareketler.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNDE KADIN HAKLARI VE FEMİNİZM

2.1.	Üçüncü Dünya Kavramı ve Bu Kavramın Azgelişmişlik ve Yoksulluk Kavramları ile Açıklanması.....	51
2.2.	Bazı Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadının Yaşamı.....	64
2.2.1.	Nüfus ve Göç.....	66
2.2.2.	Ortalama Ömür, Sağlık ve Beslenme.....	67
2.2.3.	Kız Çocuk Ölümleri.....	69
2.2.4.	Eğitim.....	70
2.2.5.	Çalışma Hayatı.....	72
2.3.	Uluslararası Konferanslar ve Sözleşmelerde Kadın Hakları ve Üçüncü Dünyadaki İzleri.....	76
2.3.1.	Birleşmiş Milletler Dünya Kadın ve İnsan Hakları Konferansları.....	77
2.3.1.1.	Birleşmiş Milletler Birinci Dünya Kadın Konferansı (Meksika, 1975).....	78
2.3.1.2.	Birleşmiş Milletler İkinci Dünya Kadın Konferansı (Kopenhag, 1980).....	79
2.3.1.3.	Birleşmiş Milletler Üçüncü Dünya Kadın Konferansı (Nairobi, 1985).....	80
2.3.1.4.	Rio, Kahire ve Viyana Konferansları	81
2.3.1.5.	Birleşmiş Milletler Dördüncü Dünya Kadın Konferansı (Pekin, 1995).....	84
2.3.1.6.	Pekin + 5 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Özel Oturumu, “Kadın 2000: 21. Yüzyıl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış”.....	85
2.4.	Bazı Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadın Hakları ve Feminist Hareketler.....	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE FEMİNİZM VE KADIN HAKLARININ

TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

3.1. Cumhuriyet Öncesi Feminist Hareketler.....	92
3.1.1. 1908 Yılına Kadar Osmanlı Kadın Hareketi.....	92
3.1.2. 1908 Yılından Cumhuriyete Kadın Hareketi.....	94
3.2. Cumhuriyet Dönemi Feminist Hareketler ve Kadın Hakları.....	97
3.3. 1980 Yılından Günümüze Feminist Hareketler ve Kadın Hakları.....	100
3.4. Türkiye’de Kadın – Erkek Eşitliğinin Sağlanmasında Kadın Haklarının ve Feminizmin Tarihsel Gelişim Sürecinin Kısa Kronolojisi.....	102
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	121

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Çağcıl Dünyadaki Toplumlar.....	57
Tablo 2: Sierra Leone’de Kadının Bir Günü.....	73

ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNDE KADIN HAKLARI BAĞLAMINDA FEMİNİZM

DUYGU ALPTEKİN

ÖZET

Feminizm, kadın ile erkek arasındaki eşitliğin temelde insan hakları bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden bir düşünce sistemi bütünüdür. Bu çalışmada, küreselleşme sürecinin etkileri göz önünde bulundurularak, feminizm akımı etkileri çerçevesinde Üçüncü Dünya ülkelerindeki kadın hakları ve sorunları analiz edilmiştir. Yapılan literatür çalışmasının sonuçlarına göre, bu ülkeler yoksulluk, açlık, eğitimsizlik gibi pek çok sosyal sorunlarla savaşım içinde yaşam mücadelelerinin verildiği ülkelerdir. Üçüncü Dünya ülkeleri kadınları, hem ülkeler arası eşitsizliklere hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmaktadır. Feminizm kadın hakları mücadelesini en fazla bu ülkelerde göstermeli, uluslararası kuruluşlar çalışmalarını ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerini de dikkate alarak gerçekleştirmelidir. Kadınlar toplum içinde hakları olan konumlara erişemedikçe o toplumların kalkınmaları güçleşecektir.

FEMINISM IN THIRD WORLD COUNTRIES AS WOMEN RIGHTS

DUYGU ALPTEKİN

ABSTRACT

Feminism, a conceptual system considering that men and women should equally evaluated based on human rights. In this study, the women rights and their problems in third world countries has been analyzed by considering throughout globalization. According to the results of the literature study; these are the countries which are struggles with many problems socially such as poverty, starvation and illiteracy. In third world countries, women are subject to international inequities besides social sexual ones. Feminism must show the women rights' struggle especially in these countries, International organizations should carry out their facilities considering as social, economic and cultural features of the countries. Unless women success to reach the places which they have been deserving, the development of these countries will be painful.

GİRİŞ

Toplumsallaşma sürecinde her insanın kadın ve erkek kimliklerinin oluşumu söz konusudur. Bu oluşum süreci birçok faktörün etkisi altında gerçekleşmektedir. Kişinin içinde bulunduğu toplumun yapısı ve kurduğu sosyal ilişkiler, bu cinsiyet kimliğinin temelini oluşturmaktadır. Bu temel üzerinde inşa edilen kadın cinsiyeti kimliği erkek cinsiyeti kimliğine dayalı olarak “öteki” şeklinde var olmuştur. Bu noktada, kadın cinsiyeti için dünyanın en kalabalık nüfusa sahip ötekisi demek mümkündür.

Kadın olmak, üzerinde birçok bilimsel araştırmaların da yapıldığı ezilmişliğin sindiği durumların varlığına işaret eder. Bu durumlar toplumsal yaşamın siyasi, hukuki, ekonomi vb birçok alanlarında kendisini göstermektedir. Küreselleşme sürecindeki günümüz dünyası, her ülkede farklı yaşam koşulları ve farklı kadın kimlikleri sergilemektedir. Bu bağlamda denilebilir ki, bir toplumun kurumlarının işleyiş yapısına ve gerçekleştirdiği faaliyetlere bakılarak, o toplumdaki kadının yaşamı hakkında bilgilere ulaşılabilmek mümkündür. Bir başka deyişle, kadın olmak farklı ülkelerde farklı yaşantılar ve farklı ötekilik durumları ifade etmektedir.

Bu doğrultuda Üçüncü Dünya ülkelerindeki kadınlar bu yüksek lisans tezi çalışmasına bir sınır çizmektedir. Küreselleşmenin doğurduğu olumlu ve olumsuz sonuçlar vardır ve bu olumsuz sonuçlar en fazla bu ülkelerde görülmektedir. Yoksulluk, açlık, insan haklarının yokluğu, toplumsal hizmet yetersizlikleri v.b. gibi birçok eksiklik bu toplumların tipik özellikleri arasındadır. Kadının bu tablonun içinde nerede durmakta olduğu sorusuna bu çalışma içerisinde cevap aranmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada işlenmesi amaçlanan esas konu, Üçüncü Dünya ülkeleri kadınlarının, kadın – erkek eşitliği değil genel olarak kadın hakları bağlamında nerede, hangi konumda durduğudur. Feminizmin kadın haklarının insan hakları olduğuna vurgu yapması yönünde kadınların bu hakları ne kadar elde ettiği ya da bu ülkelerde kadın haklarının toplumsal yaşamdaki uygulanabilirlik düzeyi ele alınmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte; bu ülkelerde kadınların yaşam koşulları ve içinde yetiştikleri kültürel ortamlar da göz önünde bulundurularak kadın hakları incelenmesi amaçlanmıştır.

Bir kadın Üçüncü Dünya ülkesinde cinsiyet ötekiliği dışında, değinilen bu toplumsal sorunlarla da bir savaşım içerisinde yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte bu savaşta yeterli donanımına sahip değildir. Kadınlar haklarını savunabilecek ve yaşam kalitesini yükseltebilecek ortak bir bilince ve hukuka yeterince sahip olamamıştır. Bu çalışmanın önemi bu eksiklik ve yetersizliklerden doğmaktadır.

Tarih boyunca farklı ülke kadınları, kadın kurtuluşunu kendi sorunları ve politik anlayışları çerçevesinde biçimlendirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla sayısız feminist hareket, eylem ve anlayışları ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle, kadınlar birlikler oluşturarak erkek egemenliğinin hüküm sürdüğü dünyamızın cinsiyetçi politikalarına, normlarına ve değerlerine karşı bir mücadele başlatmışlardır. İşte bu çalışmada, bu feminist mücadelenin Üçüncü Dünya ülkelerindeki boyutu, kadın haklarının varlığı ve uygulanışı bağlamında ele alınacaktır. Çalışma, bu sınırlar çerçevesinde, ilgili literatür kaynaklarına başvurularak teorik olarak yürütülmüştür.

Çalışmanın birinci bölümünde, konunun genel kavram odakları olan “feminizm” ve “kadın hakları” incelenmiştir. Cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve kadın kavramlarının tanımlamaları yapılarak yeterli açıklamalarda bulunulmaya çalışılmıştır. Feminist ideolojinin ne anlamlar içerdiği irdelenerek, feminizm türleri ele alınmıştır. Genel olarak dünyada, tarihsel süreç içerisinde, feminist hareketlerin oluşumu ve gelişimi ile bölüm sonlandırılmıştır.

İkinci bölüm, literatürde geçen tanımlamalar göz önünde bulundurularak “Üçüncü Dünya” kavramına ışık tutmaktadır. Üçüncü Dünya ülkelerindeki sosyo-ekonomik yaşam, azgelişmişlik ve yoksulluk kavramları ile sergilenmeye çalışılmıştır. Bu ülkelerdeki kadının yaşamını ele alarak, bu kadınların beklentilerini ve sahip oldukları hak ve haksızlıklarını ortaya koymak hedeflenmiştir. Küresel düzlemde Üçüncü Dünya ülkeleri kadınlarının konumu ve etkileri, gerçekleştirilen uluslararası konferanslar ve sözleşmeler yardımıyla açıklanmıştır.

Üçüncü bölüm, Türkiye’deki feminizmin ve kadın haklarının tarihsel gelişimini kapsamıştır. Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki kısımda incelenen bu kadın hareketlerinin ve medeni kanundaki değişikliklerin kısa bir kronolojisi de bölüm sonunda değerlendirilmiştir. Bu bölümde Türkiye’de kadın erkek eşitliğinin gelişim sürecinin adım adım izlenmesi amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM VE KADIN HAKLARI

1.1. Kadın Cinsiyeti Sorunu ve Kadın Hakları

1.1.1. “Cinsiyet” ve “Toplumsal Cinsiyet”

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde cinsiyet, “bireye, üreme işlevinde ayrı bir rol veren ve erkek ile dişiye ayırt ettiren özel bir yaradılış” olarak tanımlanmaktadır (T.D.K., 1998; 411). Bu tanımdan da anlaşıldığı üzere cinsiyet kavramı, dişi ve erkek için biyolojik temelli bir ayırım getirmektedir. Ancak iki farklı cins olarak tanımlanmakta olan dişi ve erkek cinsiyetlerinin sosyal yapıda da birbirlerinden farklı oldukları bilinmektedir. Yakın zamanlarda yapılan araştırmalar dişiye ve erkeğe atfedilen özelliklerin ve davranış biçimlerinin hem bir toplumdan diğerine hem de tarihsel süreçte bir çağdan diğerine değişiklikler gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu anlamda Freud'un yapmış olduğu “Cinsiyet Üzerine” adlı çalışma bu alanda yapılan araştırmaların temeli sayılmaktadır. Freud bu çalışmasında, cinsiyet kavramını tamamen biyolojik ve psikolojik faktörlere dayandırarak açıklamakla birlikte, dişi ve erkek cinsiyetlerinin gelişimi üzerindeki toplumsal mekanizmaları da ortaya koymaya çalışmıştır. Freud, cinsiyetin bebeklikten itibaren ortaya çıkış koşullarını aşamalarıyla birlikte irdelemiştir. Freud'un kuramına göre dişi ve erkek cinsiyetleri biyolojik ve psikolojik açıdan çok farklı olmakla birlikte, sosyal örüntülerin biçimlendirdiği bir norm olarak da birbirlerinden farklılık göstermektedir. Freud, çok basit olan biyolojik istemlerin bile toplumsal koşullar çerçevesinde biçimlendiğini vurgulamaktadır. Örneğin, çocuk ve gençlik çağındaki çeşitli cinsel yasaklamaların, kız ve erkek çocukların cinsel anlamda etken ve edilgen olmalarında belirleyici olduğunu vurgular. Ancak bu belirlenim kız çocuklar için daima edilgen, erkek çocuklar için ise etken konumdadır. Çünkü Freud'a göre bir kategori olarak kız ve erkekler bu etken ya da edilgen olma halini zaten kendi cinsiyetlerinde de barındırmaktadırlar (Freud, 1997; 92–93). Freud'un cinsel kimlik olarak ifade edilen bu tanımlaması, bireysel ve toplumsal kimliğin sadece bir parçasını oluşturmaktadır (Yüksel, 1995; 120).

Cinsiyet kavramı biyolojik bir temele dayanmış olsa bile günlük yaşamda, insanların kadın ve erkek cinsiyetlerinde anladıkları farklı bir anlam bulunmaktadır. Giddens'in ifadesi ile kadın ve erkeklerin davranışları arasındaki farklılıkları sadece biyolojik temelli olan "cinsiyet" kavramı ile açıklamak mümkün değildir (Giddens, 2000; 97). En basit görünümüleriyle, kadın ve erkeklerin giyim-kuşamları, iş ve meslek yaşantıları, ev içi ve ev dışı örgütlenme biçimleri, karar alma mekanizmaları gibi sayılabilecek birçok öge, doğal farklılığın toplumsal damgalanışı olarak ele alınmaktadır. Bu anlayış da kadın ve erkek cinsiyet kategorilerinin toplumsal olarak inşa edildiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Kadın ve erkek cinsiyetleri biyolojik açıdan bir kategori olduğu kadar sosyal açıdan da bir kategoridir. "Sosyal kategoriler, insan birlikteliklerinin diğer formları olan yığın ve gruplardan farklı olarak, üyeleri arasında ne aynı mekânda bulunma ne de etkileşimi olan, fakat herhangi bir ölçüt temelinde birleşmiş olan yapılardır" (Marshall, 1999; 392). Bu anlamda da kadın ve erkek cinsiyetlerinin zaman, mekân ve etkileşim farklılıklarına rağmen türdeş özellikler sergilemesi dolayısıyla birer kategori olarak incelenmesi gerekmektedir (Çelebi, 1990; 1).

Toplumsal bir kategori olarak inşa edilen kadın ve erkek kimliği "toplumsal cinsiyet" kavramı ile anlamını bulmaktadır. Bütün canlılar ile birlikte insanlar da biyolojik açıdan üreme işlevini gerçekleştirmek üzere kadın ve erkek kategorilerine ayrılmaktadırlar. Bununla birlikte toplumsal yaşamda kadınla erkekten beklenen davranışlar, nitelikler, karakteristikler aynı değildir. Kadın ve erkekleri ayrı bir kategori olarak nitelendiren öge, onların doğalarından kaynaklandığı kadar toplum yaşantısından da kaynaklanmaktadır (Ahıska, 1994; 40-41). Toplumsal cinsiyet, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş olduğuna dikkat çekmekle birlikte, kadın ve erkekler arasında kurulmuş olan ayrımı da ifade etmektedir (Onaran, Büker, Bir, 1998; 22).

Toplumsal-kültürel cinsiyeti ifade etmek üzere kullanılan "toplumsal cinsiyet" kavramı, "bireyler için beklenti örüntüleri oluşturan, günlük yaşamın toplumsal süreçlerini düzenleyen, ekonomi, ideoloji, aile, siyaset gibi toplumsal örgütlenmelerin içine yerleşerek onları biçimlendiren bir kurum olarak tanımlanmaktadır (Onaran, Büker, Bir, 1998; 2-3)". Toplumsal cinsiyet, temel toplumsal örgütlenmeleri biçimlendiren bir kurum olduğu kadar, bu örgütlenme biçimlerinden de etkilenen bir konumdadır. Toplumsal cinsiyet ve toplumsal örgütlenme biçimleri arasında gerçekleşen bu etkileşimin boyutları, kültürlere, toplumlara ve zamana göre farklılık göstermektedir. Bu bağlamda da cinsiyet kimliğinin yapılanmasında

kültürel, sosyal ve tarihsel süreçlerin rol oynadığı bilinmektedir. Kültürel süreçler, biyolojik ayrımlara kültürün verdiği anlamlardan oluşmaktadır. Sosyal süreçler, toplumun belirlediği kadın ve erkek davranışları, duygu, değer ve düşünce beklentileri üzerine yapılanmıştır. Tarihsel süreçler ise toplumsal kurumların tarihsel süreçteki evriminde tekrarlanan kadın ve erkek olma davranış biçimleriyle ilintilidir (Navaro, 1999; 28–29). Bu noktada, zamanın, kültürlerin ve toplumsal yaşam tarzlarının farklılığının ülkelerarasında kadın kimliğinin de farklılaşmasını beraberinde getirdiği kanısına varılabilir.

Toplumsal ve kültürel cinsiyeti ifade etmek üzere kullanılan toplumsal cinsiyet kavramının yükselişi 1970’li yılların sonlarında başlamıştır. Genel olarak kadın ve erkek cinsiyet kategorileri üzerine sosyal çevrenin belirleyici önemini vurgulamak amacı ile kullanılan bu kavram konusunda 1980’li yıllardan sonra çeşitli tartışmalar devam etmiştir.

Toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden gerçekleştirilen bu tartışmalar, toplumsal cinsiyet olgusunun toplum yaşantısı ile birlikte kendiliğinden oluştuğu ya da bu olgunun değişen ekonomik süreçlere bağlı olarak ideolojiler tarafından biçimlendirildiği ayrımından kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet, hem günlük toplumsal ilişkileri hem de toplumsal yapıları düzenleyen bir kurum olarak ele alındığında, kişiler arası ilişkiler düzeyinde sınıf, ırk, din gibi toplumsal bölünmelere yol açabilmektedir. Bu tanıma göre toplumsal cinsiyet, hem insanlar arası günlük etkileşimde beklentileri, değerleri, tutumları oluşturan bir süreç hem de erkekleri kadınlardan üstün kılan ve bu üstünlüğü de meşrulaştıran bir tabakalaşma dizgesi olarak ele alınmaktadır. Bu görüş, daha çok artı değer ve ekonomik süreçler gibi erkek egemen yapılanmalar tarafından desteklenmektedir (Kayasü, 1997; 169). Bu tanımlamanın dışında toplumsal cinsiyetin genel kültüre bağlı olarak kendiliğinden oluştuğunu belirten açıklamalar da bulunmaktadır.

Giddens ve Connell gibi sosyologlar, toplumsal cinsiyetin, toplum yaşantısının ilk gününden itibaren varlığını sürdürdüğünü ifade etmektedirler. Giddens, toplumsal cinsiyet kavramının, toplumsal bir fenomen olarak bir süreci içerdiği görüşü üzerinde durmaktadır. Kadın ve erkekler arasındaki ayrımın tarihsel süreçler bağlamında farklılık gösterdiğini belirten Giddens, kadınlık ve erkekliğin toplumsal örüntüler ağı ile açıklanabileceğini vurgular. Giddens, kadınların, toplumsal, cinsel ve gündelik yaşamlarının erkek egemenliğine dayalı olan toplumsal normlar tarafından biçimlendirilmesi üzerinde durmaktadır. Toplumsal cinsiyeti, insanların eril ve dişi olarak bölünmelerine bağlı olarak gündelik bir yaşam tarzı olarak ele almaktadır (Giddens, 1994; 164–165).

Giddens gibi Connell da toplumsal cinsiyet kavramının bir süreç olduğu ve toplumsal yapıdan kaynaklandığı görüşü üzerinde durmaktadır. Toplumsal cinsiyet olgusu hem söz konusu yapıların oluşturduğu koşullar tarafından kısıtlanması hem de bu koşullara verdiği karşılık dolayısıyla doğal bir oluşum olarak kabul edilmektedir. Bu anlayış içerisinde de toplumsal cinsiyet, bir nesne olmaktan çok bir süreçtir. Toplumsal cinsiyet, bu süreç içerisinde toplumsal bir fenomendir. Toplumsal bir fenomenin ortaya çıkış sürecinde “değişme” yaşanmasına rağmen esas olan, değişen sürekliliktir. Sürekliliği sağlayan öge ise gündelik yaşamın yapı ve örgütlenme biçimidir. Connell’a göre; “değişen sürekliliğin, gündelik yaşamda toplumsal cinsiyet alanında en büyük vurgusu, toplumsal cinsiyetin kendisini yeniden üretim ilişkilerinde göstermesidir” (Connell, 1998; 191-192).

Connell, toplumsal cinsiyet kavramını açıklamaya çalışırken, cinsiyet teorisi sınıflamalarından yola çıkılması gerektiğini vurgulamaktadır. Cinsiyet teorisi sınıflamalar, temelde dört başlık altında toplanmaktadır.

1. Bu teorilerden ilki “Dışsal Teoriler” adı ile anılmaktadır. Dışsal teoriye göre kadın ve erkek arasındaki farklılıkları üretim ve sınıf ilişkileri bağlamında ele almak gerekmektedir.
2. “Cinsiyet Rol Teorisi”nde ise erkekler ile kadınlar arasındaki bölünmenin, toplumsal roller arasındaki bölünme ile açıklanması mümkündür. Cinsiyet Rol Teorisi, erkeklik ve kadınlığın toplumsal olarak yapılandırılmış olduğu gerçekliği üzerinde durmaktadır (Burke, 2000; 49).
3. “Kategorik Teori” ise toplumsal cinsiyet tanımlamasında iktidar ve çıkar çatışmalarına ağırlık vermektedir. Bu yaklaşım, Connell’in da savunduğu ve çalışmasında kullandığı teorik çerçevedir. Connell’in savunduğu Kategorik Teoriye göre kadın ve erkeği toplumsal yapı içerisinde bir toplumsal kategori olarak belirleyen unsur, her iki cinsin de değişen tarihsel süreçte birbirleri üzerinde kurdukları iktidar ilişkileri üzerinde temellenmektedir (Connell, 1998; 70).
4. Bu konudaki diğer bir yaklaşım ise “Pratik Teori”dir. Pratik Teoriye göre toplumsal cinsiyeti belirleyen unsur, kişisel yaşamla toplumsal yaşamın iç içe geçmesi ile açıklanabilmektedir (Connell, 1998; 70–71).

Toplumsal cinsiyet olgusunu açıklamak üzere Connell Kategorik Teoriden yola çıkmaktadır. Kategorik Teoriye göre toplumsal cinsiyet, değişen süreklilik içinde toplumsal örüntüler tarafından biçimlenen bir fenomen olarak kadınlık ve erkeklik arasındaki farklılıkları iktidar ilişkileri bağlamında açıklamaktadır.

İktidar ilişkilerinden yola çıkılarak kadın ve erkek için doğal bir biçimde oluşturulan toplumsal cinsiyet kavramı anlayışının karşısında toplumsal cinsiyetin, ekonomik süreçler bağlamında oluşturulduğu anlayışı yer almaktadır. Bu görüşün en önemli temsilcilerinden biri Ivan Illich'dir. Illich, toplumsal cinsiyet kavramını tanımlarken bir anlamda sondan başa doğru hareket etmektedir. Sanayi Devrimi ve 19. yüzyıldaki Avrupa toplumsal yapısını, toplumsal cinsiyet anlayışının oluşma süreci içerisinde başlangıç noktası olarak kabul etmektedir. Sanayi Devrimi getirmiş olduğu döngüsel değişimle birlikte iki mit yaratmıştır. Bu mitlerden ilki, tüm insanlar arasında eşitliğe giden hareket, ikincisi ise cinsel bir kimlik ya da tam anlamı ile cinsel kökenin oluşturulmasıyla ilgilidir. Ancak Illich'e göre Sanayi Devrimi özgürlük anlayışını getirmekten çok tutsak bir toplum yaratırken, cinsel kökenin yaratılmasını bir kenara koyup, gerçekte cinselliğin ve kadın ile erkeği tanımlayan cinsel kimliğin ortadan kalkmasına neden olmuştur (Illich, 1996; 13).

Illich'in tanımlamasında kadın ve erkek arasında kişiyi o cinse ait kılan önemli ayrımlar bulunmaktadır. Bu ayrım, aynı anda iki yerde olamayan temel bir toplumsal kutuplaşmayı ifade etmektedir. Illich'e göre, kadın ve erkek cinsleri birbirlerinden tamamen farklı oldukları için bu ayrımın olması gerekmektedir. Cinsler arasındaki ayrıma dayalı olan "doğal cinsiyet" anlayışı, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan kapitalizm ve metaların endüstriyel üretime bağlı bir yaşam tarzı ile ortadan kalkmıştır. Illich, endüstriyel üretim tarzını, kadınlık ve erkeklik kimliklerinin yer almadığı, bütün kişilerin ücret karşılığında herhangi bir özelliği olmadan gerçekleştirdiği meta üretilen bir sistem olarak tanımlamaktadır. Seri üretim ile kadınlar, hem bir kadın olarak ev içinde hem de bir erkek gibi ev dışında çalışmak konumunda kalmışlardır (Illich, 1996; 211).

Toplumsal cinsiyet konusuna getirilen eleştirilerden ilki, biyolojik etken ile toplumsal etken arasında kurulan "kesin" ayrıma dayanmaktadır. Bu anlayış, sosyolojinin, toplumsal özneyi yalnızca toplumsal bir bilinç ve eylem üretmek amacı ile bedensiz bir şey olarak görmeye eğilimli olduğu anlayışı ile ilişkilidir. Buna göre birer sosyal kategori olarak ele alınan kadın ve erkek cinsiyetlerinin, biyolojik belirlenimlerinden uzak ve ilgisiz bir temelde toplumsal cinsiyet kavramı ile açıklanması üzerinde durulmaktadır. Toplumsal bir bilinç

yaratan insan, sanki bedensiz bir özne olarak ele alınmaktadır (Marshall, 1999; 99). Toplumsal cinsiyet konusunda yapılan bu tür eleştiriler, bu kavramın, biyoloji ve beden ilişkisini soyutlayarak bir tanımlama getirmesinden kaynaklanmaktadır.

İkinci türdeki eleştiriler ise toplumsal cinsiyet kavramının kadınlar ile erkekler arasındaki iktidarın ve tahakkümün aleyhine işleyen farklılıklarda odaklanması ile ilişkilidir. Bu çerçeveye göre kadın ve erkeğe ataerkilliğin açıklanmasına yardımcı olan önceden oluşturulmuş gruplar gözüyle bakılmaktadır. Ataerkil kavramın kullanılmasında bir takım sorunlar vardır. Bu sorunların temelinde biyolojik bir kategoriye toplumsal bir kategori gibi değerlendirilerek, “cinsiyet” ile “toplumsal cinsiyeti” temelde aynı kavramlar olarak ele alması yatmaktadır (Marshall, 1999; 99–100). Bu anlamı ile de toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyet sözcüğünü kullanmaktan kaçınmanın bir aracı olması dolayısıyla eleştirilmektedir.

Toplumsal cinsiyet konusunda öne sürülen eleştirilerden sonuncusu ise toplumsal cinsiyetin, cinsiyet farklılığı kavramı yerine kullanıldığı, hatta daha da öteye giderek kadın ve erkek için iktidar ilişkilerinin egemen olduğu bu işleyişte kavramın asıl rolünü kaybederek, kadınlar için eşanlam işlevi gördüğü ifade edilir. Bu yaklaşımda toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeği, sergilenen fenomenler olarak görmesi ve bu ayrımında da yalnızca kadınları ifade etmesi dolayısıyla eleştirilmiştir (Randall, 1998; 189). Toplumsal cinsiyet kavramından genellikle kadınlar, toplumsal cinsiyet çalışmalarından da genellikle kadın çalışmaları anlaşılmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı kadın çalışmaları feminist teori, tabakalaşma ve sınıf çalışmaları için faydalıdır. Kadınlık ve erkekliğin toplum tarafından kurulmuş olduğu gerçekliğinden hareket ettiği için, kadın çalışmaları ve feminist teori için bir temel oluşturmaktadır. Ancak bu kavram “kadın” a vurgu yapmaktan öte kadın ve erkek arasındaki toplumsal kurgulanmaya vurgu yapmak amacı ile kullanılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet olgusu toplumsal bir fenomen olarak değişen bir süreklilik izlemektedir. Bu anlamda da toplumsal cinsiyetin içeriğinin tarihsel süreçler bağlamında değişmesi söz konusu olmaktadır. Bu kavram ile ekonomik, politik, sosyal süreçlerin, kadınların ve erkeklerin konumunu ve bu konumun değişimini nasıl etkilediği sınırlanmaktadır (Kayasü, 1997; 179). Bu anlamda da toplumsal cinsiyet çalışmalarında “kültür”, “kimlik” ve “farklılaşma” boyutlarının da irdelenmesi gerekmektedir.

1.1.2. Kadın Hakları

Bütün toplumlarda gerekli ve gerekli olmama, kendi ve diğeri olmak üzere birçok düalizm görmek mümkündür. Dildeki her bir kavram birçok temel ve yan özellikleri kendi içinde barındırır. Bir kelimenin anlamı onun hem esas anlamı hem de karşıtı düşünülmedikçe doğru bir şekilde anlaşılabilir. Her bir terim erkek-kadın, genellik-özellik gibi ikili bir zıtlık içerir. Bu zıtlıklar birbirine bağlıdır ve hiyerarşik olarak daha üstün olan temel terim daha alt ve zayıf olan karşıtı ile birlikte düzenlenir (Dahl, 1987; 15). Kelime ve kavramların anlamlarını tam anlamıyla anlamak bu karşıtlıkların birlikte yorumlanmasını gerektirir.

Kadın / erkek, erkeklik / kadınsılık, iyilik / kötülük, rasyonellik / hissilik, objektiflik / subjektiflik, doğal / yapay, aktif / pasif, gerçek / sahte şeklindeki geleneksel ikili dil zıtlığı içinde objektiflik, rasyonellik, aktiflik, gerçeklik ve doğallık iyi olup erkeğe ilişkindir. Subjektiflik, yapaylık, pasiflik, hissilik gibi olumsuz özellikler kötü olup kadına özgüdür (Dennis, 1980; 194). Tarihsel olarak susturulmuş ve engellenmiş bir çoğunluk ve yeni değerlerin ve perspektiflerin taşıyıcıları olan kadınların erkeklerden farklılığı doğal olup değiştirilemez. Geleneksel olarak kadının temel görevi çocuk bakmak ve yetiştirmek olarak anlaşılmıştır.

“Kadın nedir?” sorusu Simone De Beauvoir tarafından şu şekilde tanımlanır: İnsanlık erkektir. Erkek kadını tanımlar, kadın ise erkeğin referansları ile tanımlanır. Kadın olarak doğulmaz, kadın olunur. De Beauvoir cinsiyet üzerine çalışmalarıyla aile ve toplum yaşamında cinsiyete dayalı ayrımı, bu ayrımın nasıl tasarlandığını, bu ayrımın toplumda nasıl yaşandığını ve bu ayrımdan hareketle kadın ve erkeğin konum analizi üzerinde durur (De Beauvoir, 1989; 16).

Bebeklikten itibaren kesin bir şekilde daha üstün olduğu varsayılarak yetiştirilen erkek kadının rolünü tanımlayarak kadının kadınlığı, zayıflığı ve erkeğe tabiliğine dayanarak bir kadın metodolojisi yaratır. Geleneksel ikili dil zıtlığı içinde kadınlar kutupsal olarak erkeğe zıt bir biçimde alternatif, zayıf ve diğeri olarak temsil edilir ve kimliği kendisinden daha güçlü erkeğe göre belirlenir. Kadına ilişkin bütün standartlar erkek cinsiyetinin aldığı kararlar üzerine dayanır (Chodorow, 1978; 3).

Bu araştırmada ‘kadın hakları’ sözcüğü ile kastedilen kadının sırf kadın olduğu için erkekten farklı olarak ve erkeklerin sahip olmadığı bir takım hakları olduğu değildir. Fakat tam tersine insan olmasından kaynaklanan erkeklerle aynı ve eşit olarak sahip olduğu ancak erkeklerden farklı olarak kullanamadığı veya -yasalarca kendisine tanınmış olanlarını-kullanmadığı haklarıdır (Göle, 1991; 15). Zaten kadın hakları kavramı feministlerce ilk olarak kullanıldığında insan haklarının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır.

Kadının rolünü evde ve erkeğin kontrol ve koruması altında önce kız evlat ve kız kardeş, daha sonra da eş ve anne olarak belirleyen toplumsal normlar, kadının önce babasının daha sonra da kocasının soyadını taşımasını öngörmüştür. Oysa kadın özellikle evleninceye kadar belirli bir kariyer yapmışsa babasının soyadı (halk deyişiyile kızlık soyadı) ile tanınacaktır. Bu durumda evleninceye kadar yapmış olduğu başarılarla imza atan kadın, hala aynı kişi olmasına rağmen ismini değiştirmek zorunda kalacaktır. Oysa erkek soyadını evlendikten sonra da sürdürme hakkına sahiptir. Bu durumda soyadını evlendikten sonra da taşıma hakkı erkeğin sahip olduğu fakat kadına verilmemiş olan bir haktır. Kadınlar eşlerinin soyadının yanında olmak koşuluyla da olsa kendi soyadlarını kullanma hakkını ise ancak kısa bir süre önce elde etmişlerdir.

Kadınlar ve erkekler için dayak yemek insan hakları ve onuruna aykırı bir durumdur. Fakat fiziksel güç olarak üstün sayılan erkeğin karısını dövmesi doğal kabul edilmiştir. Bu noktada kadınlarla çocukların durumu aynıdır. Çocuklar da kadınlar gibi korunmaya muhtaç varlıklar olarak görülür ve aynen anne babanın çocuğun üzerindeki kayıtsız egemenliğine benzer şekilde koca da karısının üzerinde egemenliğe sahiptir. Bununla birlikte aslında kadınlar da, her istedikleri ‘legal’ meslekte çalışma hakkına sahiptir. Ancak çoğu zaman, örf ve adetler kadının çalışmasını hoş görmez ve kısıtlar. En önemlisi, kadının ev işleri, eşlik ve annelik rolleri nedeniyle ve bu rollerini aksatacağı gerekçesiyle, çalışmasının hoş görülmemesi, kadının bu hakkını kullanamamasına, hatta eşi çalışmasına izin verse dahi ya bu gerekçeyle çalışmak istememesine ya da çalıştığı takdirde hem ev işleri hem de çalışma yaşamının yükünü beraber yüklenmesine yol açmaktadır. Aksi takdirde Bolak’ın da belirttiğı gibi kocalarının ‘evdeki işlerini yetiştiremiyorsan çık’ gibi istemlerine de maruz kalabilmektedirler (Bolak, 1995; 237).

Bu çerçevede üzerinde durulması gereken önemli bir konu da, kadınların kadın hakları konusundaki bilinçli olma durumudur. Hukukta gerçekleştirilen kadın-erkek eşitliği, günlük yaşam içerisinde çoğu zaman görülememektedir. Kadınların kendi haklarını bilmeleri bu noktada yetersiz kalmaktadır. Gerçek eşitlik uygulamada – hakların kullanılabilmesinde ve savunulabilmesinde – yatkındır.

1.2. Feminizm

Feminizm için genel bir tanımlamadan söz etmek oldukça güçtür. Kadın kurtuluş veya özgürlük hareketi yıllar boyunca sayısız anlamlar geliştirmiştir. Bunun nedeni ise, bu hareket içerisinde mücadele eden kadınların düşüncelerinin, sorunlarının, kültürel konum ve politik amaçlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Farklı konum ve mekânda olan kadınlar, kadın kurtuluşunu kendi sorunları ve politik anlayışları çerçevesinde biçimlendirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla da sayısız feminist hareket, eylem ve anlayışları geliştirmişlerdir. Bu farklılıklara rağmen, feminizmi anlamak için “toplumsal hareket” kavramından ne anlaşılabilirliğini belirtmek gerekmektedir. Toplumsal hareket; “toplumsal bir değişme sağlamak amacıyla girilen kolektif bir etkinlik olup, yerleşik iktidar yapısına, yerleşik norm ve değerlere karşı yöneltilen bir protesto” olarak anlaşılmaktadır (Tekeli, 1995; 30). Bu bağlamda da feminizm, “kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratarak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu mücadele (Michell, 1995; 6)” olarak tanımlanmaktadır.

Farklı kadın değerlerinden doğan farklı feminizm anlayışları olmasına rağmen, kadın hareketi için bazı ortak unsurlardan söz etmek mümkündür. Ramazanoğlu kesin bir ayırım yapmaksızın feminizmin bazı ortak özellikleri olduğunu belirtmektedir:

1. Feminizmin tüm türleri kadınları, erkeklere bağımlı kılan bütün ilişki türlerinin değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.
2. Feminizm, çeşitli toplumlarda kadınlar için oluşturulmuş olan ve “doğal”, “normal” olarak kabul edilen birçok durumu sorgulamaktadır.
3. Feminizm, yalnızca düşüncelerden ibaret değildir. Kadınların çeşitli olanaklara sahip olabilmesi için dünyanın değiştirilmesini, erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerin dönüştürülmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle de feminizm aynı zamanda politik (ideolojik) ve eylemsel pratiği olan düşünceler dizisidir.

4. Feminizm, kadın ve erkek ilişkilerini dengelemek anlamında edindiği amaçlar ve çözüm yolları ile kışkırtıcı ve eleştirel bir nitelik taşımaktadır.
5. Feminizm, kadın - erkek ilişkilerinin niteliği hakkında tarafsız ve nesnel bilgi anlayışından yola çıkmamaktadır. Bu anlamıyla da feminizm, kadınların bilgi birikimleri ve yaşam deneyimleri konusunda ciddi sorular ortaya atarak, aklın, bilimin ve toplumsal teorinin sorgulanmasını amaçlamaktadır (Ramazanoğlu, 1998; 26–27). Bu amaç, feministlerin kendi teorilerini - feminist teorileri- oluşturmasını da mümkün kılmaktadır.

Feminizm, bu ortak noktalardan çıkan anlamlar ile kadın sorunlarına eğilen, kadının toplum içinde dışlanışını, aşağılanışını, ezilişini ve kendine yabancılaştırılmasını sergileyen ve bu durumun düzeltilmesi için var olagelen ataerkil kavram, norm ve değerlerle mücadele etmeyi amaçlayan bir toplumsal hareket olarak tanımlanmaktadır (Doltaş, 1991; 83). Feminizm, erkek egemen dünyanın kavramlarını sorgulamayı amaçlarken, kadınların hayatta karşılaştıkları bir takım zorlukları önlemek amacını da taşımaktadır. Buna göre kadınlar, gündelik yaşamda karşılaştıkları ve bir anlamda erkekler tarafından sömürülmeleri sonucunda yaşadıkları tehdit, aşağılanma, saldırı ve tecavüz gibi birçok tedirgin edici unsur dolayısıyla da feminist hareket içerisinde yer almaktadırlar. Feminist hareket içerisinde yer alan birçok kadın gerçekte kendini yeni bir toplum kurmaya adanmış olan kadınlardan çok, içinde buldukları kötü durumu düzeltmek amacını taşımaktadır (Saim, 1997; 262). Bu anlamıyla da feminist hareket, kadınların kendi konumlarını sorgulamak istemelerinin yanı sıra, yaşadıkları günlük yaşam sorunlarından da kaynaklanmaktadır (Turche, 1997; 294).

18. yüzyılda İngiltere’de doğan ve cinsler arasındaki eşitliği kadın haklarının genişletilmesiyle sağlamaya çalışan bu toplumsal hareketin sivil haklar ve din üzerinde de etkileri söz konusudur. Feminizmin batı toplumlarında kadınlara oy hakkı, daha eşit ücret, “hata aranmayan” boşanma hakkı, güvenli kürtaj elde etme hakkı, kadınların kendilerini tecavüzle suçladıkları erkeklerden uzak tutma hakkı, Amerika’da herhangi bir üniversiteye kabul edilme hakkı gibi sivil hakların yürürlüğe koyulmasında büyük etkisi olmuştur.

1.3. Feminist Teoriler ve Bu Teorilere Getirilen Eleştiriler

Günlük kullanım dilinde çoğu zaman feminizm ve feminist teori kavramları aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak bu her iki kavram arasında fark bulunmaktadır. Bu farklılık, kavramların birbirlerinden kopuk ya da birbirleriyle ilişkili olmadığı anlamını taşımamaktadır. Aksine iç içe geçmiş bu kavramlar, birbirleriyle çok yakın ilişkili olduğu için çoğu zaman aynı anlamda, birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Bu anlamıyla da feminist teorinin, bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkan feminizmden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

1960'lerden sonra kadın hareketinin hız kazanması ile birlikte kadınlar, kendi tarihlerini bilmek, kendileri adına daha iyi bir gelecek hazırlamak ve kendileriyle ilgili yaptıkları sorgulama düzeyini daha sağlıklı bir temele dayandırmak için feminist teoriyi oluşturmaya başlamışlardır (Doltaş, 1991; 70). Feminist teorinin oluşturulmasındaki temel amaç, kadınların erkekler tarafından biçimlendirilmemiş yaşam ve düşünce tarzlarını, dillerini araştırmak, geliştirmek ve bütün bunların gerçekliğinin erkekler tarafından kabul edilmesini sağlamaktır. 1960'lı yıllarda başlayan kadın hareketi bu amaçla 1970'li yıllarda sosyal bilimlerde etkisini göstermeye başlamıştır. Feminist hareket içerisinde yer alan bazı entelektüel kadınların üniversitelere geçmesi ve kadın hareketinin toplumsal yaşamda ciddi bir baskı grubu haline gelmesiyle birlikte sosyal bilimlerin bu duruma kayıtsız kalması mümkün olmamıştır (Tekeli, 1995; 30 – 31). Ayrıca bu toplumsal hareketlenme ile birlikte yerleşik pozitivist bilim anlayışının eleştirilmesi ve tartışılıyor olması da sosyal bilimlerde feminist araştırmalara yol açmıştır. Böylece 1970'lerden sonra her disiplin içinde kadın bakış açısı irdelenmeye başlanmıştır. Bu anlayış, bilimsel bilgi alanında erkek hegemonyası ve erkek düşüncesinin egemen olması anlayışından yola çıkarak, disiplinlere kadın bakış açısını getirmeyi amaçlamaktadır.

Feminist teori genel olarak bilimdeki cinsiyetçiliği ele almak amacını taşımaktadır. Bilimde egemen olan erkek bakış açısından uzak, eleştirel bir yaklaşım izlemeyi amaçlamaktadır. Kadınlar, feminist teori ile bilimi, erkeklerin yalnızca kendi deneyimlerini tanımladıkları bir alan olmaktan çıkarmak istemektedirler (Çakır, 1996; 307–309). Kendilerine ait deneyimleri görünür kılmak, bilgi konusunda hak iddia etmek için kendi adlarına bilgi üretme çabası taşımaktadırlar.

Kadınlar, bu bilgi alanına ulaşmak için kendi deneyimlerine dayalı, herkes için erişilebilir olan, sadece özel kişiler olarak teorisyenlere açık olmayan, sürekli yeniden yorumlanan, erişilmez olarak görülmeyecek bir teori oluşturma çabası içerisinde girmişlerdir. Ancak farklı kadın deneyimleri ve farklı kadınlar söz konusu olduğu için feminist teori içerisinde de farklı yaklaşımlar gelişmiştir. Kadınların toplum içindeki konumları zamana göre değişmektedir. Ayrıca kadınların sahip oldukları ırksal, sınıfsal, cinsel ve kültürel yapılanmalarından kaynaklanan değişik baskı ve iktidar mekanizmalar da farklılık göstermektedir. Bütün toplumlarda geçerli olan tek bir egemenlik ve iktidar biçimi olmadığına göre, kadınların ezilişlerinin iktidar ilişkileri ile açıklanabilmesi doğrultusunda da tek bir teoriden söz etmek mümkün olmamaktadır. Bir sosyal kategori olarak kadınlar arasındaki bu farklılıkları yok sayarak feminist teori içerisinde bir bütünlük oluşturmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle de kadın sorununu irdeleyen farklı feminist teoriler oluşmuştur. Dolayısıyla da feminist teori kadınların durumlarındaki ve deneyimlerdeki farklılıkları, bunların yarattığı farklı ihtiyaçları göz önünde bulundurarak hareket etmiştir (Kandiyoti, 1995; 133). Ancak farklı biçimlerde ortaya çıkan feminist teoriler, içsel ayrılıklarına rağmen temelde önemli ortaklıklar sergilemişlerdir.

Feminist teori, kendi içinde barındırdığı bu ikilem dolayısıyla irrasyonel ve bilimsel olmamakla suçlanmaktadır (Ramazanoğlu, 1998; 75). Ayrıca kadınların kendi yaşam deneyimlerine yer verdiği ve yaşam deneyimleri üzerinden hareket ettiği için politik olmakla da eleştirilmektedir.

Feminist teori, çeşitli biçimlerde eleştirilmesine rağmen içine girdiği bilim dallarına bir takım yenilikler getirmiştir. Düşünsel düzlemde yaygınlaşıp egemen söylemi etkilemiştir. Akademik alanda ise "kadın araştırmaları" ve "toplumsal cinsiyet" araştırmalarına yol açmıştır. Bu teori ile bilimin içerik ve yapısının tartışılmaya başlanması, bilimin ne denli cinsiyetçi olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır. Bu yolla kadınların sorguladığı ilk şey, bilimin objektifliği ve evrenselliği ile birlikte erkek önyargısı ve erkek merkezliliği kavramları olmuştur. Geçerli olan araştırma metodlarının yetersizliği ve bu metodların feminist teorik çalışmaların amaçları ile bazı noktalarda uyuşmaması ile birlikte sosyal bilimlerde geçerli olan yöntem sorunu tekrar tartışılmaya başlanmıştır.

Feminist teori oluşturmaya başladığı amaçlarla, günümüze kadar üç asamadan geçerek gelmiştir. Feminist teorinin ilk aşaması, erkek egemen ideoloji ile mücadele etmektir. Bu safha, kadın çalışmaları alanı kurma çabaları ve sosyal bilimlerdeki erkek merkezli yönelimin eleştirisi ile açıklanabilmektedir. Böylece feminist teori ile kadınlar, toplumsal bilimlere karşı ilk meydan okumayı sağlamış ve kadınları tarihsel, toplumsal, ekonomik ve politik aktörler olarak görünür kılan çok sayıda çalışmanın üretildiği bir dönemi başlatmışlardır. Bu aşamadan sonra feminist teori, kadınların ezilmesini açıklamaya çalışmıştır. Bu anlamda da cins eşitsizliğini açıklayan liberal, Marksist, varoluşçu, gibi feminist teori anlayışları geliştirmiştir. 1980'lerden sonra daha radikal olan feminist teoriler yerini kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmalarına bırakmaya başlamıştır (Kandiyoti, 1995; 126).

Tüm bu açıklamalar ışığında, tarihsel gelişim süreci içerisinde feminist teorilerin farklı formlara, ideolojilere ve felsefeye sahip olsa da temel amaçlarının genel anlamda kadının durumunu, sosyal statüsünü güçlendirmek ve kadına yapılan baskıya karşı mücadele etmek olduğunu belirtmek mümkündür. Bütün feminist akımlar eşitlik, özgürlük, adalet gibi ortak idealleri paylaşmakla birlikte her biri eşitsizliğin, baskının, haksızlığın ne olduğu konusunda farklı görüşlere de sahiptir.

Feminist teori içindeki cinsiyet, cinsiyet farklılıkları, cinsellik gibi terimler ve kadın gibi holistik terimler tartışma konusu olmuş hatta bazı feministler feminizmin herkesin kendisini %100 feminist olarak tanımladığı bir ideoloji olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu sebeple feminizmin alt türleri oluşmuştur. İlk dönem feministleri genellikle ilk-dalga feministleri, 1960 sonrasındaki feministler ikinci-dalga feministleri olarak isimlendirilmiştir. Bazıları yeni kuşak feministlerini Üçüncü dalga feminizmi içinde göstermektedir.

Farklı tür feminizmlerden bazıları:

— Eşitlikçi Formlar:

- Eşitlikçi Feminizm - Önde gelen feminist liderleri de içeren çoğunluk bunun feminizmin gerçek bir formu olmadığını öne sürmektedir.
- Bireyci Feminizm - (Libertarian Feminizm olarak da bilinir) Yukarıdakiyle aynıdır
- Liberal Feminizm

—Kadın Merkezli (Gynocentric) Formlar:

- Kültürel Feminizm
- Cinsiyet Feminizmi
- Pop Feminizm
- Radikal Feminizm

— Baskının Ataerkillikten Kaynaklandığını Kabul Edenler:

- Anarko Feminizm
- Radikal Feminizm
- Fransız Feminizm
- Seks Radikal Feminizm

— Baskının Kapitalizmden Kaynaklandığını Kabul Edenler:

- Marksist Feminizm
- Sosyalist Feminizm

— Ayrımcı (Segregationalist):

- Lezbiyen Feminizm (Lezbiyen Ayrılkçılığı / Lesbian Separatism)
- Ayrılkçı Feminizm / Seperatist Feminism

— Afrikan-Amerikan

- Siyah Feminizm / Black Feminism
- Kadıncılık /Womanism

— Batı-Dışı:

- Üçüncü Dünya Feminizm
- Sömürge Sonrası Feminizm

— Diğer Alt türler:

- Ekofeminizm
- Pop Feminizm
- İslamcı Feminizm
- Ruhsal Feminizm

- Maddi Feminizm
- Postmodern Feminizm
- Varoluşçu Feminizm
- Pro-seks Feminizm
- Post-Kolonyal Feminizm
- Amazon Feminizm

Bu çalışmada farklı feminist teorilerinden sadece, Liberal Feminizm, Marksist – Sosyalist Feminizm, Kültürel Feminizm, Radikal Feminizm ve Postmodern Feminizm teorileri detaylı olarak irdelenecektir.

1.3.1. Liberal Feminizm

1.3.1.1. Liberalizm Kavramı

Liberalizm öncelikli olarak özgürlüğün önemli ve değerli olduğu bir devletin önemini vurgulamaktadır. Liberal çözümlemede özgürlüğün varoluşçu koşulu liberal devlet kavramını gerektirir (Barnett, 1998; 19). Bu ise devletin bütün bireylerin özgürlüğüne ve eşitliğine saygı duymasını zorunlu kılar. Bu noktada devlet her politik seviyede bireylerin özgürlüğünü tanımalı, ona dayatma yapmamalı ve kendi vatandaşlarına özgür, bağımsız ve eşit bireyler olarak muamele etmelidir. Liberallere göre toplumun gözden kaçırdığı cinsiyetler arasında temel bir benzerlik vardır. Liberal feminizmde eşitlik genel anlamda merkezi bir pozisyon işgal eder. Liberal feminizm bütün insanlar için nesnel eşitlik ve adalet görüşüne dayanır (Barnett, 1998; 19). Bu görüşe göre kadınlar ve erkekler aynı resmi hakları talep ederken aynı safta yer alır.

Batı demokratik toplumlarında ve hukuklarında baskın politik düşünce olan liberal düşüncenin anahtar kavramları rasyonellik, bireysellik, eşitlik ve özgürlüktür. Liberalizm öncelikli olarak bireyin özgürlüğünün önceliğini vurgular. Özgürlük liberal düşüncenin anahtar kavramıdır. Rasyonellik ise yaşamda şahsi meşru amaçları sürdürmede her bireye verilen eşit saygıyı gerektirir. Eşitlik ve bireysellik ise liberal demokratik devlet geliştirmede kritik kavramlardır. Dworkin hükümetin kendi vatandaşına eşit olarak muamele etmesi durumunu şu şekilde açıklar: Hükümet bütün vatandaşlara özgür, bağımsız ve eşit bir kimlik olarak muamele etmelidir (Dworkin, 1986; 191 – 192). Bu talepleri uygun olarak hükümet daima tarafsız olmalıdır.

1.3.1.2. Liberal Feminizm ve Eleştirisi

Liberal feminizm liberal ideolojinin erdemini ve gücünü kabul eder. Ayrıca toplumda var olan eşitsizliğin maskesini düşürmek suretiyle eşitsizliği düzeltmeye çalışır. Liberal feminizmin ilgi alanı kadın ve erkeğin ontolojik olarak benzer olduğu varsayımı üzerinedir. Liberal feministler bu noktada kanun önünde eşitlik ilkesi, kadınlara oy kullanma hakkının verilmesi, eğitim alanında ve iş hayatında kadınlara fırsat eşitliğinin tanınması ve kadınların özel alana hapsedilmekten kurtulmasını talep eder. Bu perspektiften liberal feminizmin görevi toplumda ve hukuktaki cinsel temelli ayrımcılığı gidermeye çalışmak, erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetini ortadan kaldırmak, erkeğe karşı kadın himayesini temin etmeye yönelik tedbirlerin alınmasını sağlamak ve kadını özel alana hapseden anlayışı reddetmek suretiyle yaşamın bütün alanlarında kadınlar için gerçek eşitliği elde etmeye çalışmaktır (Barnett, 1998; 124).

Fransız feminist Mitchell' e göre feminizm devrimci burjuva geleneğinin bir parçası olarak doğmuştur. Feminizmin tarihi insanların eşitlik tarihi ile eş zamanlıdır. Mitchell feminizmin en yüksek insanlık amacını taşıdığını ve feminizmin ilk açıklamalarının eşitlik kavramının güçlenmesi üzerine dayalı olduğunu ileri sürmüştür. Birey ancak liberal düşünce içinde tam bir özgür varlık olarak oluşabilir. Ayrıca birey ancak kapitalist ekonomik sistemin parametreleri içinde diğerleri ile eşit koşullarda rekabet edebilir. Mitchell' e göre eşitliğin liberal açılımı ekonomik ve kültürel dönüşümden ziyade kapitalizm ve ataeril yapı içerisinde demokrasi talebi şeklinde olmuştur (Mitchell, 1987; 31).

Liberal feminizm etkin olarak yaşamın kamusal alanına kadının girmesini engelleyen, kadının faaliyetini ev içi faaliyetle sınırlayan ve kadını ev ve aile özel alanına sürgün eden hukukun ve hukuksal uygulamaların ortadan kaldırılması üzerine odaklaşmıştır. Bu noktada kadın haklarına geniş sosyal ve hukuksal reformları etkilemek amacıyla bakılmıştır. Kadının kamu alanına girmesi ve özellikle ekonomik hayata katılmasının sağlanması ve böylelikle kadınların ekonomik bağımsızlığına ulaşma arzusu liberal feminizmin temel amaçlarından olmuştur (Barnett, 1998; 122). Ayrıca kadınların siyasi, ekonomik, sosyal ve özellikle hukuki anlamda diğer bir deyişle yaşamın her alanında erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiği, kadına yönelik sosyal ve hukuki her türlü engelin kalkması gerektiği liberal feminizmin temel konularını oluşturmuştur.

1970 ve 1980'lerde resmi ve hukuki engellerin kaldırılmasının gerçekleştirilmesi yoluyla toplumda herkes için eşit fırsat yaratılmadığı görüldüğünden kadınlar hala gayri resmi ayrımcılık ve eski klişeleşmiş kadının erkeğe karşı tabiiliği durumunun sürmesinden dolayı liberal feministler kadınların pozisyonlarını yeniden düşünmeye başlamıştır. Liberal feministlere göre kadınlar ister iyi bir kariyere sahip olsunlar isterse olmasınlar ev ve aile içindeki ağır sorumluluklarını sürdürürler. Bu durum kadınların erkeklerle eşit rekabet edememesinin sürmesi anlamına gelir. Bu duruma tepki olarak birçok liberal feminist çocukların sosyalleşmesi, geleneksel klişelerin kaldırılması, aile yaşamının yeniden tanımlanması, devlet kurumlarının yeniden oluşturulması üzerine odaklaşmıştır. Bu değişim klasik liberal ve modern liberal görüş arasındaki farkı yansıtmaktadır. Fakat bu gerçek bir değişim değildir. Liberal feministlerin görüşü ister klasik isterse modern olsun odaklaşma herkes için eşit fırsat sağlanması üzerine olmuştur (Smith, 1993; 5).

Yaşamın özel alanına saygı ilkesinden hareketle liberal feministler aile içindeki kadının pozisyonunun analizine büyük önem vermişlerdir. Özellikle şiddet ve cinsel şiddet bakımından kadının korunma hakkı ve ayrıca çocuk doğurma, çocuk aldırma, hamilelikten korunma gibi konular üzerinde kadına kontrol gücünü elde etme yetkisinin verilmesi talepleri üzerinde durmuşlardır (Barnett, 1998; 124).

Liberal feministler erkeklerin sahip oldukları aynı haklara sahip olmayı ve erkeklerle eşit olmayı talep ederler. Bu eşitlik sosyal, ekonomik, hukuki bir eşitlik başka bir deyişle yaşamın her alanını kuşatan bir eşitlik olmalıdır. Bu anlamda kadınlar tam bir erkek gibi algılanmalı ve bu eşitlik kadın için mutlaka uyumlaştırılmalıdır. Liberal feministlere göre kadınlar için eşitlik öncelikle biçimsel eşitliğe daha sonra ise maddi eşitliğe ulaşmak suretiyle elde edilmelidir. Bunun gerçekleştirilmesi için ise kadınların kamusal alanda yer almaları zorunludur. Zira liberal feministlere göre kadınların kendi yaşamlarına ve geleceklerine ilişkin söz sahibi olabilmeleri ve özgürce karar alabilmeleri kadınların kamusal alana taşınabilmeleri sayesinde mümkün olacaktır (Barnett, 1998; 127).

Liberalizmin en büyük aldatmacası kadın ve erkeğin eşit olduğu varsayımında yer alır. Zira geleneksel olarak işitilen tek ve etkin ses erkek sesidir ve hatta bu olgunun varlığı halen hukuk sisteminde bile etkisini sürdürmektedir. Zaten 19. yüzyıldaki bir kısım liberaller kadının erkekten ontolojik olarak da kısmen farklı olduğunu sürmüştür (Barnett, 1998; 124).

Liberal feminizme getirilen büyük eleştirilerden biri liberal düşüncenin özel alan kamu alan ayrımını göz önünde bulundurmadan yorumlamalara gittiği, liberal çözümlerinin özel alana ilişkin değerlendirmelerde bulundurmadığıdır (Eisentein, 1981; 95). Bu görüşe göre hiçbir liberal feministin kamu alan ve özel alan ayrımına gitmediği, kadınların geleneksel çocuk yetiştirme ve bakmak rollerini kapsayan ailenin sürdürülmesi görevinin kadının eşit haklara ve olanaklara sahip olma gücü etkisini göz önünde bulundurmadığıdır.

Liberal feministlere göre devlet, özel alanı, özellikle aile içi şiddeti, çocukların kötü muameleden korunmasını (evlilik ilişkisine girildiğinde veya sona erdiğinde), cinselliği, heteroseksüel ve homoseksüel aktiviteleri, hamilelikten korunmayı, çocuk aldırma tavsiyeleri ve muameleleri olmak üzere birçok konuyu düzenlemelidir. Bu noktada liberal feministler çelişkiye düşer. Zira liberal feministler bir yandan devleti özgürlükleri dağıtmaya, sosyal güvenceler vermeye davet etmekte ve devletin kadın perspektifinden bakılmak suretiyle devletin yansızlığına ilişkin tehlikeleri aydınlatması ve bu konudaki yanılgıları ve paradoksları çözmesi gerektiğini ileri sürmektedirler, diğer yandan ise bireye yönelik devlet müdahalesine tamamen son vermeyi amaçlamaktadırlar (Barnett, 1998; 131). Bu noktada liberal feministler devletin bireyin ve ailenin özel yaşamından ekonominin işleyişine ve düzenlenmesine kadar birçok konuda diğer bir deyişle sosyal hayatın yürütülmesine ilişkin yaşamın her alanında devletin müdahalesine son verilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu itibarla liberal feministlerin açık bir çelişki içinde olduğunu söylemek yanlış olmaz.

1.3.2. Marksist (Sosyalist) Feminizm

1.3.2.1. Marksizm Kavramı

Sözlük anlamı “Karl Marx ve Friedrich Engels’in yazılarıyla bütünleşmiş (ya da onlara göndermede bulunarak kendisini gerekçelendiren) kuram ile çeşitli siyasal pratikler ve politikalar bütünü anlatan bir kavram” olan Marksizm, yirminci yüzyılın büyük kısmında ve binyılın sona ermekte olduğu yıllara kadar, dünya nüfusunun üçte birinden fazlasını kapsayan toplumların düzenleyici ilkesi olarak görülmüştür (Marshall, 1999; 473).

Marksizm, yalnızca bir metinler toplamı değil, aynı zamanda çağdaş işçi hareketi tarihinden ayrılmaz bir pratiktir. Marx, bir yöntem geliştirmek ve ekonomik, toplumsal, siyasal görünüşleriyle ele almak suretiyle, kapitalist sistemin bütünsel bir çözümlemesini gerçekleştirmiştir (Bremond ve Geledan, 1984; 215). Bununla birlikte Marksistlerin hepsi

görüşlerini bir biçimde Marx'ın yazılarına kadar geri götürseler de, Marx'ın temel fikirlerinin çok sayıda yorumu olasıdır ve bugün çok farklı kuramsal konumlarda olan Marksist düşünce okulları vardır (Giddens, 2000; 598).

Marx Endüstri Devrimi'nin başlangıç dönemlerindeki işçilerin ve köylülerin durumlarını incelemiş ve ancak bir ihtilal ile on sekizinci yüzyıldaki insanların bu perişan durumlarından kurtulabileceğini söylemiştir. Kendisi bu ihtilali desteklerken, aynı zamanda da yaşadığı toplumun yapısı hakkında geniş bir bilgi toplamış ve yeni fikirler geliştirmiştir. Marx kuramını on sekizinci yüzyılın İngiltere'sinde, endüstrileşme aşamasının kötü koşullarında yazmıştır. Marx, toplumun bireylerin paylaştıkları fikirler ve idealler tarafından değil, güç ve kuvvet tarafından bir arada tutulacağını söylemektedir. Diğer bir deyimle, ona göre toplumda güç ve kuvvete sahip insanlar başkalarına ne yapması gerektiğini söylemektedirler. Marx, böylece toprağa ve ekonomik güce sahip olanların toplumdaki her şeyi yönlendirdiğini belirtmektedir. Örneğin, toprağa sahip olanlar, kırsal alanda gücü elinde bulundururken, kentsel alanda da endüstriye sahip olanların büyük güçleri vardır (Özkalp, 1995; 52).

Marx toplumda kaçınılmaz ve doğal bir çatışmanın olduğunu söyler ve diyalektik modeldeki çelişme yasasına göre her varlığın her olayın karşısını, kendi çelişkisini bünyesinde taşıdığını varsayar. O halde düzen, düzensizliği, durağanlık da çatışmayı içerir. Gücün toplum içindeki eşitsiz, adaletsiz dağılımı Marx'a göre bu çatışmayı kaçınılmaz yapar. Her ekonomik sistemde gücü elinde bulunduranlar ile bulundurmayanlar arasında farklı güç ilişkilerinin olduğunu ve çatışmanın ortaya çıktığını söyler. Bu da Marx'a göre kaçınılmazdır. Ekonomik güce sahip olmayanlar bu güce kavuşmak için, sahip olanlar ise bu gücü kaptırmamak için birbirleriyle çatışacaklardır. Güce sahip olmayanlar güçlendiği zaman ise, bu kez başkaları onlardan bu gücü almak için mücadele edecektir. Marx böylece üretim araçlarına (toprak, emek, sermaye) sahip olanlar ile olmayanlar arasında daima bir çatışmanın olacağını göstermektedir (Özkalp, 1995; 52).

Marx'ın, daima bir çatışma içinde olacağını söylediği üretim araçlarını elinde bulunduran "burjuva" sınıfı ve emeğini satarak veya kiralayarak geçinen "proleterya" toplumdaki iki sosyal sınıfı oluşturmaktadır. Marx'a göre gelişen sanayileşme ile birlikte diğer sınıflar kaybolmakta buna karşın işçi sınıfı (proleterya) güçlenmektedir. Sınıfsız topluma ulaşmak için mücadele Marx'a göre bu iki sınıf arasında olacaktır (Özkalp, 1995; 53).

1.3.2.2. Marksist (Sosyalist) Feminizm ve Eleştirisi

Sosyalist feministlerin temel odaklaşması üretim ve yeniden üretim süreçlerine bağlı olarak kamusal alan ve özel alan arasında ayırım yapmaya ve analizde bulunmaya dayanır. Sosyalist feministler kadınların erkeğe tabi oluşunun veya erkek karşısındaki ikinci sınıf konumunun nedenini kamusal ve özel alan arasındaki ayırma bağlamıştır.

Sosyalist feministlere göre kadının erkek karşısındaki ezilmişliğinin nedeni kapitalist ekonomik sistemden kaynaklanır. Sosyalist feministler bu noktada radikal feministlerden ayrılırlar. Radikal feministler ileride de değinileceği gibi kadının erkek karşısındaki mevcut ikinci sınıf konumunu ataerkil kültürün ideolojik boyutuna bağlamaktadır. Sosyalist feministlere göre kapitalizm erkeği tarihsel olarak kamusal alanda, kadın ise özel alanda algılamaktadır. Ayrıca sosyalist feministler kamusal tüm kurumları reddeden radikal feministlerin tersine kadınların kurtuluşunun kamusal alana açılmakla diğer bir deyişle kadınların kamu kurumlarında ağırlıklı olarak yer almasıyla mümkün olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca sosyalist feministler radikal feministlerin kadın değerlerini yüceltmesine eleştiri getirmiştir. Zira sosyalist feministlere göre kadın değerlerini yüceltme tavrını benimseyen feministler erkek değerlerini yücelterek oluşturdukları iktidara talip olmaktadır (Barnett, 1998; 138). Oysa kadınların istediği iktidar değil iktidarın dönüşümüdür. Dolayısıyla sosyalist feministler kadın değerlerini yüceltmeyi değil erkek değerlerini kökten dönüştürmeyi önerirler. Sosyalist feministler bu noktada liberal feministlerle aynı paralelde yer alırlar.

Marksistlerin öngördüğü komünist evde kadın ve erkek arasında işbölümü vardır. Erkek evin geçimini sağlarken kadın ev yapıcı olarak evde çocukları besleme, büyütme, ev işleri, çocukların gelişimi ve erkeğin cinsel ve psikolojik ihtiyaçlarını giderme görevlerini üstlenir. Kadın ve erkek kendi alanlarında egemendir. Birbirlerinin alanlarına müdahale edemezler. Sosyalist feminizme göre ataerkil toplumlarda erkeğin konumu kadınınkinden daha üstündür. Aile, erkeğin tam anlamıyla egemen olduğu bir çekirdek birimdir. Sosyalist feministlere göre kapitalizm varlığını ilk olarak çekirdek aile içinde sürdürür. Aile içinde evin yönetimi tamamıyla erkekte olduğu gibi çalışma alanı da evden ayrılarak erkeğe tahsis edilmiştir. Kadının ev içinde hiçbir şekilde söz hakkı yoktur. Ataerkil toplumda kadın bir nevi erkeğin amaçları için maddeleştirilmiş bir konumdur. Kapitalist sistemde üretim ilişkisi yeniden üretim ilişkisine baskın olduğu için kadın içinde bulunduğu ikinci sınıf ekonomik konum nedeniyle erkek karşısında pasif bir konumda yer alır. Dolayısıyla erkek

endüstrileşmiş toplumda da hâkim konumunu sürdürür. Bu bakımdan kadının erkek karşısındaki ezilmişliğinin temel nedeni ekonomik faktörler olup özel alan ve kamusal alan arasındaki ayırım da ekonomik faktörlerin uzantısı olarak belirir.

Toplumsal yeniden üretimi ataerkil insanın yeniden üretimi çözümlemesi ile birleştirme çabaları sosyalist feminizmin karşılaştığı temel sorunu yansıtır. Toplumsal yeniden üretim kapitalist üretimin kökenindeki sınıf ilişkilerini açıklamasıyla o kadar yakından ilişkilidir ki erkek egemenliğinin ciddi bir sorun olarak ele alınmasını engellemiştir. Sosyalist feministler kadınların ezilme nedenini sürekli bir biçimde yeniden üretim kavramını analiz etmek suretiyle açıklamaya çalışmışlardır. Ekonomi alanında emek ve değer kategorileri kadın ücretsiz işgücünün yok sayılmasına ve yadsınmasına yol açmıştır. Buna mukabil olarak marksistler ev içi emek tartışmaları olarak bilinen tartışmaları sermaye ile bağlantılı bir biçimde kadınların ödenmeyen emeğinin yeri ve fonksiyonları ile ilişkili önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır.

Marksist feministler marksizmin kadınların ev içi emeklerini ücretli işçi olarak düşük ücretli ve güvensiz konumlarını ve bu ezilmeye katkıda bulunan aile ideolojisini dikkate almaları gerektiğini öne sürmüşlerdir. Bu noktada marksizm öncelikli olarak kapitalist toplumsal ilişkilerde sömürücü anlaşmasına ev içi emeğin önemini açıklayan çalışmaların gelişmesiyle karşı çıkmaya çalışmıştır. Yeniden üretim ya da ev içi emek tartışması olarak bilinen tartışmaya ilk katkılarda bulunanlardan biri olan Wally Seccomble kadınların evde ücretsiz çalışmasının hem üretim güçlerini hem de üretim ilişkilerini yeniden üretmeye hizmet ettiğini öne sürmüştür. Ayrıca Seccomble ekonomik düzeyde ev kadınlarının günlük ve kuşaksal bir temelde işçinin işgücünü yeniden ürettiğini, ideolojik düzeyde ise kadının kapitalist üretimin gerektirdiği egemenlik ve kulluk ilişkilerini yeniden ürettiğini ileri sürmüştür (Barnett, 1998; 26 – 34).

Ayrıca Seccomble'e göre evi içi emek kapitalizmin üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde önemli bir ideolojik rol oynamaktadır. Ev kadının kendisi merkezi bir rol üstlenir. Çünkü çocuklarını egemen ve boyun eğen gruplar şeklinde örgütlenmiş işbölümü içinde uygun bir yere hazırlayan odur. Erkeğin ev geçindiren olarak çalışma motivasyonunu teşvik ederek ve ücretli işine yabancılaşmasına karşı onu destekleyerek ailede tekerleğin çivisi rolünü de oynar. Bu iş gücünün yeniden üretilmesi gibi aile içinde başlar, fakat üretim ilişkilerine önemli ve gerekli bir destek biçimi sağlamaktadır (Barnett, 1998; 167).

Marksist-sosyalist feministler kadınların ezilmesini tamamen kapitalizmin isleyişine indirgemiş kadınların maruz kaldığı baskıların sona ermesi için kapitalist sistemin sosyalist sistem ile yer değiştirmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Sosyalist feministlere göre hiçbir sınıf diğer sınıfa veya sınıflara tabi değildir ve diğer sınıflar tarafından kesinlikle sömürülemez (Smith, 1993; 5). Kadına uygulanan baskının çözümü ise ekonomik sistemi değiştirmekten geçer. Ekonomik sistemin değişmesiyle kadınlar ekonomik olarak bağımlı, marjinal ve sömürülen olmayacaktır.

Sosyalist feministlerin üzerinde durduğu önemli konulardan biri de kadınların bilinç seviyesinin geliştirilmesi ve yükseltilmesinin sağlanması yoluyla kadın sorunlarına karşı çözüm üretmektir. Bilinç yükseltme yöntemi cinsel kötüye kullanma, ırkçılık ve şiddet gibi sorunların çözümüne genel kadın tecrübelerinin değerlendirilmesi yoluyla da katkıda bulunmak suretiyle ırza geçme, dayak, kötü muamele, ırkçılık ve her türlü sömürü olayı mağduru kadınlar için bir forum sağladığı gibi bir alternatif kadın kültürünün de yaratılmasına yardımcı olur (Barnett, 1998; 138 – 139).

Engels ailenin tarih içinde gelişmesi üzerinde durmuştur. Engels'e göre başlangıçta analık hukukuna göre belirlenen soy zinciri zamanla kaldırılmış ve babalık hukuku egemen hale gelmiştir. Analık hukukunun yıkılması kadın cinsinin büyük tarihsel yenilgisi olmuştur. Erkek yaşamın bütün alanlarında hatta evde bile yönetimi ele geçirmiş, kadın aşağılanmış, köleleşmiş, erkeğin keyif ve çocuk yapma aracı haline gelmiştir (Engels, 1977; 79 – 80).

Engels'e göre tarihteki ilk sınıf karşıtlığı kadının erkek tarafından baskı altına alınması ile aynı döneme rastlar. Kadınların baskı altına alınması tamamen toplum tarafından dayatılan bir durumdur. Engels kadının ezilmişliğini onun üretime katılma düzeyine oturtmakta, cinsiyetler arasındaki çatışmayı özel mülkiyetin ortaya çıkmasına bağlamakta ve cinsler arasındaki uzlaşmanın ancak özel mülkiyet ortadan kalktığı zaman mümkün olacağını varsaymaktadır. Engels'e göre kadınların kurtuluşu ve erkeklerle eşit olmaları kapitalist sistemde mümkün değildir ve bu durum kadınlar çalışma alanından dışlanıp özel alanda ev işleriyle sınırlı tutuldukları müddetçe de zorunlu olarak böyle kalacaktır. Kadınların kurtuluşu ancak kadınlar üretime geniş ve toplumsal ölçekte katıldıkları ve aynı zamanda ev içindeki görevleri yalnızca iyice önemsiz hale geldiği zaman mümkün olur. Bu da ancak yalnızca kadınların üretime geniş çapta katılmalarına izin vermekle kalmayıp bunu kesinlikle gerektiren ve ayrıca özel ev işlerini de daha kamusal bir sanayiye dönüştürmek suretiyle modern geniş çaplı sanayinin bir sonucu olarak mümkün hale gelmiştir. Engels'e göre

kadınların kaderi ile ezilen sınıfların kaderi birbirine yakından bağlıdır. Bu noktada özel mülkiyete dayanan ekonomik formasyonlar ortadan kaldırılmadıkça kadınlar özgürlüğe kavuşamazlar. Bu itibarla Engels'e göre kadınların ev içinde hapsolmaları engellenmelidir. Kadınlara yönelik tüm baskılar ise sınıflı toplumun sona ermesi ve kadınların çalışma hayatına girmesiyle son bulacaktır (Malinowski, 1960; 233). Marksist çözümlemede kadına yönelen baskının son bulmasındaki anahtar kavram ise daha önce değindiğimiz üzere kadınların iş hayatına başka deyişle kamusal alana kazandırılmasıdır.

Marksist - sosyalist feminizm ayrıca birçok kadın yaşamını ve ailevi sorumluluk koşullarını belirleyen sosyal yapı içinde kadının dışlanmışlık koşullarını seslendirmek suretiyle kadınların kamu alanından dışlanmışlığını, kamu alanına yabancılaşmasını ve kadın erkek eşitsizliğini sürdüren kontrol mekanizmalarını analiz etmeye çalışmıştır. Sosyalist feministlere göre kadınların kamu alanında tam bir özgürlüğe kavuşması için kadınların bu alanlardaki rollerini tamamen değişmesi gerekmektedir. Kapitalizm temel olarak kar güdüsü ile hareket ettiği için bu alanlarda daha ucuz çalıştırılma imkânı olan kadın işçi kullanır. Dolayısıyla sosyalist feministlere göre kapitalizm kadınların sömürülmesine dayanır. Bu nedenden ötürü radikal feministler gibi sosyalist feministler için de kadınların erkekler tarafından sömürülmesinin önüne geçmek için kadının özel alan içindeki konumunun kesin olarak değişmesi diğer deyişle özel alan ile kamusal alan arasındaki ayrımının kalkması gerekir. Sosyalist feministler kadınların erkek karşısındaki ikinci sınıf konumunun kalkması için özel alandan kurtulmak suretiyle kamusal alana taşınmasının gerekli olduğunu ileri sürmektedir (Barnett, 1998; 139). Ancak kadınların kamusal alana taşınması liberal feministlerin öngördüğü tarzda değil ataerkil düşünce ve kurumları sorgulayacak ve köklü bir dönüşüm sağlayacak tarzda olmalıdır.

Bu noktada Marksist feminizme getirilen eleştiri şudur Barrett'e göre, emeğin cinsel iş bölümü kapitalizm tarafından yaratılmamıştır. Zira cinsiyete dayalı iş bölümü kapitalizm öncesi de mevcut olup kapitalizm tarafından yaratılmamıştır. Kapitalizm olsa olsa daha güçlü bir cinsiyete dayalı iş bölümü inşa etmiş olabilir (Pateman, 1988; 339).

Kapitalizm ve sınıf boyutu içinde yalnızca üretim ilişkilerine odaklanan Marksist feminizm hem tek boyutludur hem de kadın sorunlarına karşı kördür. Ayrıca Marksist feminizmin üretim ilişkilerini analiz etmede başarılı olduğu söylenemez. Zira Marksistler üretim ilişkileri analizlerinde ev içi emeğin kapitalist sistemin doğal bir parçası olduğunu kanıtlamışlardır. Yeniden üretim faaliyetleri arasında yer alan ev işi, çocuk doğurma ve

büyütme, erkeğin cinsel ve duygusal hizmeti üretimin dışında kabul edilmektedir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu tür faaliyetler yan ürün olarak kabul edilmiştir. Sosyalist feministlerin beklentilerinin tersine sanayileşmiş batı toplumlarında ev işlerinin büyük kısmı toplumsallaşmış durumdadır. İşte Marx üretim üzerine yoğunlaşmış fakat yeniden üretimi diğer bir deyişle kadın emeğini yadsımıştır. Ayrıca Marksist feministler kadınların erkekler karşısındaki ikinci sınıf konumunu ve kadınların ezilme nedenlerini açıklamada başarılı olamamışlardır. Zira Marksist feministler kadının ezilme nedenini kapitalizmin yükselişine ve emeğin sömürülmesine bağlamışlardır. Oysa bu görüş de temelsizdir. Zira kapitalizm öncesi toplumlarda ve sosyalist toplumlarda kadınlar ezilmektedir (Barnett, 1998; 140 – 141). Dolayısıyla sosyalizmin bu varsayımına dayanarak kadınların ezilme nedenleri açıklanamaz.

1.3.3. Radikal Feminizm

Bütün feminist teorilerin feminizmin çeşitliliğinden dolayı genel bir feminist perspektifi olmadığı dolayısıyla feminist teorilerin toplumdaki bütün kadınları kapsayıcı ortak bir bakış açısını taşımadığı ve gerçekte hiçbir feminist görüşün yeni bir fikir ve yeni bir teori sağlayamadığı ve kuramadığı şeklinde temel bir itiraz ileri sürülmüştür. Bu itiraza göre liberal feminizm liberalizme, marksist-sosyalist feminizm marksizme, postmodern feminizm postmodernizme indirgenir. Bu itiraz bazı görüşler için doğru olsa bile radikal feminizm için doğru olmayabilir. Zira sadece radikal feminizm cinsiyet ve cinsel kimlik yapısı üzerine odaklaşmıştır. Radikal feminizm cinsiyetin bir hiyerarşi içinde oluştuğunu ve bu hiyerarşinin erkek hâkimiyeti ve kadın tabiiyeti şeklinde somutlaştığını ileri sürer (Barnett, 1998; 163). Ayrıca radikal feminizm kadınların ve erkeklerin temelde farklı oldukları farklı düşünce tarzlarına ve yapılarına sahip olduğunu ve kadın düşüncesinin ve perspektifinin toplumun temelini oluşturmasını gerektiğini ileri sürer.

Radikal feministlere göre kadın ve erkek cinsiyetleri arasındaki tartışma insanlık tarihinin en önemli olayıdır. Bu nedenle kadınların bu çatışmayı çözebilmesi için kadınların hem üretimde hem de üremede etkin bir duruma gelmesi gerekir. Dolayısıyla radikal feministler insanlar arasındaki en önemli çatışmanın sınıf çatışması olduğu görüşünü ileri sürmekte ve marksist sınıf fikrini reddetmektedir. Radikal feministler ayrıca kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılığın toplum hayatında belirleyici rol oynadığını ve biyolojik farklılığın tarihsel gelişim içinde erkek yararına bir durumun ortaya çıkmasına neden olduğunu ileri sürmüştür. Toplum hayatında radikal bir değişim oluşabilmesi için üreme olayının denetlenmesi işinin kadınlara bırakılması gereklidir. Ataerki sistem çok köklü ve

uzun bir geçmişe sahip bulunmaktadır (Demir, 1997; 65 -66). Bu sistem sadece hukuku ve politikayı etkilemekle kalmamış, aynı zamanda tüm kültürel ve sosyal hayatı etkilemiş ve hayatın her alanında hâkim hale gelmiştir.

Radikal feminizm cinsel obje olarak hukukta ve toplumda kadının tabiliğini meşrulaştırdığı ölçüde fahişelik, tecavüz ve pornografi üzerine odaklaşır. Radikal feministler pornografi, tecavüz, fahişelik gibi eylemlerin baskıcı erkek tutumunun bir göstergesi olduğunu ve tamamen erkeklerin kadına olan bakışından kaynaklandığını savunurlar. Simone de Beauvoir gibi kimi radikal feministler erkeğin kadını reddedişini ötekilik kavramına oturturken kimi radikal feministler ise kadının erkeğe bağımlı olmasının temel nedenini erkek psikolojisine bağlamıştır. Radikal feministler kadına yönelik bu tür eylemleri kadınlara karşı yapılmış kültürel ve ideolojik olarak yadsınan eylemler olarak kabul etmekle birlikte bu eylemlerin kadının üzerinde erkek hâkimiyetini sürdürmek için uygulandığını ileri sürerler. Bu bakımdan radikal feminizmin tek bir düşünce yapısını temsil etmeyip çeşitlilik sergilemesine rağmen bütün radikal feminist açılımların ataerkilliğin evrenselliği ve kadına yönelen cinsel baskı analizleri üzerinde birleştiği ileri sürülür (Barnett, 1998; 165 – 166).

Radikal feministler temel odaklaşmalarını ataerkillik analizleri üzerine yapmışlardır. Çağdaş radikal feminist Kate Millet de çalışmalarında toplumdaki ataerkil düzen konusuna değinerek devletin güç veya zorla ele geçirildiğini fakat ataerkil ideolojinin yönetimi zor aracılığıyla ele geçirdiğini varsaymıştır. Millet, erkek egemenliğini şu şekilde tanımlamaktadır: Doğuştan yönetim hakkını elinde tutan gruplar hızla yok oluyor, fakat bir grubun diğerine egemenliği için evrensel ve antik bir şema kalıyor bu şema cinsiyet alanında egemen olan şemadır. Millet' e göre toplumda kadının ezilme nedeni ataerkilliktir. Ataerkil sistem anlayışının cinselliği özel alana özgü bir anlayış olarak algılanmış, kadınla özdeşleştirilmiş ve kadın özel alana tıkmıştır. Toplumdaki eğitim kurumları, aile, bürokratik vb. tüm kurumların ve kuruluşların da bu anlayışı ürettiği varsayılır. Bu noktada Millet ataerkil ideolojinin kadının her yönüyle erkeğe tabi olması ve erkeğe koşulsuz hizmet etmesi rolünü içerdiğini ve ataerkilliğin yaşamın bütün alanlarına işlediğini ileri sürmüştür. Millet' e göre kadına yönelik baskı uygulamaları olan ırza geçme, dayak, sadizm, pornografi vb. kadınların erkeğe tabiliğini sürekli kılmak için uygulanır. Ataerkil bir kurum olarak aile de bu ideolojiyi besler ve sürdürmeye yardımcı olur. Millet, iktidarı politikanın özü, ataerkil hükümeti ise nüfusun kadın olan yarısının erkek olan diğer yarısı tarafından denetlendiği kurum olarak görür. Ayrıca Millet ailenin ataerkilliğin yeniden üretimi için zorunlu olduğunu

varsayar. İşte bu noktada cinsel politikaların ve kadın örgütlenmelerinin önemi ortaya çıkar (Millet, 1970; 36 – 37).

Radikal feministler ne klasik liberal görüşün ne de modern liberal görüşün kadına karşı baskıyı yeterli olarak açıklayamadığını ve etkin çözümler sağlayamadığını ileri sürer. Değişen ekonomik yapı, politik ve eğitimsel engellerin azalması ve hatta çocukların sosyalleşmesi kadınların boyunduruk altında olmasını kaldırmayacaktır. Ataerkillik o kadar yaygındır ki ataerkillik düşüncelerimizi, tavırlarımızı, varsayımlarımızı, aileyi ve kiliseyi içine alan temel kurumları oluşturur. Kadınları baskı altına alan temel etmen ekonomik değil psikolojiktir. Radikal feministler ne kapitalizmin ne de her hangi bir ekonomik sistemin kadınlara yönelik baskının kaynağını oluşturduğunu ileri sürer. Ayrıca radikal feministler erkek kültürüyle karışan etnik kültürün kadınlara yönelik baskıyı artırdığını savunurlar. Kadınların pozisyonunu değiştirecek tek şey cinsiyet hakkındaki düşüncelerin değişmesidir (Barnett, 1998; 167 – 168). Diğer bir deyişle insan yapısı ve ilişkileri hakkındaki varsayımların yeniden değişmesi gerekir. Bu değişim ise ancak kadınların örgütlenmesi sayesinde mümkün olabilir. Kadının özgürleştirilmesi ve kadın bakış açısının, anlayışının ve prensiplerinin hayata geçirilmesi için örgütlenme kaçınılmazdır.

Özetle diyebiliriz ki; radikal feminizm geniş görüş çeşitliliğine rağmen radikal feminist görüşlerin odaklaşmaları biyolojinin kadın psikolojisindeki etkisi üzerinedir. Bu doğrultuda Adrienne Rich ve Mary O'Brien gibi ünlü radikal feministler, kadınlar çocuklardan sorumlu oldukları ve çocukları kontrol altında tuttukları için anne olarak kadınların önemi üzerinde durmuştur. Shulamith Firestone gibi bazı radikal feministler ise cinsiyetin ve cinselliğin kadınları sıkıştırdığını ileri sürerek cinsel sömürü, eşe karşı kötü muamele, ırza geçme, pornografi ve cinsel obje olarak kadınların kullanımı üzerine odaklaşmıştır. Kimi radikal feministler ise erkek gücü ya da erkek hâkimiyetinin cinsiyetin oluşumunun temeli olduğunu ve kadının ikinci sınıflığının yani kadının tabiiliğinin sürmesine neden olduğunu ileri sürer. Kimi feministler ise kadının rolünün ve karakterinin ataerkilliği oluşturduğunu ileri sürerek kadınların kendisini yeniden oluşturması gerektiğini ileri sürerek kadınların gerçek doğasını bulması gerektiğini ileri sürer. Genel olarak tüm radikal feministlerin odaklaşması ataerkillik içinde cinsiyetin sosyal oluşumu yoluyla erkek tarafından kadının baskı altına alınması üzerine olmuştur. Tüm radikal feministler için çözüm hâkimiyetin kurumsal yapısını ters çevirmek, cinsiyet kavramını yeniden oluşturmak ve ataerkilliği azaltmaktır (Smith, 1993; 5).

Andrea Dworkin kadınlar üzerindeki erkek gücünü analiz ederek farklı güç unsurlarını tanımlar. Erkeklerin üstünlüğü hakkında kadınların yadsındığı metafizik bir sav kabul eder. Ona göre erkeklerin üstünlüğünü kadınların tabiiliği besler ve destekler. Yine ona göre erkekler fiziksel güce sahip olmaları nedeniyle kadınlar üzerindeki güçlerini sağlamlaştırırlar (Dworkin, 1981; 15). Ayrıca kadınların fiziksel güç eksikliği ve erkeklerin silah, bomba, yumruk gibi güç simgelerini kullanması yoluyla kadınlar üzerinde hâkimiyet kurulur.

MacKinnon'a göre erkek, kadını cinsel bir obje olarak tanımlamak suretiyle de kadın üzerinde güç ilişkisi kurar. Bu tanımlama içersinde erkek, kadını eve hapseder. Kadınlar aile yaşamına terk edilerek güçlerinin bölündüğü ve bu nedenle kadın kimliğinin gelişmesinin engellendiğini ve kadınları özel alana hapsedmekten kurtarmak gerektiğini ileri sürer. Ayrıca MacKinnon'a göre iktidarın ve gücün kaynağı kamusal alanda yoğunlaştığı için kadınlar iktidarın nimetlerinden yararlanamamaktadır ve bu yüzden erkek karşısında pasif ve ikinci bir konumda bulunmaktadır. Çocuk doğurma, besleme, yetiştirme vb. birçok görev kadına verilir. Böylelikle kadınların medeni yaşama tam katılmaları engellenmiş olur (MacKinnon, 1989; 17). Kısaca erkek kadını olmasını istediği şekilde tanımlar.

Radikal feministler ayrıca erkeğin ekonomik güce sahip olması nedeniyle kadını kontrol altında tutmaktadır. Erkekler bugün hala büyük ölçüde mesleğe girme, meslekte ilerleme ve terfi etme anlamında kadın üzerinde güç ilişkisi kurmaktadır (Barnett, 1998; 169).

Radikal feminizme göre kadınlar güç ilişkilerini ve güç eşitsizliklerini anlamak suretiyle cinsel ayrımcılıktan kaynaklanan zararlara, cinsel kötüye kullanmaya, cinsel ve fiziki şiddete, ücret ve iş fırsatlarındaki eşitsizlik olmak üzere birçok soruna karşı mücadele etmek için hukuku kullanmak zorundadır (MacKinnon, 1989; 149).

MacKinnon' a göre kadınlar erkeklerden farklı görüldüğü için ırza geçme olaylarına maruz kalırlar. Irza geçme olayını güçlü erkek ile güçsüz kadın arasındaki eşitsiz bir güç ilişkisi olarak görür ve kadınları ikinci sınıf bir konumda tutan acımasız bir eylem olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünür. Yine ona göre işyerlerindeki cinsel sömürü kadın erkek farklılığı yoluyla açıklanamaz. Aynılık ya da farklılık tartışması cinsel sömürünün analizinde başarısızdır. Yine bu tartışma fahişelik, pornografi gibi cinsel konuları açıklamada da başarısız olmuştur. Fahişelik ve pornografi gibi kadın bedenini aşağılayan ve kullanan cinsel olgular erkek gücünün bağımlı kadın üzerinde ekonomik, fiziksel ve cinsel olarak somutlaşması olup, cinsel obje olarak kullanılmalarının sonucudur. Radikal feministler

ataerkil sistemin kadınları nesneleştiren pornografi endüstrisine izin vererek kadınlara yönelik erkek şiddetini meşrulaştırdığını ileri sürmüşlerdir. Kadın bedeninin soyulup teşhir edildiği bu tür eylemler kadınlara yönelik tecavüz olaylarına zemin hazırlamış hatta bu tür olayların haklı görülmesine bile neden olmuştur. Hukuk ise erkek çizgilerine dayalı olup erkek kavramlarını yansıtmaktadır (Barnett, 1998; 171).

Kimi radikal feministler özel kamusal alan ayrımını kişisel olanın siyasal olduğunu ileri sürerek itiraz etmiştir. Bu sloganla toplumdaki ataerkilliğin kökeni olarak görülen aile kurumunun ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu sloganla özel alan kamusal alan arasındaki sınırlar ortadan kaldırılarak kadının kamusal alana taşınmasının sağlanacağı ve böylelikle ataerkilliğin kökeni olan ailenin ortadan kaldırılacağı ileri sürülmüştür. Ayrıca bu sloganla özel alan kamusal alan arasındaki ayrımın yapay bir ayrım olduğu ve bu ayrımın kadını özel alana sınırlandırıp erkeğin kadın üzerindeki baskı ve otoritesini gizlediği ifade edilmiştir. Bu görüşe göre kadınların kamu alanında yer alabilmesinin koşulu kamusal alan özel alan ayrımının kaldırılmasıdır. Bu ayrımın ortadan kaldırılmasıyla birlikte kadın gerçek anlamda birey olarak siyasal bir kişilik kazanacaktır. Ayrıca kişisel olan siyasaldır sloganıyla feministler evdeki demokrasinin dışarıdaki demokrasi için bir önkoşul olduğunu ileri sürmüş ve kamusal alan ile özel alan arasındaki bağlantıya dikkat çekmiştir. Yine bu sloganla kamusal alanda yaşanan hiyerarşi ve kadın üzerindeki erkek egemenliği ve denetiminin yurttaş olarak bireyin gelişiminin engellendiği ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre kadının kamusal alanda yer almasını engelleyen şey özel hayatın yaşanma şeklidir. Kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyete dayalı iş bölümü birçok kadın için hem özel alanda hem de kamusal alanda yoğun bir iş yükü anlamına gelir. Bu itibarla kadınların iş yerindeki olumsuz iş deneyimleri, iş yerindeki demokrasinin geliştirilmesi taraftarı olanların rutinleşmiş modele tamamen uymak durumunda olmaları ve ayrıca kadınların evdeki çok ağır çalışma koşulları kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişkinin bir yönüdür (Philips, 1995; 171). Hatta feministlerin kişisel olan siyasaldir savlarıyla kastettikleri şeylerin bir kısmını da bu çerçevede yorumlamak doğrudur.

Radikal feministler feminist teoriler içinde adaletsizliğe, ırkçılığa karşı mücadele eden tek ve gerçek grubun kendileri olduğunu ileri sürerler. Radikal feministler kendileri dışındaki diğer teorilerin temel varsayımlarının lezbiyen, zenci ve benzeri özelliklerinden dolayı ayrımcılığa uğrayan kadınları kapsamadığını ve onları kuşatmadığını iddia ederler. Radikal feministlere göre beyaz kadın sadece ataerkil düzenle mücadele ederken siyah kadın hem

cinsel ayrımcılıkla hem de ırkçılık problemleriyle mücadele etmektedir. Bu nedenlerden ötürü radikal feminizm cinsel ayrımcılık ile birlikte ırkçılık sorunu üzerinde odaklaşır. Radikal feministlere göre beyaz kadınların siyah kadınların sorunlarına kayıtsız kalması bir çeşit ırkçılık sayılmalıdır. Radikal siyah feministler siyah kadınların beyaz kadınlara göre daha yoğun olarak erkek baskısına muhatap olduklarını, daha az eğitim ve ücret aldıklarını ve daha ağır şartlarda çalıştıklarını ileri sürerler. Ayrıca siyah radikal feministler süper anaerkil siyah kadın miti varsayımına itiraz ederler. Zira bu varsayımın siyah kadını erkeğe daha bağımlı kılmak ve erkek amaçlarını sürdürmek için ortaya atıldığını ileri sürerler (Walker, 1974; 70 – 72).

Sonuç olarak radikal feminizm aile ve evlilik gibi kurumların ortadan kalkması ile aileye gerek duymayan başka bir modelin yaratılması gerektiğini, kadının her bakımdan hiç kimseye bağılı kılınmasının önlenmesinin zorunlu olduğunu ve teknolojik gelişmeler sayesinde biyolojik farklılıkların da önemini yitireceğini varsaymaktadır.

1.3.4. Kültürel Feminizm

Liberal feminizmin akılcı ve yasal temelli duruşundan farklı olarak kadının konumunda siyasal bir değişimden ziyade geniş bir toplumsal ve kültürel dönüşümü hedefleyen düşünceler kültürel feminizm olarak nitelendirilir. Kadınların eşitliğine ilişkin alternatif bir yaklaşım olarak kültürel feminizm kadınların fiziksel, psikolojik ve sosyal olarak farklılıklarının benimsenmesine dayanır. Kültürel feminizm eleştirel bakışın ve kendini geliştirmenin önemini yadsımamakla birlikte yaşamın sezisel ve kolektif yönü üzerinde durur. Kadınlar ve erkekler arasında kabul edilen farklılıklara dayanan kültürel feminizm kadınların fiziksel ve psikolojik farklılıkları üzerine odaklaşır. Dolayısıyla kültürel feminizmin siyasi bir amacı yoktur (Barnett, 1998; 143). Bu doğrultuda Nancy Chodorow, Luce Irigaray ve Carol Gilligan gibi bir çok kültürel feministin çalışmaları kadın erkek farklılığının analizi üzerine olmuştur.

Kültürel feminizme göre kadın ve erkek arasındaki en önemli fark çocuk yetiştirme konusunda belirir. Kültürel feministlere göre kadınlar çocuk yetiştirirken, erkekler çocuk yetiştirmez. Kadın erkek arasındaki bu ayrım kadınların özel alana hapsedilmişliğinden kaynaklanır. Kültürel feminizme göre erkek üstünlüğünü kırmak ancak yaşamın kamu ve özel alanlarında kadın ve erkeğin maddi olarak eşit rol oynadığı bir toplumda mümkündür (West, 1991; 206). Bu noktada kültürel feminist teori kadının kamusal alana girmesinin ve oy

kullanma hakkını elde etmesinin erkek hakimiyetini kırmak ve kamusal hayatın uyumlu bir şekilde düzenlenmesi için zorunlu olduğunu ileri sürmektedir.

Kültürel feminizme göre feminizmin görevi insan topluluklarının temel ideolojisinde bir değişim ve gelişim sağlamak olmalıdır. Fakat bu değişim kültürel temelli ve erkeklerin kadınlar hakkındaki bakış açısını değiştirmeye dönük olmalıdır. Diğer bir deyişle bu değişim kadına ilişkin olarak ataerkil tutum ve düşünceyi doğrudan doğruya değiştirmeyi hedeflemelidir. Kültürel feministler liberal feminizmin ötesine geçmek suretiyle kadının konumuna ilişkin analizlerde bulunmuşlardır. Gerçek anlamda ilk kez cinsel sömürü, fahişelik, kadına aile içi şiddet kullanımı ve tecavüz gibi konular kültürel feministler tarafından dile getirilmiştir (Urbanski, 1980; 77 – 78). Kadının erkek karşısındaki altlığının ve ikinci sınıf konumunun kadının erkeğe olan ataerkil bağımlılıktan kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir.

Kültürel feministlere göre kadın psikolojisi erkek psikolojisinden ayrıdır. Annelik yapan kadınlardır. Kültürel feministlerin anneliğe burada yükledikleri anlam çocuk doğurmak gibi biyolojik bir fonksiyon olmayıp, sosyal anlamda dolaysız fiziksel bakım olmuştur. Bu bakışa göre kadınların bu anlamda anneliği üstlenmeleri kız çocuklarda ve erkek çocuklarda farklı bir benlik duygusu yaratır. Kızlar kadın olmakla ilgili olarak hemen yakınlarında bir rol modeline sahiptirler. Ev işleriyle ilgili her türlü somut işle uğraşan ve çocuklarla düzenli besleyici bakıcı ilişkisi içindeki kız bu rolü tanımlar. Bunun sonucunda kız ilişkisel ve bütünselleşen bir benlik duygusu geliştirir. Erkek çocuğun cins kimliği ise biraz daha farklı olarak ortaya çıkar (Ferguson, 1987; 192 – 193). Toplum ona erkek olmanın kadın olmamak olduğunu öğretir. Babasının görelî ya da büsbütün yokluğu nedeniyle bir erkek rol modelinin yoksunluğu söz konusudur. Bu anlamda erkek çocuk kendini ilişkisel olarak değil olumsuzlayarak (ben kadın değilim) tanımlar.

Kültürel feminist düşünce alanının ilk temsilcisi sayılan Margaret Fuller çalışmalarında kadın hakları görüşünün ötesine geçerek akılcı ve yasal hamlenin ötesinde bilginin sezgisel, duygusal ve ruhsal yönü üzerinde durmuş ve kadınların akılcılığın ötesinde sezgisel olağanüstü bir hissi yönleri olduğunu iddia etmiştir. Fuller'e göre kadınlar erkek hâkimiyetini kırmak için yaşayan bir ruh gibi davranmalı ve öz güvenlerini geliştirmelidirler. Fuller ayrıca kadınların birey olarak kendi özgüvenlerini, yeteneklerini ve gerçeklerini geliştirmek ve güçlendirmek zorunda olduğunu ileri sürmektedir. Kadınların erkeklerden farklılığının teorik

olarak açıklaması ilk kez onun tarafından yapılmıştır (Fuller, 1971; 115 – 117). Fuller kadının sezgisel bakışı ve güçlü manevi yönüyle erkeklerden farklı olduğunu ileri sürmüştür.

Kültürel feminizme göre annelik kadınların geleneksel olarak yaptığı şeydir. Çocuk doğurma ve emzirme nedeniyle kadınların annelik yapması gerektiği şeklinde doğal bir varsayım vardır. Bundan dolayı annelik aile içindeki ilişkilerde, toplumdaki iş bölümünde ve kadınların bireysel olarak karşılaştıkları ve mücadele ettikleri zorluklarda merkezi bir öneme sahiptir. Annelik sadece bir ürün psikolojisi değildir. Annelik doğadan kültüre yönelen bir hareket olayıdır. Chodorow'a göre cinsiyete dayalı kişilik aile dinamiği içinde oluşur. Aile içinde erkek çocuklardan güç ve destek talep edilirken, kız çocuklarından ise hissi yetiştirilmelerinden dolayı onlardan annelik gereksinmelerini sürdürmeleri beklenir. Aile erkek çocuklarını bağımsız kız çocuklarını ise bağımlı bir kişilik olarak topluma hazırlar (Chodorow, 1978; 211). Erkeğin yetiştirme tarzı ve hayata hazırlanışı erkeğin kamu dünyasında çok rahat yer almasına yol açarken, kadın hissi yönüyle kamu dünyasında yer almak için kendine yer hazırlamaya çalışır.

Chodorow'a göre kültürel feminizm için kadınsı değer ve nitelikler yoluyla oluşturulan görüşler son derece önemlidir. Chodorow cinsiyete dayalı değer ve niteliklerle cinsiyete dayalı işbölümü arasında bir örtüşme olduğunu ve bu işbölümünün toplumsal cinsel farklılıklara neden olduğunu ileri sürmektedir. Chodorow'a göre kadının erkek karşısındaki ikinci sınıf konumunun nedeni kadınların özel alana hapsolmeleridir. Kadın gelişim sürecinde sürekli olarak bu baskıya muhatap olmaktadır. Kadının erkeğe tabii olmasının nedeni kız çocuklarının aile içinde baskıcı erkek otoritesine dayanılarak yetiştirilmesinden kaynaklanır (Chodorow, 1978; 127). Aile içinde erkek ve kız çocuklarına farklı şekillerde muamele edilmekte, erkek çocukları özgür bırakılırken, kız çocukları aileye son derece bağımlı olarak yetiştirilmektedir.

On dokuzuncu yüzyılın kültürel feministlerinden biri de Charlotte Perkins Gilman'dır. Gilman da diğer kültürel feministler gibi anaerkil dönemin bir mutluluk, barış, huzur ve adalet dönemi olduğuna inanır. Gilman ataerkil düşünce ve kurumların sanattan edebiyata, eğitimden sağlığa kadar yaşamın her alanındaki olumsuzluğun nedeni olduğunu ve kadının gelişimini engelleyen temel faktörler olduğunu ileri sürer. Gilman' a göre bir ataerkil kurum olarak aile kadının en çok baskı altında olduğu alanı oluşturur. Kadının aile içinde hiçbir söz hakkı yoktur. Kadın hiçbir konuda erkekle eşit değildir. Aslında kadın yaşamın her alanında özellikle ekonomik olarak erkeğe bağımlıdır. Kadın aile içinde erkeğin “malı” olarak

algılanır. Aile kadının gelişimini engellediği gibi toplumsal gelişmeyi de yavaşlatır. Gilman ayrıca diğer tüm kültürel feministler gibi dinin ataerkil bir kurum olduğunu ve dinin batıl inançlarına ve olumsuz geleneklerine itiraz edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Gilman'ın feminist düşünceye en önemli katkısı kadının kamu alanında yer almasına ilişkin ileri sürdüğü görüşlerinden kaynaklanır. Gilman özel alanın kamusallaştırılması suretiyle kadının gelişiminin önü açılacağını iddia etmiştir. Gilman'a göre kadın ya evde yapacağı işleri kamu alanında yapabilir ya da kamu alanını özel alan tarzı bir yapıya dönüştürülebilir (Hill, 1980; 170 – 171). Böylelikle toplumda kadının ağırlığı hissedilecek ve barış, huzur, mutluluk ve adaletin hakim olduğu anaerkil bir toplum biçimine kavuşulacaktır.

On dokuzuncu yüzyıl kültürel feministlerinin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri de cinsel özgürlük konusudur. Kültürel feministlere göre kadın cinsel bir meta olarak görülmemeli ve kadın, vücudu üzerinde tamamen tasarrufta bulunabilme hakkına sahip olabilmelidir. Kültürel feministlere göre kendi vücudu üzerinde söz sahibi olabilme kadın özgürlüğünün temel koşuludur. Bu noktada kültürel feministler kürtajın ve doğum kontrol uygulamalarının kadının tercihine bırakılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca cinsel özgürlük konusunun sınırlarını geliştirerek daha doğrusu bir ölçüde ileriye giderek ilk kez eşcinselliği doğal bir olgu olarak niteleyip eşcinsel haklarını özellikle lezbiyen haklarını savunmuşlardır (Katz, 1978; 567). Yine ilk kez kültürel feministler eşcinsel ilişkiler hakkında analizlerde bulunmuşlar ve bu tür ilişkilerin serbest bırakılması gerektiğini aksi takdirde bireyin özellikle kadının özgür kişiliğinin gelişiminin engelleneceğini ileri sürmüşlerdir.

Kültürel feminizm (farklılık feminizm) içinde yer alarak feminist teoriye çok önemli katkıda bulunanlardan biri de çağdaş kültürel feminist Carol Gillian'dir. Feminist teori üzerinde derin bir etkiye sahip olan Gillian çalışmalarında temel olarak ahlaki ikilemin neden olduğu farklı uslamlama yaklaşımları üzerinde durarak kadınların ve erkeklerin farklı ahlaki zihinlere sahip olduğunu iddia eder. Kadınların farklı bir tarz ahlaki uslamlamaya eğilimli olduklarını ileri sürer. Gillian'a göre kadın ve erkek farklı ahlaki düşünüş ve yorumlayış tarzına sahiptir (Gillian, 1982; 6). Kadın mantalitesi erkek mantalitesinden farklılıklar taşır. Gillian, norm olarak erkek kalıplarını alan ahlaki gelişme aşamaları teorisini eleştirmiş kadınların ve erkeklerin ahlaki yönelimlerinin değişik biçimler taşıdığını ileri sürmüştür. Gillian'a göre kadınlar genellikle ortamsal çözümler ararken, erkekler genellikle soyut ilkeler formüle eder ve kendi çözümlerini diğerlerine göre haklı çıkarmaya çalışırlar.

Kültürel feministlere göre kadınlar erkeklerden daha eğitilmiş, bakıcı, sevecen ve sorumludur. Farklılığın en önemli unsuru ise ahlakıdır. Kadınlar için ahlaki sorumluluk bu dünyanın gerçek ve tanımlanabilir sıkıntılarının farkına varmak ve hafifletmek için bir uyarıdır. Kadınlar erkeklerden farklı olarak ahlaki gelişmeyi sorumluluk ve kadın erkek ilişkileri anlaşılması çerçevesinde algılar. Kadınların sorumluluk ahlakı anlayışı bireyi anlamaya önem veren bir temel çerçevededir. Kültürel feministler insanın ahlaki gelişimi ve cins kimliği oluşumu ile ilgili bilişsel ve psikanalitik kategorileri bunların kız çocukların değil, erkek çocukların gelişimine ilişkin yanlış bilgi içerdiklerini öne sürerek eleştirmişlerdir. Gillian'a göre psikolojik algılamalar çözümlenirken kadın ahlakının korunması kadın bağlantılarının korunması şartına bağlanmıştır. Kadınların yetiştirilme tarzları kadınların farklı bir ahlak yapısına sahip olmasına neden olmuştur. Kadın ve erkek arasındaki ahlaki sorumluluk algılamalarındaki farklılığı hayatın tüm alanlarında görmek mümkündür. Gillian erkek ahlakının hak, adalet ve kurallar gibi soyut değerler etrafında, kadın ahlakının ise kadın talepleri ve ihtiyaçları olan somut değerler etrafında geliştiğini ileri sürer. Gillian anlaşıldığı üzere kadın ahlakını ve erkek ahlakını kesin olarak birbirinden ayırır ve kadın ahlakının erdemine inanır. Kadınlar yaşamın tüm aşamalarında özellikle ilişkilerinde erkeğe göre çok daha az biçimde soyut kural koyma eğilimi taşımakta ve ilişkilerinde doğal bir görünüm sergilemektedir (Gillian, 1982; 100 – 102). Yine kadınlar erkeğe göre daha yaratıcı ve ilişkilerinde uzlaşmacıdır. Kadınlar karşılaştıkları sorunları münakaşa etmek yerine ilişkilerinin devamını düşünme amacıyla uzlaşmaya dönüktür.

Yine Gillian'a göre kadın sosyal yaşamı kadın kimliğinin ve özgünlüğünün oluşmasında önemli bir faktördür. Kadının içinde bulunduğu sosyal çevre onun kişiliğinin ve zihniyetinin oluşmasında doğrudan etkilidir. Gillian'a göre birey sosyal çevresi ile etkileşim içinde gelişerek bilinçlenir. Gillian bu sebeplerden ötürü kadın erkek ayrımlığını ileri süren eşitlikçi feministlere karşı çıkmaktadır (Gillian, 1982; 102).

Aynılık ya da farklılık tartışması olarak feminist literatürde geçen bu tartışmaların günümüzde feministleri bölmekten başka bir işlevi olmadığı da birçok feminist tarafından özellikle postmodern feministlerce ileri sürülmüştür (Smith, 1993; 7). Bu noktada kültürel feministler ile liberal feministler arasında en yoğun tartışma kadınların askerliği konusunda olmuştur. Liberal feministler kadın erkek eşitliği nedeniyle kadınların da askerlik yapmaları gerektiğini ileri sürerken kültürel feministler savaş karşıtı olmaları nedeniyle kadınların askerlik yapması gerekliliğine karşı çıkmışlardır.

1.3.5. Postmodern Feminizm

1.3.5.1. Postmodernizm Kavramı

Postmodern terimi ilk kez 1870'lerde John Watkins Chapman tarafından kullanılmıştır. Postmodernizm tartışmaları kendilerini postmodern toplumsal kuram olarak sunan ve daha önceki Fransız toplumsal ve kültürel kuramlardan yararlanan ilk çalışmalar Fransa'da ortaya çıkmış ve 1970'li yılların sonunda tüm Avrupa'da yayılan kültürel ve entelektüel değişme içinde genel modernist düşüncelere karşı bir itiraz olarak doğmuştur. Resimden mimariye, edebiyattan dile kadar birçok alanda kültürel ve entelektüel değişim hukuk ve hukuk teorilerini de etkilemiştir. Postmodernizm hem geçmiş teorilere karşı bir tepki hem de önceki düşünce biçimlerine bir eleştiridir. Postmodernizm 1970'li yıllarda tekil sorunlara yönelik bir politika olmaktan çıkıp modernitenin ve modernleşmenin daha geniş bir eleştirisine yönelik olarak derinleşme göstermiştir (Huysen, 1993; 113). Postmodern perspektiften dünyayı anlamak modernizm tarafından üretilen teorilere karşı eleştirel olmak ve onları sorgulamaktır. Postmodern yaklaşım postmodernizmin bir tanımdan ziyade modernizmin ürünü olan modernitenin onun tarihsel programının ve içeriğinin ya da diğer bir deyişle aydınlanmanın sınırlarının ortaya çıkışı olarak kavranılmasının gerekliliğini belirtmektedir (Mutman ve Yeğenoğlu, 1992; 46). Başka bir ifade ile neyi amaçladığı belirsiz olan Postmodernizm neyi reddettiği, neyi kabul etmediği konusunda daha fazla açıklığa sahip bulunmaktadır.

Postmoderniteye geçişi moderniteden kopuş olarak gören yaklaşımlar kültürel kopuşu 1968'li yıllardaki siyasal ve toplumsal dönüşüme dayandırırken, endüstri alanındaki kopuşun nedenini ekonomik krize bağlamıştır (Jeanniere, 1990; 83). Bu analiz postmodernizmi kapitalist refah devletin bunalımı ve bu bunalım sonucu ortaya çıkan toplumsal ve kültürel bir oluşum olarak algılamaktadır.

Postmodernizm farklılıklar saklı kalmak kaydıyla kişisel olan politiktir anlayışında uzlaşan dilin de saydam bir araç olmadığı, erkek dili olduğu görüşünde birleşen ve nesnelere birinin anlamını veya gerçeğin kendilerini ileten temsilleri öncelediğini (Ryan, 1993; 298 – 299) ve belirlediğini savunan pozitivist yaklaşımın eleştirisinde temellerini bulmaktadır.

Postmodernizm terimini güncel siyaset, felsefe ve toplumsal kuram tartışmalarına sokan postmodernist Jean Lyotard'dır. Lyotard'a göre postmodernizm büyük meşrulaştırma anlatılarının inanılır olmadığı şeklinde bir itirazı betimler. Lyotard'ın büyük anlatı şeklindeki sözüyle kastettiği şey köprü oluşturucu tarih felsefesidir. Diğer bir deyişle akıl ve özgürlüğün tedrici fakat devamlı bir şekilde ilerlemesini anlatan aydınlanma tarihidir. Lyotard'a göre bu anlatılar tarihi kültürel çeşitliliğe yeterince özen göstermezler ve kuramcılarda kendi çağı, toplumu, kültürü, sınıfı, toplumsal cinsiyeti ve / veya ırksal grubun boyutlarını evrenselleştirmektedirler. Lyotard'a göre toplumsal kimlikler karmaşık ve heterojendir. Bu nedenle her bir düzen söyleminin gerçeğini bir keresinde ve tümüyle yakalamaya yetenekli ayrıcalıklı bir mevcudiyete inanmamak gerektiğini iddia eder (Fraser ve Nicholson, 1988; 279 – 280).

Lyotard'a göre postmodernizm çağdaş batı uygarlığının bugünkü durumunu göstermektedir. Geçmişe ait söylemler artık değerini yitirmiş bulunmaktadır. Aydınlanma ile birlikte akıl ve hürriyetin gelişim sürecini açıklayan Hegel felsefesi ve Marksist görüş artık anlamını yitirmiştir. Lyotard'a göre postmodernizm felsefesiz bir eleştiri olarak nitelendirilir (Fraser ve Nicholson, 1988; 282). Postmodernizm yeniden değerlendirilen bir modernitedir. Zira günümüzde amaç bütünlüğe ve bütüncülüğe karşı çıkmak ve farklılıkları vurgulamaktır. Postmodernizm modernliğin bir devamıdır. Ancak modernizmin amacını benimsemeyen farklı oluşum halinde bir modernizm söz konusudur (Lyotard, 1990; 95). Lyotard postmodernizmin sürekli olarak dışa vurulmaz olanı dışa vurmak ve temsil edilmezi temsil etmek doğrultusunda öncü bir girişimi temsil ettiğini ileri sürmüştür (Featherstone, 1996; 133). Lyotard postmodernizmde sosyal bağın rol oynadığını savunmaktadır. Ancak sosyal bağ Lyotard'ın sisteminde toplum üyelerini bir arada tutan ortak bilinç veya kurumsal altyapı değildir. Lyotard'a göre sosyal bağ birbirine ters düşen uygulamaların bir ifadesidir. Farklı uygulamalar karmaşık ve heterojen sosyal kimlikte kendini gösterir. Bu takdirde sosyal bütünlük veya sosyal teoriyi bütünleştiren bir oluşum görülmeyecektir. Lyotard'ın sisteminde toplumu bir arada tutan ortak vicdan ya da bilinç veya kurumsal altyapı değildir. Sosyal kimlikler karmaşık ve heterojendir. Sosyal bütünlük diye bir şey söz konusu olamaz. Ayrıca sosyal teoriyi bütünleştirmek de mümkün değildir. Sosyal olan heterojen ve bütünleştirilemez bir özellik taşır. Dolayısıyla ırk, cinsiyet sınıf gibi genel kategorilerin uygulanması kabul edilemez. Lyotard'ın sisteminde küçük ve yerel söylemler önem kazanmaktadır. Dolayısıyla Lyotard'a göre eleştiri yerel ve olaya özgü olmalıdır (Güriz, 1997; 99).

Yine Lyotard'a göre postmodern bilim pragmatik paradokslarla ilgili süreksiz bir süreçten başka bir şey değildir. Bu süreç içinde bilgi kelimesi de anlam değiştirmekte ve bilinmeyene yönelen bir çaba dikkati çekmektedir. Bilim meşruluk düzeyinde ele alınmakta ve meşruluğun orada saklı bulunduğu kabul edilmektedir (Lyotard, 1990; 77).

Lyotard modernizmin tek anlamlı rasyonalizminin yerine çok anlamlı ve çelişen pratikler koymaktadır. Böylece bütünlük baskısından ve bir üst söylemin otoritesi altında senteze varma baskısından kurtularak daha ileriye gitmenin mümkün olacağını ileri sürer. Lyotard postmodern çağda meşruiyetin çoğul, yerel ve içkin bir hale getirilmiş olduğunu bu noktada birincil düzen söylemsel pratiklerin çoğulluğu arasında dağılmış birçok meşrulaştırım söylemleri olduğunu savunmuştur (Zekâ, 1990; 25).

Postmodernizmi geç kapitalizmin kültürel mantığı olarak tanımlayan Frederic Jameson, Baudrillard Lyotard' dan farklı olarak alternatif bir postmodern kuram sunmakta ve bu bağlamda gündeme gelen epistemolojik sorunları resmetmeye çalışmaktadır. Böylelikle postmodern tartışmasını kültürel-kuram ve meta-kuram alanlarından toplumsal-kuram alanına doğru kaydırmaktadır. Jameson postmodern dünyanın görünüşteki bölük pörçük, temsil edilmez doğasının toplumsal kurama, sanat ve radikal siyasete yeni meydan okumalar sunduğu iddiasından hareketle önümüzdeki yeni alanlara ilişkin olarak yeni haritalar yapılması gerektiğini ileri sürer. Jameson ayrıca görünümleri hakkında özgül iddialarda bulunan bir büyük anlatı biçimini totalleştirici bir toplum kuram biçimini reddetmesine rağmen marksizmi ana anlatı olarak alıkoymakta ve diğer tüm kuramları sektörel ya da bölgesel kuram olarak sınıflandırmaktadır (Serdaroğlu, 1998; 26).

Postmodern feminist Derrida dilin temellerinin negatif olduğunu ve dilsel yapının karışıklıklardan oluştuğunu kabul eder. Derrida'ya göre yapı içindeki kutuplaşmış olarak var oldukları için aynı değeri taşımazlar. Terimler arasında bir egemenlik ilişkisi vardır. Terimlerden bir tanesi doğal bir konuma sahipken diğeri onun ötekisi olarak tabi bir statüye sahiptir. Yapı içinde pozitif bir konuma sahip olan egemen terim kendi ayrıcalığını ve varlığını diğerlerinden olumsuzlayarak kurar ve olumsuzladığı terime olan bağlılığını ise genellikle yadsır (Demir, 1995; 252).

Geleneksel ikili dil zıtlığı karşıtlıklar üzerine kurulmuştur. Kadın / erkek, öznel / nesnel, varlık / yokluk, akıl / duygu gibi birbirini zıtlamak suretiyle var olan bu kavramların nihai anlamları onların iktidar durumlarıyla ilişkilidir. Bu noktada yapı bozucu anlayışa göre akıl duyguya, erkek kadına, zihin bedene kendi kimliğini kurabilmek için bağımlıdır (Mutman ve Yeğenoğlu, 1992; 53). Bu geleneksel ikili dil zıtlığı içinde gruplaşan bu karşıtlıklardan birisi baskın, diğeri ise ona tabidir. Bu noktada, erkek ve kadın karşıtlığında erkeğin kadın üzerinde belirleyici ve baskın bir konumunun olduğunu söylemek mümkündür.

1.3.5.2. Postmodern Feminizm ve Eleştirisi

Postmodern feminizmin odak noktası kültürler arası ya da devir aşırı olduğu vakit dikkatini yönlendirme tarzı evrenselleştirici olmaktan ve kapsamlı yasalara yönelmekten ziyade değişmelere ve karşıtlıklara ayarlanmış bir karşılaştırmacılık olacaktır. Postmodern feminizm ayrıca kapsamlılık iddiasındaki kuram ve araştırmalarda kullanılan disiplinler dilleri de içerdikleri erkek egemen öğeleri ortaya çıkarmak amacıyla yapıbozum yöntemini uygulayarak anlambilimsel ve dilsel açıdan analiz etmektedir (Serdaroğlu, 1998; 38 – 39).

Postmodernizm batı düşüncesinin ve bu düşünce ile ilgili uygulamaların sorgulamasından yanadır. Feminizm de postmodernizm gibi batı düşüncesini eleştirilmesine ve sorgulanmasına dayanır. Bu noktada her ikisi arasında bir paralellik söz konusudur. Bununla birlikte bu ortak yönlerin yanı sıra her ikisi arasında bazı uyumsuzluklar da vardır. Postmodern feminizm aydınlanma düşüncesine ve bu düşüncelerin büyük teorilerine başka bir ifade ile büyük anlatılarına karşıyken, feminizm aydınlanma dönemi ile ilişkili olan tarihi ve teorik olarak postmodernizmin reddettiği modernizmle bağlantılı bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Feminizmin büyük anlatı özelliği taşıması nedeniyle bu akımın postmodernizmle bağdaştırılması mümkün değildir. Ne var ki bazı feministler postmodern çerçevede bir feminizmin oluşturulması için çaba harcamışlardır. Bu noktada hem feminizm hem de postmodern feminizmin eleştirel bakış açıları onları birleştiren ortak bir nokta olarak değerlendirilebilir. Her iki akım da aydınlanma düşüncesine ve bu düşüncenin oluşturduğu hiyerarşilere ve hiyerarşik yapılara karşı çıkmaktadır. Feminizm aydınlanma felsefesine ve bu felsefenin erkek cinsiyeti temeline dayanmasına karşı çıkmaktadır. Postmodernizm ise aydınlanma felsefesini bütünüyle reddetmektedir (Güriz, 1997; 66 – 67). Feminizm kadın cinsiyetine verilen değeri yükseltirken, postmodernizm erkek ve kadın cinsiyeti ayrımını reddetmektedir.

Postmodern feministler kadın erkek arasındaki siyasal ilişki ve bu çerçevede ortaya çıkan söylemlere de eleştiri getirmişlerdir. Bu doğrultuda postmodern feministler modernizmin batılı erkeğin değer yargılarını yücelttiğini ve kadını ikincil konuma getirdiğini ileri sürerek kadın merkezli ya da kadın bakış açılı bir bilimsel yaklaşım getirmeye çalışmıştır (Çaha, 1996; 55).

Postmodern feminizm toplumsal cinsiyet gibi soyut kategorilerin değişmez olmadığını sınıf, etnik köken, ırk gibi değişkenlerle her zaman değiştirilmeye açık olduğunu varsayar. Bu anlamda postmodern feminizm her türlü genelleştirmelerin ve soyut kuramların reddedilmesine dayanır. Diğer bir deyişle postmodern feminizm pragmatiktir. Kadınlarla ilgili tek tip değil değişik türde sorunlar söz konusu olabilir. Postmodern feminizm kadınlara ilişkin tüm kuram ve genelleştirmeleri reddetmesi nedeniyle postmodern feminist düşüncede sadece bireysel tekilliklerin meşruluğu kabul edilmeli, tekil farklılıkları yadsıyan kadınlara ilişkin her türlü kuram ve genelleştirme reddedilmelidir. Bu noktada postmodern feminizm ancak göreceli bir çoğulculuğu içerir ve kadın sorunlarıyla ilişkili olarak evrensel doğruların olmayacağını kabul eder. Ancak bu çoğulculuk ile birlikte kadınlarla ilgili yerel özelliklerin de dikkate alınması gerekir. Başka bir ifadeyle postmodern feminizmin çoğulculuğa açık olmadığı söylenebilir. Ayrıca postmodern feminist düşüncede kapsamlı bir kadın kimliği olanağı kapatılmış sayılır. Bu durum bir kadınlar ve grup hareketi, kimliği ve özelliği olan feminist hareket için en sorunlu noktadır. Zira postmodern feminizm bu yönüyle politik eylem imkânını reddeder (Barnett, 1998; 199 – 200). Dolayısıyla postmodern feminizm toplumdaki eşitsiz doğal durumları açıkça ıskalamış olur.

Postmodern feminizm aydınlanma düşüncesinin temel fikri olan sosyal gerçeklikten soyutlanmış özne görüşünü reddeder. Postmodern feminizme göre insan farklı yapıların ve söylemlerin ürünüdür. Postmodern feminizm eşitliği sosyal bir durum olarak görmekte ve ataerkilliğin reddedilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Postmodern feministler ataerkil sistemin varlığını ve etkinliğini sürdürmesinde lisanın rolü üzerinde durmaktadır. Yapısalcılıktan ve postyapısalcılıktan esinlenen postmodern feministler toplumda geçerli olan erkek üstünlüğüne dayanan sistemin dil yoluyla sürekli olarak etki kazandığını ve gelecek nesillere aktarıldığını ileri sürmektedirler. Bu arada bazı sıfatların ve özelliklerin erkeklere ve bazılarının kadınlara ait olduğu üzerinde durulmaktadır. Örneğin erkek yöneten, kadın yönetilen; erkek sert, kadın yumuşak; erkek kuvvetli, kadın zayıf; erkek rekabetçi, kadın uzlaşmacı; erkek bağımsız, kadın bağımlı; erkek rasyonel, kadın duygusal olarak

nitelendirilir. Dille ilgili kullanımlar ise toplumda belirli iktidar durumlarının yerleşmesinde ve pekişmesinde rol oynamaktadır (Demir, 1997; 111 – 112). Dille ilgili kullanımda kadının daha tutucu ve duygusal olduğu kesin ve katı olmayan esnek sözcükleri tercih ettiği şeklinde gözlemler yapılmakta, kamu ile ilgili sorunlarda da kadınların az konuşmaları veya hiç konuşmamaları temenni edilmektedir (Güriz, 1997; 69).

Postmodern feminizme getirilen eleştirilerden biri, postmodern feminizmin teori yaratmaktan ziyade teori tahrip etmek eğiliminde olduğudur. Bu bakımdan postmodern feminizm kimi feministlerce kadın sorunlarıyla ilişkili olarak teori kuramadığı soyut genellemeler ve kuramlar yapamadığı nedeniyle eleştiriye uğramıştır. Eski Yunan'dan bu yana kadının doğası hakkında yapılan birçok varsayım kadının dışlanmışlığını ortaya koymuştur. Elizabeth Spelman eleştirel bir tutumla kadınların farklılığı üzerine tutarlı ve tatmin edici bir teori yaratmada bütün kadınları içine alan bir genelleştirme yaratmanın zorluğu üzerine odaklaşır. Ona göre cinsiyet kadına yönelen baskının temel nedenidir. Postmodern gündemin parçası olarak kadın ve cinsiyet kavramı hakkında yorumlamalarda ve eleştirilerde bulunmak teorik bir perspektif sağlamak demektir. Bu noktada kadınların çok ve farklı sesleri için tartışma kurulmalı ve seslerinin işitilmesi sağlanmalıdır (Spelman, 1990; 159). Bu perspektiften kadın ve erkekler arasındaki farkları tanımlamak çok zaruri bir gereksinimdir.

Sonuç olarak postmodern feminist kuram farklı feminizmlerce tanımlanan toplumsal feminist kuramlardan birisi değil farklı feminizmleri ve modernist bilim yaklaşımının çift değişkenlik karşıtlıkları temelinde ikincilleştirilerek marjların dışına itilen tüm ötekileri marj içinde kalanlarla birlikte farklı fakat eşit anlayış ile kucaklayan diğer bir modernist bilimin (pozitivizmin) kurguladığı geleneksel temellerine yaslanmayan bir itirazı betimler (Serdaroğlu, 1998; 73).

1.4. Dünyada Kadın Hakları Mücadeleleri ve Feminist Hareketler

17. ve 18. yüzyıllar sanayileşen batı toplumlarında kadının durumu düzelmediği gibi daha da bozulmuş, halk sınıfları arasında küçük aile işletmelerinin ortadan kalkmasıyla ağırlaşan cinsler arası rekabet kadınların elindeki birkaç mesleği de ellerinden almıştı. Yukarı ve orta burjuvazinin hiç bir iş yapmayan aylak kadınları, erkekler tarafından hakir görülmeye ve giderek daha da fazla eve kapatılmaya başladılar (Michell, 1984; 41). 17.yy.da bu eve kapatılmaya karşı ufak tefek sesler yükseldiyse de esas olarak 18.yy' da burjuva kadınların

çalışma hakkı kazanmak için başlattıkları direnişler giderek artmış ve bütün sosyal kesimlere yayılmıştır (Michell, 1984; 45).

18.yy.da İngiliz Mary Wollstonecraft,1792'de “A Vindication of the Rights of Woman” (Kadın Haklarının Savunusu) adlı bir deneme yayınladı. Bu eser, feminist hareketin başlangıcı olarak kabul edilir. Çünkü ahlaki bir öğüt olma düzeyinde kalmakla birlikte, köktenci feminizmin önemli bir özetidir (Rowbotham, 1994; 51).

Wollstonecraft eserinde, her insanın kendisinden alınamaz olan eşitlik, bağımsızlık ve özgürlük hakları ile dünyaya geldiği, ancak egemen politik, sosyal düzenin bu hakları onun elinden aldığı düşüncesinden hareket ederek, erkeklerin kadın cinsi üzerindeki otoriter egemenliğini ve bundan çıkan olumsuz sonuçları gösteriyordu. Onu diğer aydınlanmacı düşünür ve yazarlardan ayıran özel başarısı, kadınların ahlaki karakterlerinin içinde buldukları baskıcı koşulla yüzünden nasıl çarpıtıldığını vurgulamaktır (Rullmann, 1996; 266 – 270).

18.yy.da sanayileşmenin hız kazanmasıyla kadınlar için emek pazarı daha da daraldı ve kadınlar sanayide en ağır ve düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kaldılar. İş bulamayan kadınlardan kimileri fuhuşa yöneldi, kimileri orduya yazıldı, pek çok kadın da ABD'ye göç etti. ABD 'ye göç eden bu kadınlardan bazıları Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda önemli roller üstlendiler, ama onların siyasal haklara sahip vatandaşlık statüsünü, ne Bağımsızlık Bildirgesi ne de ABD anayasası tanıdı (Michell, 1984; 46 – 47).

Yine Fransız Devrimi'nin hazırlanmasında önemli roller üstlenen kadınlar, devrim sonrasında ne siyasal ne de sivil haklarını alabildiler. 1789'un getirdiği İnsan Hakları Beyannamesi, kadınları içine almadı. Devrimin düşünce altyapısını hazırlayan düşünürlerden bazılarının anti-feminist tutum ve söylemleri bunda etkili oldu. J.J.Rousseau, bu düşünürlerin en tipik örneklerindedir. Rousseau'ya göre, bir kadının hiçbir zaman kendisini bağımsız hissetmemesi gerekir. Diderot ve Condorcet ise, kadınların eşitliğini savundular ama onlar bile seçme hakkı üzerinde durup, seçilme hakkından söz edemediler (Tekeli, 1982; 71).

Bu duruma ilk karşı çıkan ve bunun bedelini de çok ağır bir biçimde ödeyen Olympe de Gouges olmuştur. Bir burjuva feministi olan de Gouges, "Kadının giyotine gitme hakkı varsa, kürsüye çıkma hakkı da vardır" diyecek, bunların her ikisini de yaparak, 1793'te yayınladığı bir siyasal broşür nedeniyle tutuklanacak ve 3 Kasım 1793'te giyotine gidecekti (Tekeli, 1982; 71). Olympe de Gouges, 1791'de yeni anayasanın kabulünden önce Kral ve Marie Antoinette'e gönderdiği kadın haklarını ele aldığı açıklamasında, 1789 İnsan Hakları Bildirisini sosyal, politik, yurttaş ve ceza hukuku anlamında kadının eşit duruma getirilmesi için madde madde uygulayarak kendisinden sonraki dünyaya kadın hareketleri için klasik olmuş bir belge örneği vermiştir (Rullmann, 1996; 260).

Fransız Devrimi'nde sadece burjuva feministleri yer almadı, halk kesiminden emekçi kadınlar da önemli roller üstlendiler. Ancak bu iki sınıf kadınları arasında karşılıklı bir sevgi ve dayanışmanın olduğundan söz edilemez. Fransa'da kadın hakları mücadelesi diğer toplumlardan farklı olarak sınıfsal mücadelelerle iç içe gelişti ve kadın hakları çok erken bir tarihten itibaren sosyalistlerin mücadele platformuna girdi. Ancak, ütopycı sosyalistlerin hepsi, kadın haklarından yana tavır almış değildi. Örneğin, Proudhon'un kadınların toplumdaki yeri konusundaki görüşleri burjuvazininkinden pek farklı değildir (Tekeli, 1982; 73).

19. yy. vahşi kapitalizmin doruklarına çıktığı bir çağdır. Kadının eve kapanması, çalışmaması emekçiler açısından rekabetin ortadan kalkması, patron açısından yedek bir işgücü potansiyeli, küçük mülk sahipleri açısından da bedava bir işgücü olarak yarar sağlıyordu. Emekçi kesimleri ezen, köleleştiren bu ekonomik ve sosyal sistemi değiştirme zorunluluğu, 19.yy. sosyalist, hayalci teorileri ile sosyal hareketlerinde ifadesini buldu. Durumun düzeltilmesi için reformcular işçi sınıfı ile sermayenin işbirliğini savunurken, sosyalistler ise sermaye egemenliğine son verilmesinden yanaydılar (Michell, 1984; 52 – 53). St.Simon'cular ve Fourier'ciler gibi ütopycı sosyalistler, kadınlara ilişkin konularda ise çekingen bir eşitlikçi tavır sergilediler. Örneğin, Robert Owen, kadınların karakterini geniş anlamda eğitimle ilişkilendirmiş, baskıcı koşulların kadın ve erkek karakterlerini nasıl çarpıttığına dikkat çekmekle yetinmiştir (Connell, 1998; 51).

19.yy. ın ikinci yarısında devrimci sosyalizm ortaya çıktı. Ancak teorisyenleri olan K.Marx ve Engels hiçbir şekilde özgün kadın mücadelesinden söz etmediler. F.Engels, toplumsal cinsiyetin yörüngesini sınıf dinamiklerine bağlıyordu. Sınıflar kadın ve erkek sınıflarıydı ama çalışmasının ana fikri, kurmuş olduğu bu bağlantı üzerinde temellenmiyordu.

O da kuşağının diğer reformcularının yaptığı gibi sorgulamaksızın kabul ettiği "kadın" ve "erkek" kategorilerinin doğallığı yaklaşımından hareketle eşitliği hedefliyordu (Connell, 1998; 51).

1840'lı yıllar Amerika' da feminist mücadelenin başladığı yıllar oldu. Fourier'ci bir falansterde (Fourier'in ütöpik sosyalizminde, geleceğin toplumunun ana hücresi olarak düşündüğü üretim ünitesi) yaşayan Margaret Fuller, "kadınların kurtuluşu ancak kadınların eseri olabilir" diyordu. Birinci dalga feminist hareketin önemli teorisyen ve eylemcilerinden olan Margaret Fuller, 'kadın doğasının farklılığı' ile ilgili ilk kuramı ortaya atmış ve kadınların özgül niteliklerinin ifade edilmesine izin verildiğinde hem kendi hayatlarının hem de toplumsal hayatın nasıl değişeceğini ortaya koymuştur (Michell, 1984; 57 – 60).

Amerikan feministleri, kaderlerini siyahların kurtuluş mücadelesine bağlamıştı (Tekeli, 1982; 75). 1820'lerden itibaren gelişmeye başlayan kapitalizm, Amerikan toplumunda eskiye oranla daha hiyerarşik bir yapı ortaya çıkartmış, alt tabakalarda bulunan kadınların ve kölelerin durumu daha da ağırlaşmıştı.

Amerika'da kadınların 1848'de New York'ta Seneca Falls'da ilk kadın hakları konvansiyonunu toplamalarına yol açan olay, 1837'de (bazı kaynaklara göre 1840) Londra'da toplanan köleliğin kaldırılması ile ilgili kongreye katılan Elizabeth Cady Stanton ve birkaç kadın delegenin, kadın olmaları gerekçesiyle toplantıya alınmamaları olmuştur. Böylelikle Stanton ile birlikte birçok kadın, Amerika'da kölelerin yanı sıra kadınların da kurtarılmaya muhtaç olduğunu keşfetmişlerdi.

1848'te Seneca Falls'ta "Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi" modeli üzerine bir "deklarasyon" (Declaration Sentiments) kabul eden kadınlar, 1869'da mücadeleyi esas olarak oy hakkı çerçevesinde yürütecek iki örgüt kurdular (Tekeli, 1982; 76). Seneca Falls Deklarasyonu'nun önsözü takip edildiğinde Duygular Bildirgesi'nin yazarları on beş şikâyet sıralarlar. Bu şikâyetlerin ilk ikisi, oy verme hakkının kadınlardan esirgenmesi ve yönetilenlerin kanunlara rıza göstermesi ile ilgilidir (Donovan, 1997; 26). Daha sonraki birçoğu ise, evlilik sözleşmesinin adaletsizliği ile ilgilidir. Son birkaç şikâyet ise kadınlarla ilgili toplumsal önyargılar üzerinedir ki bunlar kadını boyun eğdirmeye yararlar.

Seneca Falls Konvansiyonu'nu başlatan, hareketin öncü kuramcısı ve yazarı olan Elizabeth Cady Stanton, evli kadınların malvarlığı yasasının çıkmasını sağlayan hareket içinde de başı çaktı. 6000 imzalı dilekçenin sunulduğu New York Eyaleti Yasama Meclisi Ortak Yasal Komitesi'nde konuşma yaptı. Ancak 1854 yılındaki bu çalışmalar başarısızlığa uğradı. İkinci fırsat 6 yıl sonra çıktı ve Stanton'u bu toplantıda daha fazla çaba harcamaya zorlayan Susan B. Anthony oldu. Konuşmayı birlikte hazırladılar ve bir ay sonra da (1861) "Evli Kadınların Malvarlığı Yasası" kabul edildi (Donovan, 1997; 50).

1870'ler sosyalizm ile feminizmi aynı mücadelenin iki ayrı yönü olarak gören devrimci sosyalist-feminizm ile kapitalizm içinde girişilecek reformlarla eşitliği sağlamayı amaçlayan radikal feminizm arasındaki ilk ayrılmanın başladığı yıllar oldu. Yine 1870'lerde Fransa'da ilk işçi sınıfı iktidarı, Paris Komünü deneyi yaşandı. İşçi kadınlar komün hareketine aktif olarak haklara katılıp destek verdiler (Tekeli, 1982; 76 – 77). Komüne erkeklerle eşit haklara sahip olarak katılan ve mücadele veren kadınlar, yenilgiden sonra sürgünlere ya da tutuklevlerine gönderildiler.

Bu yıllar batıda feminist kadınların kendi gazetelerini, dergilerini çıkartmaya başladığı ve bu yayınlarda, daha çok iş yaşamı, ailede hak eşitliği, siyasi haklar vb. taleplerini dile getirdikleri yıllardır. 1881'de Sufrajetler'in çıkarttığı "Kadın Yurttaş" adlı dergi, sadece siyasal haklar üzerinde duruyordu (Michell, 1984; 64).

19. yy' da feministlerin önemli başarıları, evli kadınların malvarlığını koruyucu yasaların kabul edilmesi ile evli kadınların statüsünde meydana gelen esaslı değişimdir. Bu düzenlemeler, evli kadına ekonomik olarak kendi ayaklarının üzerinde durma ve çocukların velayeti davalarında yasal durumu değiştirme gücünü vermiştir (Donovan, 1997; 61). Ayrıca kadınların eğitim kurumlarında kabul görmeleri ve birçok mesleğin kapılarını aralamaya başlamaları da bu dönem feministlerinin elde ettiği başarılarıdır.

19. yy. sonunda Amerika'lı feministler, "Uluslararası Kadın Konseyi" adında bir örgüt kurdular. Kısa adı ICW (International Council of Women) olan örgütün ilk toplantısı Washington' da yapıldı. Altmışaltı Amerikalı ve sekiz Avrupalı kadın feminist, burada örgütün amaçlarını saptadılar. Bu ilk kongre o güne kadar ortaya konmuş feminist taleplerin hepsini birleştiriyordu. Ortaçağdan beri geliştirilen bu feminist temalalar; Fransa'da 14.yy., İngiltere'de 17. ve 18. yy.' larda ortaya atılan kadınla erkek arasındaki farkın doğadan değil, iki cinse verilen farklı eğitimden kaynaklandığı; 16. yy.' da Fransa'da, 17.yy.' da Hollanda'da

ve İngiltere’de, 18.yy.’ da yine Fransa’da ele alınmış olan kadının aile içinde “medeni yönden ölümü” ile ekonomik ve siyasal görevlerden dışlanmasının kabul edilemezliği; St.Simoncular ve ICW feministlerince dile getirilen cinsel ilişkilerde geçerli olan çifte ahlakın reddi; kadınların kurtuluşunun ancak kadınlar tarafından gerçekleştirilebileceği, (Margaret Fuller); 19.yy.’ da Claire Demar ve St. Simoncular tarafından ortaya atılan kadının evlilik dışında da cinsel haza hakkı olduğu görüşü; “kadın hakları” ile “barış için mücadele” arasında kurulması gerektiği düşünülen zorunlu bağ; 1870’de devrimci kadınların inancı olan demokrasinin “demokrat kadınları yeterince hesaba katmadığı için” iflas ettiği görüşü; J. Adams ve ICW feministlerince ortaya atılan, “kadınların mücadelelerini tüm toplumun gereksinimlerini karşılayacak biçimde genişletmeleri gereği” görüşüdür (Michell, 1984; 66 – 69).

1904’te ABD ve İngiltere’de IAW, “The International Woman Suffrage Alliance” (Uluslararası Kadın Oy Hakkı Birliği) adı altında ikinci uluslararası örgüt kuruldu. Bu örgüt, kadınlara oy hakkının tanınmasına karşı çıkan komitelerle mücadele ediyor, enternasyonalci bir politika izliyordu (Michell, 1984; 70).

1914 yılında, Amerika’da barış yanlısı feministler “New York Women' s Peace Party” yi örgütlediler. Daha önce doğum kontrolü konusunda çalışmaları olan Crystal Eastman, bu harekette başı çekti. Eastman, daha sonra da “Militarizme Karşı Amerikan Birliği” örgütünün kurucusu ve genel başkanı olmuştur. ICW' nin “Barış ve Uluslararası İlişkiler Komitesi” nin Lahey’de 1915 yılında düzenlediği barış konferansı sonunda yayınlanan “Deklarasyon” ve “Women's Peace Party manifestosu”nda barış yanlısı feminist duruş son şeklini almıştır. Kongrede çeşitli ülke kadınları, kendi hükümetleri ve basın tarafından kınanmalarına rağmen, kadınların savaş yüzünden çektikleri acıları dile getirip, sevgi, yardımlaşma ve barış önerileri sundular. Lahey kararlarına özel ilgi gösterildi, çünkü bu kararların birçoğu Woodrow Wilson tarafından ünlü “14 ilke” doktrininden uyarlanmıştı. Ayrıca kadınlar, erkeklerle eşit siyasal haklara sahip olurlarsa, tam sorumluluğa ve yararlı etkinliklere kavuşacaklarını belirterek, siyasi oy kullanma taleplerini yinelediler (Donovan, 1997; 117 – 119).

I. Dünya Savaşı’ndan sonra kadınların oy hakları 21 ülkede kabul edildi ve “Uluslararası Kadın Konseyi” , “Kadın Oy Hakkı Birliği” gibi büyük feminist örgütler savaşın önlenmesi, kadınların ve kadın emekçilerin haklarının savunulması hedeflerine yöneldiler. Uluslararası Kadın Konseyi feministlerinin mücadelelerine yön veren düşünce,

kadının insan olarak onurunu ön plana çıkarma, kadının kişilik haklarını tanıma, kadını eş - karı- ana olarak görülme kurtarmaktı (Michell, 1984; 72 – 74).

Kadınların, II. Dünya Savaşı'na katkıları, hem ordulara ve gerilla savaşlarına katılarak hem de savaş malzemesi üretiminde çalışarak oldu. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra, SSCB'de, Sovyet Kadınları Anti-Faşist Komitesi kuruldu ve komite tüm Dünya kadınlarını faşizme karşı savaş çabalarını birleştirmeye çağırdı (Michell, 1984; 77).

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yirmi yılda Batı'da ve SSCB'de hükümetler kadınlara araçsal bakış açısını değiştirmediler. Kadınların varoluş nedeni üretim ve yeniden üretim ihtiyaçlarına cevap vermektir. Savaş zamanı onları üretimde ve orduda geri hizmetlerde kullanan toplum, artık ihtiyacı kalmadığı dönemlerde gerisin geriye eve yollamakta duraksamamıştı (Michell, 1984; 82).

18.yy.' da Mary Wollstonecraft ile başlayıp 19.yy.'da giderek güçlenen ve daha çok kamusal alan ile oy hakkı talepleri çerçevesinde yoğunlaşan birinci dalga feminizm birçok, tarihçi ve feministin düşündüğü gibi, 1920'lerde kesilip 1960'larda yeniden ortaya çıkmamıştır (Donovan, 1997; 121). Bu dönemde, daha yavaş gelişmekle birlikte, geçmişte oluşturulan kuramlar pratiğe geçirilmiştir.

20.yy.' ın başlarından itibaren doğum kontrolü, feministler için başat bir konu haline gelmişti. Örneğin İngiltere'de Marie Stopes I. Dünya Savaşı'ndan 1930'lara kadar halka açık doğum kontrol hizmetlerinin verilmesi (Connell,1998; 125) için uzun ve zaman zaman şiddetli kampanyalarla savaşım verdi.

Davanın öncüleri, Amerikalı feministler oldu. Margaret Sanger doğum kontrolünün yılmaz bir savaşçısıydı. Nihayet, 1967'de çıkarılan Neuwirth Yasası, doğum kontrolüne izin vermişti ancak, %100 sonuç veren bir doğum kontrol yöntemi geliştirilemediği için kürtaj yasağının da kaldırılması gerekiyordu (Michell, 1984; 83). Bu konuda da İngiliz ve Amerikalı feministler ilk mücadeleyi başlatanlar oldu.1967'de İngiltere'de, 1973'te ABD'de, 1975'te Fransa'da, 1978'de de İtalya'da kürtaj yasağı kaldırıldı.

1960'larda ortaya çıkan ikinci dalga feminist hareketin maddi koşullarını İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan hızlı büyüme ve ekonomik gelişme hazırladı. Çok sayıda kadının öğretim olanaklarından yararlanıp kitlesele olarak çalışma yaşamına katılması, onların somut yaşamlarında ve bilinç düzeylerinde etkili oldu. Temel

hakların kazanılmasının kadınları ikincil konumlarından kurtarmaya yetmediği, hem çalışma yaşamındaki cinsiyetçi ücret farklılığını hem de ev içindeki artı emek yükünü değiştirmede kadınlar tarafından görülmeye başlandı. Ancak artık geriye dönüş de yoktu. Çünkü öğrenim görmüş kadınlar için ev kadınlığının boşluk, nevroz, alkolizm demek olduğu da aynı yıllarda saptanmaya başlanmıştı. 1968 yılının başlarında tüm gelişmiş toplumlarda patlak veren Vietnam Savaşı'nı protesto ile başlayarak bütün dünyayı saran gençlik hareketlerinde de genç öğrenci kadınlar devrimci mücadelede kendilerine ikinci sınıf yer verildiğinin farkına vardılar. Bütün bunlar ikinci dalga feminizmi hazırlayan nedenler oldu (Tekeli, 1988; 111 – 113). Feminizmin eski tezleriyle bağını kopartmakla birlikte kadın sorununa yeni bir bakış açısıyla yaklaşan bu yeni feminizm tahliller, talepler, mücadele biçimleri ve örgütlenme açısından çok farklı özellikler taşıyordu. Çünkü hem gelişen kapitalizmin refah devleti önlemlerinin hem de sosyalizmin elli yıllık deneyiminin kadın sorununa köklü bir çözüm getiremediği açıkça ortaya çıkmıştı.

ABD'de, 1960'lı yıllarda beyaz feminist hareketine tepkili, farklı kültür ve deneyimlere sahip siyah feminist kadın hareketi ortaya çıktı. Onlara göre, beyaz feminist hareket, kadına yönelik her türlü ayrımcılığa karşı mücadele veriyor, ama siyahlara uygulanan baskı ve ayrımcılıkla hiç ilgilenmiyordu. Kadın eşitliğinden, beyaz kadınların eşitliğini anlayan kadın hareketi karşısında, siyah kadınlar kendilerini çok farklı bir yerde görüyor ve beyaz kadın hareketine duydukları yabancılaşma büyüyordu (Dadzie, 1994;62). Onlar, beyaz kadınların kendi deneyimlerinden haberdar olmayışlarını, ırkçılığın ilk biçimlerinden biri olarak görüyorlardı (Donovan, 1997; 296).

Amerikalı Cherrie Moraga, ırk, etnik köken ve sınıf farklarının gerçekliklerini reddetmeyen bir feminizm kurmaya ve farklı renkteki kadınların maruz kaldığı çok yönlü baskıyı açıklamakta ırk ve sınıfın cinsiyetle bütünleştiği bir çözümleme geliştirmeye çalışmıştır (Donovan, 1997; 297).

1973'te kurulan "National Black Feminist Organization" (Ulusal Siyah Feminist Örgütü) kuruluş amaçlarını açıklayan bildiriye, siyah kadını toplum tarafından küçültücü, kalıplaşmış sözlerle tanımlayan imajın reddi çağrısında bulundular. Siyah erkeklerle ırk ayrımı sorunlarında birleşmiş oldukları için, pek çok siyah feminist ayrılıkçı bir feminist konumu reddeder. Çünkü, ırk ayrımı, onlar için çok daha birincil bir sorundur. Örneğin, beyaz kadınlar 1920'de oy hakkını alırken, siyah kadın ve erkeklerin oy hakkı 1965'lerdeki oy kullanma hareketine kadar engellenmişti. Ancak yine de, cinsiyetlerinden dolayı da

ezildiklerinin farkında olan bu kadınlar, ikincil de olsa, erkek egemenliğine karşı mücadele etme gereğini duydular. Combahee River Collective adındaki bir siyah feminist grup, 1977'deki manifestosunda, "ırkçılığa karşı siyah erkeklerle bir arada savaşırken, cinsiyetçilik konusunda da erkeklerle savaşıyoruz" diyordu (Donovan, 1997; 300 – 301).

İngiltere'de de, 1978'de siyah kadınlar, politik örgütlerdeki erkeklerin cinsiyetçi tutumları, Afrika ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki bağımsızlık mücadelelerinde kadının rolü ile ilgili olarak artan bilinç ve kendilerini özdeşleştiremedikleri beyaz kadın hareketinin bilinci gibi faktörlerin etkisi ile bir birlik oluşturdular. Birliğin amacı, siyah kadınları yalnızlıktan kurtarmak, onlara politik ses vermektir. Ancak, çalışmaların ağırlık noktasını eğitim, sağlık, işsizlik, devlet tarafından yürütülen ırkçılık ve emperyalizme karşı mücadele oluşturdu. Temel hakların alınmaya çalışıldığı bir ortamda, kürtaj gibi sorunlara yer yoktu (Dadzie, 1997; 300 – 301).

İngiltere'de özellikle Thatcherizm'in neden olduğu sosyal sınıflar arasındaki kutuplaşmadan kadınlar da payını aldı. Bir uçta bazı kadınlar, kadın hareketinin 20 yıl önce talep ettiklerine eriştiler. Bu kadınların işi, ailesi, çocuklarına bakım yerleri, bedenleri ve üretme yetenekleri üzerinde kendi karar verme yetkileri, eğitim şansları, ekonomik bağımsızlıkları vardır. Öbür uçta ise, köleleştirilmiş kadınlar (genellikle Üçüncü Dünya ülkelerinden gelmişlerdir) vardır ki, bu kadınlar, her türlü sosyal hak ve güvenceden yoksundurlar (Bourne, 1994; 66). Ayrıca renkleri ya da yabancılıkları dolayısıyla her türlü ırkçı, ayrılıkçı tutum ve politikalarla ezilirler.

Birçok başka ülkede olduğu gibi İngiltere'de de kadın hakları hareketinin kavramlarını benimsemiş gruplar, hareketin platform değiştirerek, bürokrasiye taşınması (parlamento, yerel yönetimler) ile bu insanlara hizmet vermektan uzak kaldılar. Hareketin devlet katında örgütlenmesiyle ortaya çıkan kota düzenlemeleri, "etnik ve cinsel ayrımcılığı kontrol", "fırsat eşitliği" daireleri gibi daireler,"olumlu gelişmeler olmakla birlikte tutucu ve sağ hükümetlerin politikalarının feminist hareketin kazanımlarını tehlikeye atması, kavramların içini boşaltması, kısacası hareketi soğurması tehlikesi ortaya çıktı (Bourne, 1994; 69). En küçük ilerici özelliği olan projelerin bile finans yardımı alamamaları bu durumun göstergesi sayılabilir. Bu olgu kadın araştırmaları için de geçerli olmuştur. Araştırmalar aydınların malı olmuş ve normal kadınların ulaşma sahası dışına çıkartılmıştır.

ABD’nde ve Batı Avrupa’da 1970’lerin sonuna kadar lezbiyen feministler, sosyalist ve feminist grupların kadın kolları ve feminist grupları, bireysel feministler olarak iyice çeşitlenerek marjinalleşen kadın hareketi, 1980’lerin başından itibaren üniversitelerde açılan “Kadın Araştırma” kürsülerinde, toplum bilimciler, insan bilimciler ve budun bilimcilerin, kadının ikincil konuma gelmesinin nedenlerini araştırmaya ve bu durumun ortadan kaldırılmasının koşulları konusunda araştırmalar yapmaya başlaması ile akademik alana kaydı. Kadın bağımsızlığı hareketi evlerden, sokaklardan, üniversite kürsülerine çıktı. 1980’lerin sonlarına doğru ise kadın gruplarından ayakta kalabilenler çevreci hareketlerin içinde var olmaya, dergilerden yayınlarını sürdürebilenler, bizdeki “Kadınca” örneğinde olduğu gibi, özgür, çalışan ve konumundan hoşnut kadınlara hayat, aşk, cinsel doyum, tasarrufların yönlendirilmesi, gece ve gündüz makyajları vb. konularda bilgiler veren kadın dergilerine dönüşmeye başladılar (Özbudun, 1987; 16).

Sonuç olarak ABD’ni ve Kıta Avrupa’sında 1960’larda başlayıp 1970’lerde ivme kazanan ikinci dalga feminist hareketin ideolojik eylemliliği 1980’lerde akademik alana kaymış, 1990’larda ise somut projeler çerçevesinde kurumlaşma, merkezi ve yerel yönetimlerle etkileşim içine girme gibi yeni mücadele platformlarını oluşturmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ DÜNYA ÜLKELERİNDE

KADIN HAKLARI VE FEMİNİZM

2.1. “Üçüncü Dünya” Kavramı ve Bu Kavramın Azgelişmişlik ve Yoksulluk Kavramları ile Açıklanması

On yedinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar, Batı ülkeleri, daha önce geleneksel toplumların bulunduğu sayısız bölgede, gerektiğinde üstün askeri güçlerini kullanarak sömürgeler oluşturmuşlardır. Bütün bu sömürgelerin hemen hepsi artık kendi bağımsızlıklarını kazanmışlarsa da, sömürgeleştirme süreci, bizim bugün bildiğimiz dünyanın toplumsal haritasının biçimlenişinde merkezi bir yer tutmuştur. Avrupalılar, yalnızca çok az sayıdaki avcı ve toplayıcı toplulukların bulunduğu Kuzey Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi kimi bölgelerde nüfusun çoğunluğunu oluşturur hale gelmişlerdir. Buna karşılık Asya, Afrika ve Güney Amerika'nın büyük bölümü de içlerinde olmak üzere başka bölgelerde yerli nüfus çoğunluk olarak kalmıştır (Giddens, 2000; 60).

Bu türlerden ilk gruptaki ülkeler, A.B.D.'nde içlerinde olmak üzere, sanayileşmiş ülkelerdir. İkinci kategorideki ülkeler, çoğunlukla çok daha düşük bir sanayileşme düzeyine sahiptirler ve genellikle Üçüncü Dünya toplumları olarak adlandırılırlar. Bu toplumlar arasında Çin, Hindistan, Afrika ülkelerinin çoğu (Nijerya, Gana ve Cezayir gibi) ve Güney Amerika ülkeleri (örneğin, Brezilya, Peru ve Venezuela) bulunmaktadır. Bu toplumların pek çoğu A.B.D. ve Avrupa'nın güneyinde yer aldıkları için kimi zaman hep birlikte, bu sanayileşmiş, daha zengin Kuzey ülkelerine karşıt olarak, Güney ülkeleri, diye adlandırılmaktadırlar (Giddens, 2000; 60). Kimi yazarlar da toplumsal içerik üstünde durarak, bugünkü kapitalist sisteme, egemen ve sömürülen sınıf düşüncesine göndermede bulunarak 'proleter uluslar' terimini kullanmaktadır (Bremond ve Geledan, 1984;28).

'Üçüncü Dünya' terimi özgün olarak, yirminci yüzyılın başlarında bulunan üç tür toplum biçimi arasındaki karşıtlığı bir parçasıydı. 'Birinci Dünya' ülkeleri, Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri, A.B.D., Avustralya (Avustralya, Yeni Zelanda, Tazmanya ve Malezya) ve Japonya'dır. Birinci dünya ülkelerinin hemen hepsinde çok partili, parlamenter

hükümet sistemleri bulunur. ‘İkinci Dünya’ ülkeleri, önceki Sovyetler Birliği (S.S.C.B.) ile Çekoslovakya, Polonya, Doğu Almanya ve Macaristan gibi Doğu Avrupa’nın komünist toplumları anlamına gelmektedir. İkinci dünya toplumlarının ekonomileri, özel mülkiyet ya da rekabetçi ekonomik girişime çok kısıtlı bir yer veren merkezi planlamaya dayalıdır (Giddens, 2000; 60).

Toparlayacak olursak; Üçüncü Dünya, Fransız Devrimi’nde halkı temsil eden “üçüncü sınıf”la benzerlik kurularak, Soğuk Savaş dönemindeki iki büyük kampın dışında kalan devletler grubu için kullanılmaktadır. Bu terim ilkin 1940’ların sonlarında Avrupa’da potansiyel bakımdan tarafsız bir bloğu anlatmak için kullanılmış, ama 1960’ların başlarından sonra, “birinci” dünyayı oluşturan (gelişmiş) kapitalist ülkeler ile “ikinci” dünyayı oluşturan komünist ülkeler dışındaki, gelişmekte olan ülkeleri karşılamaya başlamıştır (Marshall, 1999; 776).

Fransız nüfusbilimci Alfred Sauvy tarafından ortaya atılan ‘Üçüncü Dünya’ terimi, az gelişmiş toplumlardan söz etmenin geleneksel bir biçimi haline gelmiştir (Giddens, 2000; 61). Az gelişmiş ülkeler terimi ise genellikle gelir seviyesi düşük memleketler için kullanılmaktadır. Nüfusunun büyük bir çoğunluğu geri bir teknikle tarımda çalışan ve adam başına reel gelir seviyesi düşük olan memleketler az gelişmiş ülkeler diye ifade edilmektedir. Gelişmiş ve az gelişmiş ülke ayrımı sadece günümüzün icadı değildir. Adam Smith’de ilkel topluluklar; F. List’de sanayi, tarım ve ticaretin dengeli olarak geliştiği memleketlere karşı tek bir üretim koluna (özellikle tarıma) dayalı topluluklar, aynı surette gelişmiş kapitalist ülkeler karşısında pre-kapitalist ülkeler deyimi, konunun farklı ifadelerle eskiden beri alındığını göstermeye yeterlidir. Bununla beraber, az gelişmiş ülkeler tabiri bilhassa İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra biraz da politik mülahazalarla ele alınmış olan bir terimdir. Önceleri ‘gelişmemiş toplumlar’ diye ifade edilen terim, söz konusu ülkeler için fazla küçültücü görüldüğünden az gelişmiş ülkeler ve halen gelişme halindeki ülkeler olarak söylenmektedir (Aklin ve diğerleri, 1988; 77 – 78). Bu ülkeleri gerçekten ilkel toplumlardan ayıran diğer bir özellik bunların hızla gelişme arzusu ve çabasında olmalarıdır.

Sözlükte, başlıca niteliği sanayileşme olan iktisadi kalkınmışlık aşamasına ulaşamamış, ulusal geliri ve bu yüzden de tasarruf düzeyi sanayileşmeyi gerçekleştirecek yatırımların finansmanına yetmeyen ülke olarak tanımlanan az gelişmiş ülkeler, dünya nüfusunun yaklaşık % 70’ini barındırmaktadır. Az gelişmiş bir ülke, döviz gelirlerinin büyük bir bölümünü genellikle ilkel ürün (temel madde) ticaretinden sağlar. Dünya ticaretinde bu

malların fiyatlarındaki dalgalanmalardan ve ticaret hadlerindeki değişmelerden hemen etkilenir. Nüfus artışı da bu tip bir ülkenin en önemli sorunlarından; hızlı artış bir yandan, ulusal gelirdeki artışların, diğer yandan da zaten düşük olan yaşam standartlarının yükseltilmesini güçleştirir (Ekonomi Sözlüğü, 1995; 36).

Az gelişmiş bir ülke çeşitli bakımlardan diğer bir az gelişmiş ülkeden farklı olabilir. Ancak bütün az gelişmiş ülkelerde ortak olan temel özellikler söz konusudur:

➤ Sosyal Özellikler:

Az gelişmiş ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğu, köy, kabile ve aşiret geleneğine dayalı ilkel bir ekonomik ve toplumsal yapı içinde yaşamaktadırlar. Eskiden kapalı ve dengeli olan bu ekonomi, gelişmiş ülkelerle ekonomik ilişkilerin artması ölçüsünde dışa karşı açılmakta, ticarete bağılı olarak para dolaşımı ortaya çıkmakta ya da alanı genişletmektedir. Bu arada akrabalık ve hemşerilik bağı kendi içinde birleştirici, başkaları ile ilişkilerde de ayırıcı bir rol oynar (Sevindirici, 1999; 134). Diğer yandan, yerleşme noktalarının sayısının yüksekliği, küçük köy toplulukları halinde yaşama, yönetimde merkezileşmeyi güçleştirmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin sosyal yapısı otoriter devlet sisteminin etkisi altında olduğundan, bireyleri, güncel işlerin yapılmasını bile devletten bekleyen bir tavır almaya yöneltmiştir. Bu kamucu yapı bireyin girişim yeteneğini köreltmektedir. Gerek aile gerekse çalışma düzeninde ataerkil yapısı bireyciliği engellemektedir. Diğer yandan, ekonomik gelişmeyle birlikte, geleneksel yapıda çözümler başlamakta ve iyi işlemeye başlayan çağdaş kesime bireylerin iyi uyum yapmaması nedeniyle sosyal huzursuzluklar ortaya çıkmaktadır (İlkin, 1983; 21). Bunun yanı sıra çağdaş teknik topluma karşı geleneksel yapının direnci güçlü olmaktadır. Sözü edilen bu direniş sosyal kurumların gelişmesini, çağdaş bir düzeye ulaşmalarını olumsuz bir düzeyde etkilemektedir.

Dinsel ve dine bağılı inanışların halk arasında yaygın olması, dinin vicdan hürriyetinin sınırları içinde kalmayarak “dünya işleri” ile yakın ilgisi, az gelişmiş ülkelerde din adamlarını ve dini önemli bir role sahip kılar (Tütengil, 1970; 121). Henüz milli bütünlüğünü sağlamak yolunda bulunan az gelişmiş ülkelerde insanlar dinsel ve etnik temele, tarikat ve mezheplere göre kategorilere ayrılmakta politik yaşamda din istismarcılığını geçer akçe olmakta devam ettiren bir ortam sürüp gitmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde aile yapısı, genellikle ataerkil geniş aile yapısına uygundur. Bununla birlikte, kadının toplumdaki yeri söz konusu olduğunda, yasal, ekonomik ve politik hakları bakımından farklı bir durum vardır. Bu farklılık teorik plan ve yasalarda kadın-erkek eşitliği söz konusu olsa bile uygulamada kendini göstermektedir (Tütengil, 1970;49). Az gelişmiş ülkelerde kadın, erkeğe bağlı olmak, bir eşya gibi parayla alınıp satılmak, hor görülme, “saçı uzun aklı kısa” kabul edilmek, toplumsal statüsü erkekten aşağı sayılmak durumundadır.

➤ Demografik Özellikler:

Nüfus artış hızının yüksek olduğu az gelişmiş ülkelerde doğum oranları ve çocuk ölümleri yüksektir. Bununla birlikte kişi başına milli gelir artışı doğrudan doğruya nüfus artış hızı ile ilgilidir (Sevindirici, 1999; 158 – 162). Nüfus artış hızı düştükçe kişi başına düşen milli gelir artacaktır. Bu da bir ülkenin kalkındığını gösteren özelliklerden biridir.

Bir toplumun demografik yapısını belirleyen ve dolayısıyla da işgücü arzı, istihdam ve eğitim gibi alanları yakından etkileyen en önemli faktörlerden biri, çeşitli yaş gruplarının toplam nüfus içindeki ağırlıklarıdır (TÜSİAD; 1988; 6). Az gelişmiş ülkelerde genç nüfus oranı yüksektir (Sevindirici, 1999; 165 – 166). Buna paralel olarak da çalışmadan tüketen nüfusun yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle; az gelişmiş ülkelerde çalışabilir nüfusun toplam nüfusa oranı düşüktür.

➤ Kültürel Özellikler:

Az gelişmişlik olgusunun belirlenmesinde yardımcı olan özelliklerden biri de eğitim düzeyidir. Az gelişmiş ülkelerde eğitim düzeyinde rastlanılan en belirgin özelliklerden biri, okuma yazma bilmeyenlerin oranının yüksek olmasıdır (Sevindirici, 1999; 168). İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana çeşitli uluslararası kuruluşlar, özellikle UNESCO az gelişmiş ülkelerin belli bir eğitim düzeyine ulaşabilmesi için girişimlerde bulunmaktadır.

Üniversite öğrenimi, lise öğreniminin üzerinde ve bir mesleğe yönelik olduğu için, bir ülkedeki genel lise öğreniminden sonra ne kadar öğrencinin nitelikli hale getirildiğini göstermektedir. Üniversite öğretimi ile bir bilim dalına yönlendirilen insan sayısı arttığı gibi, bir toplumdaki genel kültür seviyesi ve bilgi, görgü düzeyi de yükselmektedir. Diğer yandan, yüz bin kişiye düşen üniversite öğrenci sayısı yüksek öğretimde, öğrenci / öğretim elemanı oranlarının eksik yönlerini tamamlamakta, yanılıcı taraflarını düzeltmektedir. Gelişmiş bir

ülke olan A.B.D.'nde her yüz bin kişiye 5608 üniversite öğrencisi düşerken, düşük gelir grubundaki Hindistan'da her yüz bin kişiye 581 üniversite öğrencisi düşmektedir (Sevindirici, 1999; 170). Ayrıca gelişmiş ülkelerde yüz bin kişi başına düşen öğrencilerin fazlalığı yanında, bu ülkelerdeki eğitim kalitesinin yüksekliği de eklenince, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki mesafe büsbütün açılmaktadır.

Ayrıca bin kişi başına düşen gazete sayısının, radyo ve televizyon alıcısı başına düşen kişi sayısının gelişmiş ülkelere oranla az olması da kitle iletişimin geri olduğunu göstermektedir (Sevindirici, 1999; 174 – 177).

➤ Diğer Özellikler:

Sağlık hizmetlerinin yetersizliği, beslenmenin yetersiz olması, doğal kaynakların ve alt yapının yetersizliği, gizli işsizlik ve yoksulluk oranlarının yüksek olması, araştırma geliştirme harcamalarının milli gelir içindeki payının düşük olması, işgücünün niteliksiz ve dış ticaretin yetersiz olması gibi özellikler az gelişmiş ülkelerin ortak özelliklerinden sayılabilmektedir (Sevindirici, 1999; 1 – 4). Son olarak da; az gelişmiş ülkelerin geleneksel toplumlar olduğunu, teknik gelişmelere ve yeniliklere açık olmadıklarını, kalkınmayı engelleyici bir karaktere sahip olduklarını belirtmek mümkündür.

Anlaşılabacağı üzere, “Üçüncü Dünya” kavramı az gelişmişlik kavramını içine almakla birlikte sadece bu kavramla açıklanamaz. Az gelişmişlik, Bağımlılık kuramıyla birlikte anılan ve birçok Üçüncü Dünya toplumunun karakteristik özelliği durumuna gelmiş yoksulluğu ve ekonomik durgunluğu betimlemek için kullanılan bir terimdir. Az gelişmişlik, söz konusu toplumların basitçe gelişmemenin zararlarından etkilenmelerinin yanı sıra, ileri kapitalist devletler tarafından sömürülmemiş olmaları durumunda beklenebilecek gelişme düzeylerine de ulaşamamalarını içermektedir (Marshall, 1999; 52).

Başka bir deyişle; “Üçüncü Dünya” terimi az gelişmiş toplumlardan söz etmenin geleneksel bir biçimi haline gelmiş olsa da, kimi bakılmadan pek de doyurucu değildir. Bu yafta söz konusu toplumlardan, sanayileşmiş ülkelere çok uzak toplumlarmış gibi söz etmektedir. Ancak bu hiç de doğru değildir; Üçüncü Dünya toplumları uzun bir süredir, en az tersinin de geçerli olduğu kadar, sanayileşmiş ülkelere bağımlıdırlar. Bu ülkeler, sömürgeciliğin etkileri ve Batı ülkeleri ile kurulan ticari bağlar tarafından biçimlendirilmişlerdir. Buna karşılık, Batının dünyanın diğer taraflarıyla kurduğu bağlar da

kendi gelişmesini oldukça etkilemiştir. Örneğin, A.B.D. ve Brezilya’da büyük bir siyah nüfusun varlığı, sömürgecilerin başlattıkları “insan ticareti”nin – köle ticaretinin – bir sonucudur (Giddens, 2000; 62).

Üçüncü Dünya ülkelerinin ezici bir çoğunluğu, Asya, Afrika ve Güney Amerika’nın sömürge yönetimleri altında kalmış bölgelerinde bulunmaktadır. Bunlardan bir ikisi hala sömürge dirler (Hong Kong, 1997 yılına kadar İngiltere’nin sömürgesi olarak kalmış, bu yıldan sonra da Çin’ in kontrolüne girmiştir). Az sayıda sömürgeleşmiş alan, Ocak 1804’te bağımsız ilk siyah cumhuriyeti olan Haiti gibi oldukça erken bir dönemde bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Güney Amerika’daki İspanyol sömürgeleri bağımsızlıklarını 1810’da kazanmış, Brezilya da Portekiz egemenliğinden 1822’de kurtulmuştur (Giddens, 2000; 62).

Hiçbir zaman Avrupa’nın egemenliği altında kalmamış olan kimi ülkeler de yine de sömürge ilişkilerinden oldukça etkilenmişlerdir; en dikkate değer örnek de Çin’dir. Çin, on sekizinci yüzyıldan başlayarak, silahlı güç kullanılması yoluyla, önemli limanlar da içlerinde olmak üzere kimi belirli bölgelerinin yönetimleri Avrupalılara bırakılacak biçimde, Avrupalı güçlerle ticaret anlaşmalarına zorlanmıştır. Hong Kong bunların en son kalıntılarından. Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunluğu, yalnızca İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, sıklıkla kanlı sömürgecilik karşıtı savaşımın ardından, bağımsızlıklarını kazanabilmişlerdir. Bu ülkelere örnek olarak Hindistan, bir dizi diğer Asya ülkesi (Burma, Malezya ve Singapur gibi) ve Afrika ülkeleri (örneğin, Kenya, Nijerya, Zaire, Tanzanya ve Cezayir de içlerinde olmak üzere) gösterilebilir (Giddens, 2000; 62).

Tablo 1: Çağcıl Dünyadaki Toplular		
Tür	Varoluş Süresi	Özellikler
Birinci Dünya Topluları	On sekizinci yüzyıldan günümüze	<p>Sanayi üretimi ve genellikle serbest girişime dayanırlar.</p> <p>İnsanların çoğunluğu kasaba ve kentlerde yaşar; pek azı kırsal alanda tarımla uğraşır.</p> <p>Geleneksel devletlerden daha az olsa da, önemli sınıfsal eşitsizlikler söz konusudur.</p> <p>Batı, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda da içlerinde olmak üzere, ayrı politik topluluklar ya da ulus – devletler mevcuttur.</p>
İkinci Dünya Topluları	Yirminci yüzyılın başından (1917 Rusya Devrimi'nin ardından) günümüze	<p>Sanayiye dayanırlar, ancak ekonomik sistem merkezi planlamayla yönetilir.</p> <p>Nüfusun küçük bir bölümü tarımda çalışır, çoğunluk kent ya da kasabalarda yaşar.</p> <p>Önemli sınıf eşitsizlikleri bulunur.</p> <p>Ayrı politik topluluklar ya da ulus – devletler mevcuttur.</p> <p>1989'a kadar, Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa'dan oluşmaktaydı, ancak toplumsal ve politik değişimler bu ülkeleri, Birinci Dünya ülkelerine dönüşecek biçimde serbest girişime dayalı ekonomik sistemlere dönüştürmeye başlamıştır.</p>
Üçüncü Dünya Topluları	On sekizinci yüzyıldan (çoğunlukla sömürgeleştirilen bölgelerde) günümüze	<p>Nüfus çoğunluğu, geleneksel üretim yöntemlerinin kullanıldığı tarımda istihdam edilir.</p> <p>Tarımsal ürünlerin bir bölümü dünya pazarlarında satılmaktadır.</p> <p>Kimilerinde serbest girişim sistemi, diğerlerinde merkezi planlama bulunur.</p> <p>Çin, Hindistan, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri de içinde olmak üzere, ayrı politik topluluklar ya da ulus – devletler mevcuttur.</p>
Yeni Sanayileşen Ülkeler	1970'lerden günümüze	<p>Şimdi artık sanayi üretimi ve genel olarak serbest rekabete dayanan Eski Üçüncü Dünya toplularıdır.</p> <p>Nüfus çoğunluğu kasaba ve kentlerde yaşar; pek azı tarımda istihdam edilir.</p> <p>Birinci Dünya ülkelerine kıyasla daha göze çarpan, önemli sınıf eşitsizlikleri söz konusudur. Kişi başına gelir Birinci Dünya ülkelerindeki düzeyden oldukça düşüktür.</p> <p>Hong Kong, Güney Kore, Singapur, Tayvan, Brezilya ve Meksika'yı içerir.</p>

Kaynak: Anthony GIDDENS, **Sosyoloji**, Çeviren: Hüseyin Özel – Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000.

Üçüncü Dünya ülkelerinin gelişmiş ülkelerle ayrıldığıının en önemli göstergesi ekonomidir. Ekonomi, bir ülkenin kalkınmışlık düzeyini gösterir. Kalkınan ve kalkınmayan olarak, diğer bir deyişle, ekonomik ilişkiler sonucu artı ve eksi kutuplar olarak ülkelerin sınıflandırılması söz konusudur. Bu kutupların eksi kutbunda yer alan, yoksulluğun hüküm sürdüğü ülkelerin büyük bir çoğunluğunu Üçüncü Dünya ülkeleri oluşturmaktadır.

İnsanların temelde iki tür gereksiniminden söz edilebilir:

1. Biyolojik gereksinimler (açlık, susuzluk, cinsellik, annelik),
2. Toplumsal (manevi nitelikte ve kişinin kendine özgü) gereksinimler (kendini gerçekleştirme, sevgi, kimlik, yaratıcı olma, özgürlük, saygı görme vs.).

İnsanlar iki grupta toplanan bu gereksinimlerini karşılayamıyorsa yoksul kabul edilirler. Örneğin, ekonomik anlamda çok varlıklı ancak yalnız başına olan birisi yoksul kabul edilir. Tersine durumda da örneğin, kişi eşi ve çocukları ile yaşadığı halde eğer maddi gereksinimlerini karşılama noktasında yeterli gelir düzeyine ve standart yaşam koşullarına sahip değilse yine yoksul kabul edilir. Bu noktada diyebiliriz ki; yoksulluk kavramı, bir yanı sıra toplumsal gereksinimler kavramına dayanır. İnsan, toplumsal bir varlıktır. Bu nedenle biyolojik varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan beslenme gereksinimlerinin yanı sıra barınma, giyim, kültür, eğitim, sağlık, topluca yaşama, dinlenme, estetik ve buna benzer biyolojik ve sosyo-kültürel gereksinimleri ile de toplumsal bir varlıktır. Toplumsal bir varlık olan insan doğayı ve doğal olayları kendi ilgi ve gereksinimleri doğrultusunda değiştirip dönüştürebilme yetisine ve gücüne sahip olması nedeniyle yeteneklerinin gelişimi beraberinde yeni gereksinimlerin ortaya çıkması yol açtığı gibi, mevcut gereksinimlerin değişime uğramasına veya niteliklerinin farklılaşmasına neden olabilmektedir. Bu anlamda denilebilir ki toplumsal gereksinimler, mekan ve uzam bağlamında değişiklik gösterebildiği gibi, insanların değiştirip dönüştürme gücü ve yetenekleri ile toplumsal koşullar tarafından belirlenmektedir (Mazlum, 2004; 3).

Yoksulluk, “bir insanın veya hanenin temel ekonomik gereksinimlerini karşılayamaması”dır (De Jonge, 1998; 16).

Bauman'a göre yoksulluk; "normal yaşam" olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma demektir. 'İstenilen düzeyde olmama' demektir. Bu durum, kendini beğenmeme, utanç ya da suçluluk duymayla sonuçlanır. Yoksulluk, ayrıca, mevcut toplumda 'mutlu bir yaşam'ı ifade eden tüm imkânlardan yoksun bırakılmak, 'hayatın sunmak zorunda olduğu'nu almamak anlamına da gelir (Bauman, 1999; 60).

Bir başka tanıma göre yoksulluk, kişinin / hanenin yeterli düzeyde geçimlik parası olmaması ve insanca bir yaşam sürdürebilmek için gerekli olan araçlara sahip olamaması durumudur (Mazlum, 2004; 3).

Dünya Bankası Raporu'na göre yoksulluk, "asgari yaşam standardına erişilememiş olması durumudur (World Bank Report,1996)".

Felsefi anlamda yoksulluk / yoksunluk; "yokluk kavramları olarak da bilinen ve sahip olunması gereken bir özelliğin bir şeyde, bir nesnede bulunmadığını ifade eden, dolayısıyla ancak o şey, o nesne için kullanılan olumsuz kavramlara verilen ad"dır (Mazlum, 2004; 3).

Günümüzde uluslararası literatüre giren iki farklı ölçüte dayalı yoksulluk tanımlaması yapılmaktadır. Bunlardan ilki; harcamayla ölçülebilen tüketilen mal miktarı veya gelir düzeyiyle ilintili 'tüketim düzeyi'dir. Bu düzey, günde 1 ABD doları olarak evrensel kabul görmüş bulunmaktadır.

İkinci ölçüt ise, 'sosyal göstergeler' ya da 'İnsani Gelişim Endeksi'dir. Birleşmiş Milletler tarafından konulan bu ölçütlerden İnsani Gelişim Endeksi, yoksulluğun azaltılması, ortalama yaşam süresinin uzatılması, çocuk ve anne ölüm oranlarının düşürülmesi, okullaşma ve okuryazar oranlarının yükseltilmesiyle ölçülmektedir (Kabasakal, 1998; 32).

Yoksulluk, aynı zamanda yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade eder. Yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeyler kişilere, içinde bulunulan topluma, çevreye ve koşullara bağlı olarak değişiklik göstereceğinden yoksulluk kavramı –verili bir durum değildir- her zaman gözlemlenen durumla standart (normatif) durumun karşılaştırılmasını gündeme getirir (www.canaktan.org).

Günümüzde kapitalist sistem yoksulluğu ‘tüketim azlığı’ olarak gösterme eğilimindedir ve bunun sorumlusu olarak insanların çalışmamasını göstermektedir. Burada çalışmayan insanlar, aslında kendisinin işsiz bıraktığı ve bunun sonucunda yoksullaşan insanlar olduğunu kamufle etmeye çalışmaktadır. Bu durum Bauman’a göre; günümüz kapitalizminin yoksulları çalışmak istese bile ‘iş bulamayanlar’/işsizler olarak değil, ‘tüketici olamayanlar’ olarak gördüğünü vurgulayarak, “bugünün yoksulları öncelikle ‘işsiz’ değil, ‘tüketici olamayan’lardır; onların yerine getiremedikleri sosyal yükümlülüklerin en önemlisi pazarın sunduğu mal ve hizmetlerin aktif ve etkili alıcısı olmak olduğundan, onları öncelikle tanımlayan şey defolu tüketiciler olmalarıdır (Bauman, 1999; 132). Tüketim toplumu bilançosunun denkleminde, yoksullar gayet açık bir biçimde pasiftir ve hiçbir şekilde şimdiki ya da gelecekteki aktif tarafına kaydedilmezler.

Yoksulluk, temelde bir azgelişmişlik sorunu olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak gündemi işgal etmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde hızlı büyümenin yanında, refah devleti kapsamında düşük gelirli kesimler için devletin sağladığı gelir desteği, yaygın sağlık ve eğitim hizmetleri ve işsizlik sigortası gibi uygulamalar yoksulluğu önlemiştir (Şenses, 2003; 18). Eskiden beri var olan yoksulluk, 20. yüzyıl sonlarında yoğun bir biçimde yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal krizlerle daha da yaygınlık kazanmıştır.

Yoksulluk, yukarıda ifade edildiği gibi, tüm ülkelerde var olan bir ekonomik hastalıktır. Ancak, azgelişmiş ülkelerde daha ciddi boyutlardadır. Ekonomileri tarıma dayalı olan, azgelişmiş ülkelerde yaşanan yoksulluğun boyutları iki sebebe dayanır. Birincisi, bu ülkelerin ekonomik yapılarının tarıma bağlı olmasından dolayı, iş imkanlarının yetersizliği ve ikincisi de, yine bu ülkelerde yüksek doğal nüfus artışı hızıdır (Şenses, 2003; 18).

İçlerinde geleneksel biçimde yaşayan insanlar bulunabilmekle birlikte, Üçüncü Dünya ülkeleri, geleneksel toplumların daha önceki biçimlerinden çok farklıdır. Bu ülkelerin politik sistemleri, ilk olarak Batı toplumlarında oluşturulan sistemleri model alır, yani bunlar da ulus-devletlerdir. Nüfusun büyük bölümü hala kırsal alanlarda yaşıyor olsa da, bu toplumların pek çoğu, hızlı bir kentleşme yaşamaktadırlar. Tarım hala temel ekonomik etkinlik olarak kalsa da, tarımsal ürünler artık yerel tüketimden çok dünya pazarlarında satılmak üzere üretilmektedir. Bununla birlikte, bu toplumların daha geri olanlarının durumu geçmiş birkaç yılda iyileşmek yerine daha da kötüleşmiştir. 1993’te, Üçüncü Dünya ülkelerinde 1,2 milyar insanın, dünya nüfusunun neredeyse dörtte birinin, sefalet düzeyinde yaşıyor oldukları tahmin edilmiştir. Dünyadaki yoksulların hemen hemen yarısı Güney

Asya'da, Hindistan, Burma ve Kamboçya gibi ülkelerde yaşamaktadır. Bunların yaklaşık üçte birisi Afrika'da yoğunlaşmakta, kalan kısmı da Orta ve Güney Amerika'da bulunmaktadır. 1984 ile 1994 arasındaki on yılda, Afrika'da yaşam standardı yıllık yüzde 2 oranında düşmüştür. Aynı dönemde işsizlik, 100 milyondan fazla kişiyi işsiz bırakacak biçimde yüzde 400 oranında artmıştır. Büyük Sahra'nın güneyindeki Afrika ülkeleri, aynı zamanda bir borç bunalımı içindedir. Bu borcun yıllık geri ödemeleri, Afrika ülkeleri hükümetlerinin sağlık ve sosyal güvenlik için harcadıkları miktarın dört katına eşittir (Giddens, 2000; 62).

II. Dünya savaşı sonrasında, dünya genelinde büyük bir büyüme dönemi yaşanmıştır. 1950 - 2001 yılları arası birey başına yıllık büyüme oranı, Batı dünyasında yüzde 2.8 , geri kalan kısmında ise yüzde 2.2 olmuş, en yoksul ülkeler ile en zengin ülkeler arasında gelir farklılığı büyümüştür (Ceylan, 2005; 1). Dünya ekonomisi 2001 yılında yüzde 2.3, 2003 yılında yüzde 3 büyürken çok hızlı olmamasına rağmen bunun devam edeceği tahmin edilmiştir.

Dünya gelirinin her geçen yıl artışına karşılık, bu dağılımın zengin ülkeler lehine olması, ülkelerin sınıfları arasındaki dağılımını daha da bozarak, az gelişmiş ülkelerin yoksulluk sorunun giderek artmasına yol açmaktadır. Kuzey ülkeleri sadece hayvanlarını beslemek için yılda 540 milyon ton hububat harcarken, bir zamanlar et ve tahıl ambarı olarak bilinen Arjantin'de ise her üç kişiden bir yoksuldur (Ceylan, 2005; 1).

Güney ülkelerinin dünya ekonomisinden artan ölçüde dışlanması ile gündeme gelen yoksulluk süreci alarm verici boyutlara ulaşmıştır. Dünya Bankası yoksulluk boyutu ve eşitsizlik konusunda belirttiği ölçüt şöyledir; hane halklarının elde ettiği gelir küçükten büyüğe doğru sıralanır, ilk yüzde 40'ın toplam gelirden aldığı pay yüzde 12'den küçükse yüksek düzeyde işsizlik söz konusudur, yüzde 17'den büyükse düşük düzeyde eşitsizlikten söz edilmektedir. Ayrıca gıda, enerji alımı yöntemi ve temel gereksinimler maliyet yöntemi olarak ifade edilen iki farklı yöntem de benimsenmiştir. Yoksulluk ölçümünde gelir yada tüketime dayalı yetersizlik yöntemi en sık kullanılan yöntem birim temel gereksinimleri karşılamak için gerekli olan tüm mal ve hizmetlerin toplamını temsil etmektedir (Ceylan, 2005; 1).

Yoksulluk konusunda sorun sadece toplumun en alt kesiminin niceliksel büyüklüğü değildir. Eğer öyle olsaydı, örneğin gelişmiş bir ülke olan İngiltere ve Üçüncü Dünya ülkelerinden biri olan Nijerya'daki yoksulluğun birbirinden farkı sadece sayısal değerleri olacaktı. Oysa sorun sadece niceliksel değil, aynı zamanda nitelikselidir. Bu iki ülke arasındaki yoksulluk biçimi iki kriterle birbirinden ayrılabilir. Öncelikle, her ülkede (her ulusal ekonomi içinde) en alt gelir grubu vardır. Yoksulluk sınırı altında kalan bu kesim örneğin; İngiltere'de % 5, Nijerya'da % 25 olsun. Bu oranlar, Nijerya'nın İngiltere'den daha yoksul olduğunu göstermez. Göstereceği olgu; sınırlı anlamda, gelir dağılımı eşitsizliğinin Nijerya'da İngiltere'ye göre daha yüksek olduğudur. Örneğin bazı azgelişmiş ülkelerde yoksulluk oranı gelişmekte olan ülkelere çok daha düşüktür. Çünkü yoksulluk oranı oldukça düşük bu ülkelerde gelir dağılımı eşitsizliği de düşüktür. Bir anlamda yoksulluk bütün ülke içinde ortaklaşa paylaşılmaktadır (Dansuk, 1997; 6 – 7).

İki ülke arasındaki gelişmişlik seviyesi farkını gösteren kriterlerden biri, her iki ülkenin yoksulluk sınırlarına karşılık gelen günlük kalori ihtiyacı miktarı veya bunun parasal karşılığıdır. Kişi başına gereken kalori ihtiyacı ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi ve coğrafi yapılarına bağlı olarak değişmektedir. Kişi başına günlük kalori ihtiyacı gelişmiş ülkelerde 3390 kalori, gelişmekte olan ülkelere 2480 kalori ve gelişmemiş ülkelere 2070 kalori'dir. Bu kalori miktarları bir kişinin bir gün içinde yapacağı asgari üretim (bedenin yeniden üretimi) için gereken, asgari fizyolojik enerji miktarının ülke ortalamasıdır. Bir başka deyişle, kişinin bedenini yeniden üretmek için, yapacağı işte ona gereken asgari enerji toplamıdır (bu enerji toplamı kişinin yaşadığı iklimin, yaptığı işin niteliği, bu iş için gereken eğitim, günlük çalışma süresi, bir yıl içindeki çalışma süresi, istenen verimlilik düzeyi, üretimin teknolojik seviyesi gibi emeğin yeniden üretimini sağlayacak bütün koşulları içerir). Dolayısıyla, yoksulluk sınırı toplumun kalori cinsinden en düşük ortalama üretim düzeyini gösterir. Yoksulluk sınırı kalori olarak ne kadar düşüğe, toplumun o kadar yoksul olduğunu gösterir. Çünkü yoksulluk sınırı bireylerin yaptıkları iş (ürettikleri şeyin doğası) ile doğrudan ilişkidir. Örneğin kaynakçılık ve çiftçilik arasında enerji tüketimi farklılığı vardır. Çiftçi yılda ortalama iki ay çalışır, kaynakçı ise her ay çalışır. İkinci bir farklılık ise kaynakçı veya çiftçi olmak için gereken eğitim süreleri ve nitelikleri farklıdır. Dikkat edilmesi gereken nokta çiftçi veya kaynakçının kişisel beslenme ihtiyacı değil, kaynakçılık veya çiftçilik için gereken enerji miktarı veya maliyetidir. Bu miktar ve maliyet ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre veya ülke içindeki bölgesel gelişmişlik farklarına göre değişmektedir. Kişiyen gereken enerji miktarı emeğin toplumsal maliyetince belirlenir. Bu maliyet içinde eğitim, sağlık gibi bütün

sosyal maliyet unsurları vardır. Her ülkenin farklı üretim kapasitesi ve üretkenliği olduğu için yoksulluk sınırı da farklı olmaktadır (Dansuk, 1997; 6 – 7). Yoksulluk sınırındaki kalori ihtiyacının gelire dönüştürülmesi ise, bu sınırın parasal ifadesidir. Bu anlamda yoksulluk, o toplumun yapısal bir sorunudur ve toplumun her kesimini ilgilendirir. Sonuç olarak yoksulluk sınırı, ulusal gelir gibi o ülkenin gelişmişlik seviyesinin bir göstergesidir.

Yukarıda, yoksulluğun gelir dağılımı ile ilgisi belirtildikten sonra İngiltere ve Nijerya arasındaki yoksulluk oranları farkı, şimdi burada anlam kazanmaktadır. Nijerya'daki yüksek oran, (Dansuk, 1997; 6 – 7) ülke içindeki dengesiz gelir dağılımını ve ülke yoksulluğuna bağlı olarak toplumsal kesimlerin yaygın yoksulluğunun bir göstergesi olabilecektir.

Dünya gelir dağılımının şekillenmesinde coğrafyanın önemli bir rol oynadığını gösteren bulgular mevcutken, en fakir ülkelerin deniz ticaretinden uzak olmakla birlikte çöl iklimine sahip olan Güney Asya ve Güney Sahra ülkeleri olurken, zengin ülkelerin de çoğu ılıman kuşakta yer almaktadır. Nüfusun aşırı büyümesi kuzey-güney ilişkileri sonucunda dünya çapında yarattığı dengesizlikler büyüdüğüçe sefalet artmakta ve sefalet artıkça özellikle de yoksul güneyde nüfus büyümektedir (Ceylan, 2005; 1). Güneyde sayıları hızla artan milyonluk kentlerin yarattığı büyük sorunlar, tüm dünyayı sarsabilecek tehlikelere yol açarken, batının liberal kalkınma programının ağır sonuçlarını göstermektedir. Güney Kuzeye, çevre merkeze, kır kente göre daha yoksuldur.

Üçüncü Dünya ülkelerinin çoğunluğundaki sefalet, genellikle en fazla kırsal alanlarda görülmektedir. Yetersiz beslenme, eğitimsizlik, düşük yaşam beklentisi ve standartların altındaki konut sorunları, en yoğun olarak kırsal alanlarda görülmektedir. Pek çok yoksul, mera alanlarının kıt, tarımsal verimliliğin düşük ve erozyon ile sellerin yaygın olduğu bölgelerde yaşamaktadır (Giddens, 2000; 64). Genellikle kadınlar erkeklere oranla daha kötü durumdadırlar. Kadınlar, ayrıcalıkları en düşük olan erkeklerin bile karşılaşmadıkları kültürel, toplumsal ve ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Örneğin, sık sık, erkeklerden daha uzun süre çalışırlar ve eğer bir ücret ödeniyorsa, daha az ücret alırlar.

Üçüncü Dünya ülkelerinin yoksulları, İngiltere ya da öbür sanayi toplumlarındaki insanların neredeyse düşleyemeyecekleri kadar kötü koşullarda yaşamaktadırlar. Kartondan ya da tahta parçalarından yapılmış sığınakların dışında, pek çoğunun sürekli bir konutu yoktur. Çoğunun akar suyu, kanalizasyonu ya da elektriği yoktur. Bununla birlikte, İngiltere, Avrupa ve A.B.D.'nde de milyonlarca yoksul insan yaşamaktadır ve bu toplumlardaki sefalet

ile küresel sefalet arasında bağlantılar bulunmaktadır. Örneğin, A.B.D.'nde sefalet içinde yaşayan insanların neredeyse yarısı, dünyanın güneyinden gelmişlerdir. Bu, yüzyıllar önce zorla getirilen siyah kölelerin torunları için de geçerlidir; bu yine, Latin Amerika, Asya ve başka yerlerden kendi istekleri ile gelen göçmenler için de geçerlidir (Giddens, 2000; 64 – 65).

Üçüncü Dünya, tek bir bütün değildir. Üçüncü Dünya ülkelerinin pek çoğu, ekonomik bakımdan Batı toplumlarının gerisinde kalmış olmakla birlikte, kimi ülkeler de artık başarıyla bir sanayileşme sürecini başlatmışlardır. Bu ülkelere kimi zaman yeni sanayileşen ülkeler denmektedir; bunlar arasında Güney Amerika'da Brezilya ile Meksika, Doğu Asya'da da Hong Kong, Güney Kore ve Tayvan bulunmaktadır. Tayvan gibi en başarılı YSÜ'lerin ekonomik büyüme oranları, Batı sanayi ekonomilerinin büyüme oranlarının birkaç katıdır. 1968'de dünyadaki en çok ihracat yapan otuz ülke arasında hiçbir Üçüncü Dünya ülkesi yokken, yirmi beş yıl sonra Hong Kong ile Güney Kore ilk on beş ülke arasında yer almıştır (Giddens, 2000; 65).

2.2. Bazı Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadının Yaşamı

Lee, Stewart ve Winter (1979) Birleşmiş Milletler'in 75 ülkeye ait verilerini kullanarak dünyada kadınların statüleriyle ilgili mekânsal farklılıkları inceleyen bir çalışma yapmışlardır. Kullandıkları değişkenler arasında kadınların oy verme hakkı, evlenme hakları, evlenme yaşları ile ekonomik ve eğitim koşulları vardır. Analizler yapıldığında, veriler iki grup faktör halinde ortaya çıkmıştır: Birisi, kadınların yasal, siyasal ve eğitim olanakları ve diğeri de onların ekonomik durumlarını kapsıyordu. Hindistan, Sahra Afrikası ve Ortadoğu Müslüman ülkeleri birinci faktör bakımından en alt değerleri veren alanlar arasında gelirken, Latin Amerika ülkeleri ve İspanya'da kadınların ücretleri çok düşüktür; bazı sosyalist ülkeler her iki faktörde de iyi sonuçlar vermişlerdir. Benzeri uluslararası incelemeler ve indis arayışları başka çalışmalarda da sürdürülmüştür. Örneğin Alice Andrews doğurganlık, ortalama ömür ve okuryazarlığı olarak bir indis oluşturmuş ve araştırmasında uygulamıştır (Özgüç, 1998; 70). Buna göre de kadınların statüsü Batı ülkelerinde en yüksek düzeyde; Sosyalist ülkelerde biraz daha aşağı durumdaydı; Orta Doğu, Asya ve Tropikal Afrika'da ise en düşük durumda bulunuyordu. Birleşmiş Milletler benzeri indisleri kullanarak ortaya çıkan sonuçların ülke sıralamalarını her yıl yayınlamaktadır.

Kadınların şehrsel ya da kırsal alanlardaki durumlarıyla ilgili bazı çalışmalar yapılmışsa da, bu iki mekânda yaşayan kadınların durumları arasındaki farkı ortaya koyan karşılaştırmalı çalışmalar pek fazla sayıda değildir. Yakın yıllarda yayınlanan bir kitap bu tür bir bakış açısıyla *Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadın: Kırsal ve Şehrsel Alanlarda Cinslere Göre Sorunlar* başlığıyla hem kadın hem de erkeğin kırsal ve şehrsel alanlardaki durumlarını ele almaktadır. Buna karşılık, yalnızca kırsal alanlarda ya da yalnızca şehrsel alanlarda kadınların durumuyla ilgili çalışmaların, özellikle de yerel olanların sayıları çok daha fazladır (Ahmad, 1992; 7). Örneğin, kırsal alanlardaki kadınlarla ilgili bir çalışmada Hindistan'da kadınların araziye erişebilirliği ve bağımlılık durumları üzerinde durulmakta; kırsal alanlarda toprakta erkek tekeli olduğu belirtilirken, kadınların, diğer Şark toplumlarında olduğu gibi el sanatlarında daha yoğun bir şekilde toplandıkları ifade edilmektedir.

Şehrsel alanlara ait örneklerden birisinde ise, gelişmekte olan ülkelerden Sri Lanka'da kadınların konut programlarında hem yer aldıkları hem de bundan kazanç sağladıkları belirtilirken (Rasanayagam, 1993; 146), çağdaş şehirdeki örgütlenmenin kadınların yaşam kaliteleri üzerinde birçok bakımdan etkili olduğu, fakat günümüz şehrsel planlama uygulamalarının çoğunun kadını izole etme eğiliminde olduğu ya da onlara özellikle bütün yükü üzerlerine yıkacak bir şekilde yer verme eğiliminde oldukları öne sürülmektedir (Bruegel, 1973; 62). Bu tür uygulamalar arasında hep aynı model konut alanları yaratılması, yüksek apartman blokları, şehrsel yayılma alanları, yetersiz kamu taşımacılığı, şehrsel yenilenme ve bunun sonucunda söz konusu alandaki toplumların parçalanması, kamu konutlarının sınırlı elde edilebilirliği ve sağlık gibi hizmetlerdeki yetersizlikler bulunmaktadır.

Kadınların, sağlık ve benzeri gibi çeşitli şehrsel hizmetlere ulaşabilmeleri yanında, şehirlerde ulaşım araçlarına erişmelerinde de gelişmiş ülkelerde bile erkeklere göre büyük farklılıklar gözlenmektedir. Kısa mesafeli hareketler, günlük yaşama göre belirlenmiş hareket kalıpları toplumun mekânı nasıl organize ettiği hakkında çok şeyi ortaya koyarlar - aynı zamanda da iki cinsin mekânda nasıl farklı bir şekilde faaliyet gösterdiklerini anlatırlar. Otomobil çağının başlangıcından beri süregelen olan ulaşım araçlarına erişmedeki eşitsizlik cinslerin rollerinde keskin farklılıklar yaratmış ya da farklılıkları daha da arttırmıştır. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinde bile hala kadınlar bir otomobile erkeklerden daha az erişebilir durumdadırlar (Mitchelson, 1980; 11). Erkekler otomobil sahipliğini işe gidiş geliş zaman baskısını azaltmada esneklik sağlayan bir zaman unsuru olarak görürken, kadınlar

gidilecek yeri değiştirmeye yarayan, araç esnekliği sağlayan bir mekân unsuru olarak algılanmaktadır.

Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde kadınların karşı karşıya oldukları sorunlar, daha açıklayıcılık kazandıracak biçimde, yaşam kalitesinin çeşitli ölçütleriyle yansıtılmaya çalışılacaktır. Bu ölçütler, nüfus ve göç, ortalama ömür, sağlık, beslenme, kız çocuk ölümleri, eğitim ve çalışma hayatı başlıkları altında irdelenecektir. Üçüncü Dünya kadınlarının gelişmiş ülkelerdeki kadınlarla farklı bir toplumsal zemin içerisinde ele alınması gerektiği fikri çerçevesinde bu ölçütler büyük önem taşımaktadır.

2.2.1. Nüfus ve Göç

Bir ülkenin nüfus artışının yüksekliğinin onun geleceğiyle ya da kalkınma potansiyeliyle ilgili bir tehdit oluşturduğu belirtilmekle birlikte, ilgili veriler şöyle bir toplumsal kapsam içinde değerlendirmeye hiç tabi tutulmamıştır: O toplumda çocuk doğuran ve bu çocukları yetiştiren, belki de ömür boyu anne ve anneannelerinin yaptığı gibi bir köye bağlı kalmış kadınlar kimdir? Bu kadınların kocaları ve erkek kardeşleri böyle bir sıkışmışlığın sıkıntısını çekmezler, çünkü onların şehirlere doğru yolları açıktır. Köyde doğmuş ve büyümüş kadın ve erkekler, aslında ayrı ayrı dünyalarda yaşamaktadırlar. Göç konusunda da, yarım milyon Etiyopyalı ya da Randalı savaş yüzünden yer değiştirdi, bir milyon Sovyet Yahudi'si İsrail ve A.B.D.'ne göç etti gibi hep toplam sayılardan söz edilmektedir. Bu sayıların arkasında cinslerle bağlantılı çok geniş bir farklılık vardır. Afrika mülteci kamplarında kadınlar ve kız çocuklar hayatta kalma savaşında daima en kötü durumda olanlardır (Özgüç, 1998; 75). İsteğe bağlı göçlerde erkekler karar verme olgusunda egemen olmak isterler ve yeni yöneldikleri alanda çabucacık ekonomik mekânlarını ve toplumsal ağlarını genişletirler. Kadınlar ise kendilerini, özellikle de göç eden aile içinde küçük çocuklar varsa, daha farklı bir pozisyonda bulurlar. Burada da kadının ve erkeğin bakış açıları birbirinden çok değişiktir.

Gelişmekte olan ülkelerde erkek kırsal alanı terk edip şehre göç ettiğinde arkada karıları ve ailelerini bırakırken, kırsal ekonomi de bundan derinden etkilenir. Örneğin Kenya ve Zimbabwe'de kırdaki ailelerin beşte ikisinin reisleri kadınlardır ve bu kadınlar çok ağır bir yük altındadırlar. Afrika'da göç eden koca çoğu kez kararını ailesi ya da köylüsüyle tartışmadan verdiği için köyde sorumluluğunu paylaştığı toplumsal projelerdeki görevi de tamamlanamadığı için karısına alır. Üstelik de kadın hayvanlara bakmak zorunda olduğu

halde, bunların satılma ya da kesilmelerine kocasının izni olmadan karar veremez. Şehirdeki kazancının bir kısmını ailesine göndererek geçimini sağlaması, ailenin araziyi işlemeden bırakmasına da yol açabilmektedir (Özgüç, 1998; 98). Bununla birlikte, şehirde çalışan erkeklerin, ailelerine gönderdikleri paralar 1980'lerin ortalarında meydana gelen şiddetli kuraklıklar sırasında ailelerin hayatta kalmasını sağlamıştır.

Üçüncü Dünya ülkesi örnekleri olarak Hindistan ve Çin nüfus bakımından, dünyadaki en büyük iki ülkedir. Hindistan'ın nüfusu 900 milyon, Çin'in nüfusu 1,2 milyardır. Hindistan, yaklaşık iki yüz yıl kadar önce, İngiltere tarafından sömürgeleştirilmiş ve İngiliz İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir. Ülke İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlığını kazanmış ancak ikiye bölünmüştür. Büyük ölçüde bir İslam ülkesi olan Pakistan, Hinduizmin ağırlıkta olduğu Hindistan'dan ayrılmıştır. Pek çok Birinci Dünya ülkesinin tersine Hindistan, nüfusu hala hızla artan bir toplumdur. Nüfus artışı ekonomik kaynaklarla eğitime yönelik kaynaklar üzerinde çok büyük bir baskı yaratmaktadır. Geçmiş otuz yıl boyunca, pek çok insan kırsal alanlardan kentlere göç etmiştir. Delhi, Kalküta ve Bombay gibi Hindistan kentleri, pek çoğu sokaklarda yatan ve hiçbir işi olmayan insanlarla dolup taşmaktadır (Giddens, 2000; 63 – 64).

2.2.2. Ortalama Ömür, Sağlık ve Beslenme

Günümüzde kadınlar, küresel ölçekte, erkeklerden ortalama olarak 4 yıl kadar fazla yaşamakta (64'e 68 yıl), fakat bu fazlalık mekânsal dağılım bakımından değişik görünümde ortaya koymaktadır. Kadınların ortalama ömrünün en yüksek olduğu ülke Japonya ile en düşük olduğu ülke Afganistan arasındaki fark 38 yıldır. Ortalama ömür ülkelere göre çok farklılıklar göstermektedir. Örneğin Kanada'da ya da Avustralya'da doğan bir kız çocuğunun yasama süresi beklentisi 81 yıl (hatta daha fazla) olabilirken, Uganda'da doğanındaki ancak 46 yıldır. Gelişmiş ülkelerde, ortalama ömür oldukça yükselmiş, hemen hepsinde kadınlar için 80 sınırını aşarken, erkekler için de 80'e yaklaşmıştır. Yalnızca Doğu Avrupa ve Rusya'da 1990'lı yılların sarsıntılı dönemi ortalama ömür üzerinde etkili olmuş ve bu sınırı oldukça düşürmüştür (Özgüç, 1998; 76 – 77). Ortalama ömrün 67 olduğu Türkiye (erkekler için 64, kadınlar için 70), bu bakımdan Güney Amerika ülkelerine benzerlik göstermektedir.

1990'ların ortalarında dünyanın yaklaşık 200 ülkesinde, 6'sı hariç, kadınlar her yerde erkeklerden fazladır. Bu altı ülkeden üçünde (Hindistan, Nepal ve Malawi) kadınlar ve erkekler eşit ortalama ömre sahip; diğer üçünde de (Bangladeş, Bhutan ve Maldivler) erkekler kadınlardan birkaç yıl daha fazla yaşamaktadırlar. Birleşmiş Milletler verilerine göre kadınlar erkeklerden Afrika'da 3, Güney Amerika'da 6 ve Avrupa'da da 8 yıl daha uzun ömürlüdürler. Kadınların erkeklerle eşit ya da onlardan daha kısa ömürlü oldukları, adı geçen, altı ülkenin de bir tek coğrafi âlemde, Güney Asya'da yer aldığına dikkat çekelim. Buralarda yaşam, kadınlar için özellikle güçtür ve diğer ülkelerdeki hemcinslerine göre olan ömür kısalığı ve erkeklerle fark olmaması bu güçlüğü yansıtmaktadır. Gerçekten de, kadın nüfusu olumsuz etkileyen bir duruma özellikle Hindistan'da rastlanır. Bu ülkede kız çocukları için ailelerin ödedikleri, parasal ya da mal olarak, drahoma ailelerin kız bebek istememelerinin bir neden olmaktadır. Bazı kocalar ise drahomayı bir kazanç kapısı olarak görmekte; eğer vaat edilen para ya da mal (bu mal eskiden yalnızca arazi ve mücevherdi; şimdi TV seti ya da buzdolabı da olabiliyor) evlilikten hemen sonra teslim edilmezse, kadın (gelin) intihar yoluyla yaşamına son verecek ya da kocayı bir başka drahoma bulması için özgür bırakacak kadar dövülmektedir. Bazen de kadın üzerine benzin dökülerek yakılmaktadır. Genellikle “*mutfak kazası*” olarak adlandırılan ölümler pratikte “*drahoma ölümü*” ya da “*gelin yakılması*” olarak bilinir. Hindistan'ın bazı kesimlerinde genç kadınlar arasında “kaza yanmaları” yoluyla ölümler, en geri kalmış ülkelerdekilerden bile on misli fazladır. Bununla birlikte, Hindistan'ın güneyi ile kuzeyi arasında da bölgesel farklılıklar gözlenmektedir (Özgüç, 1998; 77 – 78). Güneyde cinsiyet oranı daha dengelidir; daha az kız çocuk ölmektedir ve kadının toplumsal statüsü kuzeydekilere göre daha yüksektir.

Yaşamları boyunca kadınların sorunları ve kaygıları erkeklerinkinden çok daha farklıdır. Özellikle yoksul ülkelerde hamilelik ve doğumlar kadınları yüksek sağlık riskiyle karşı karşıya getirmektedir. Bu riskin gelişmemiş ülkelerde gelişmiş ülke kadınlarınınkinden 80–600 kez daha fazla olduğu Birleşmiş Milletler tarafından bildirilmektedir. Bu bakımdan, bazı Afrika ve Güney Asya ülkelerinde yaşayan kadınlar 100000 doğuma karşılık yaklaşık 1800'e (Sierra Leone) kadar varabilen anne ölümüyle en fazla sıkıntı çekenlerdir. Somali, Gine ve Bhutan'da bu oran 1600, Montanya ve Nepal'de 1500, Afganistan ve Yemen'de 1400 ve Uganda, Nijer, Senegal, Mali ve Çad'da 1200 olarak en yüksek değerlere ulaşmaktadır. Dünya ortalamasının 430 (Türkiye 180) olduğu akılda tutularak, küresel bölgelere göre değerlerin daha düşük olduğu görülmektedir. Gelişmiş sanayi ülkeleri için 100000 doğumda ortalama 13 olan kadın ölümleri, Latin Amerika ve Karayipler'de 190, Doğu Asya ve

Pasifik'te 210, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da 320, yani dünya ortalamasının altında; buna karşılık Güney Asya'da 610 ve Sahra-altı Afrika'da ise ortalama 980'dir (UNICEF, 1998).

Gelişmekte olan ülkelerde kadınlar erkeklerden daha kötü, kız çocuklar daha da kötü beslenmektedirler. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve UNICEF raporları yetersiz beslenmenin sonucu olan aneminin bu bölgelerdeki kadınların çoğunu, Afrika, Güney ve Güneybatı Asya'daki hamile kadınların (bu dönemlerinde erkeklerin üç misli demire ihtiyaçları vardır) üçte ikisini olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Birçok geleneksel toplumda yemeği ilk önce erkeklerin yemesi ve yiyeceğin daha fazlasını tüketmesi gelenek halindedir; böylece ancak geriye kalanlar (belki de daha az besleyici kısımlar) kadınlar ve çocuklar arasında paylaşılır (Özgüç, 1998; 79). Yine geleneklere göre kadınlar erkek çocukları kızlardan üstün tuttuklarından, yemek işinde kız çocuklar iki misli dezavantaja sahip görünmektedirler.

2.2.3. Kız Çocuk Ölümleri

Kadınlar erkeklerden daha uzun yaşayabilirler ve üst yaş gruplarında da sayıları erkeklerden fazla olabilir; fakat yaşamın ilk devrelerindeki durum başka türdür. Ekim 1990'da UNICEF "*The Lesser Child: The Girl in India*" başlığı altında rahatsız edici bir rapor yayınlamıştır. Buna göre Hindistan'da her yıl ölen kız çocuklarının sayısı erkeklerinkinden 300000 daha fazladır -birçoğu da cinsiyet belirleme testinden sonra daha doğma olanağı bile bulamamıştır. Sonuç olarak, Hindistan'da kadınların erkeklere oranı erkeklerin lehine büyümeye başlamıştır. Yirminci yüzyıl boyunca kadın erkek farkı bin erkeğe 970 kadından 930 kadına düşmüştür. Haryana'da 1993'de bu oran bin erkeğe 873 kadına kadar düşmüştü ki bu da ancak savaşın tahrip ettiği toplumlarda görülebilen bir orandır. 1994'de Birleşmiş Milletler Hindistan'da her 100 bekâr kadına karşılık 133 bekâr erkek olduğunu rapor etmiştir.

Yine UNICEF'e göre binlerce kız çocuk hala öldürülmeye devam etmektedir. Kız çocuklar zehirli meyveler yedirilerek, hemen doğumun ardından boğularak, yiyecek verilmeyerek ve başka "*geleneksel*" denilen yollarla öldürülmektedirler. Fakat doğum öncesi cinsiyet tayin tekniklerinin -*ultrasound* ve *amniyosentez*- Hindistan'da görülen dengesizliğe çok daha önceden katkıda bulunmaya başladığı anlaşılmaktadır. 1994'te Hindistan'da bu tekniklerin yalnızca cinsiyet tayini için kullanılması yasaklandıysa da, erkek çocuğun ailenin devamını sağlayacağı, Hindu geleneğine göre babanın ölümü halinde cenaze ateşini yakacağı için ve belki de en önemlisi erkek çocuğun evlenme halinde eline geçecek *drahoma* için baba tarafından istenmesi nedeniyle önüne geçilememiştir -hatta bu işle ilgili klinikler yeraltına

girmiştir. Yasaların kitaplarda kalması yüzünden, doğal olarak, ihtiyaç duyulan şey Hint toplumunda kadının durumuna ilişkin kültürel geleneklerde meydana gelebilecek bir değişimdir; çünkü yasaklar kız çocuk ölümlerinin bilinçsizce daha da artmasına yol açmaktadır (Özgüç, 1998; 81 – 82). Bu noktada görüldüğü gibi, yasaları koymak birtakım toplumsal dengesizlikleri ve sorunları çözmeye yetmemektedir. Önemli olan bu yasaları toplumsal zeminde uygulanabilir kılmaktır.

Çin’de uygulanan ‘tek çocuk siyaseti’ de kadın – erkek eşitsizliğini gösteren önemli örneklerden biridir. Çin’deki bu siyasi uygulamada, evli çiftlerin istedikleri tek çocuk ezici bir çoğunlukla erkek olmuştur. Bu siyaset, nüfus artış oranını kısa süre içinde düşürmek amacıyla belirlenmekle birlikte, kadın – erkek dengesini aşırı derecede bozmuştur. Çin hükümetinin 1995’te yayınladığı rakamlara göre Çinlilerin büyük kısmı 30 yaşına kadar evlenmiş olmakla birlikte, otuzlu yaşlarında oldukları halde hala bekar kalan on milyondan fazla insan bulunmaktadır ve bu yaş grubunda erkekler kadınları 10’a 1 oranında geçmişlerdir. Kendisine eş bulamayacak erkeklerin sayısı ileride daha da fazlalaşacaktır. Çinli nüfus uzmanları bunun birçok karmaşık toplumsal sorunlar yaratacağı konusunda uyarıda bulunmaktadır. Ayrıca Hindistan ile Çin örneklerine karşılaştırmalı yaklaşıldığında, bu iki ülke arasında kalkınma sorunları bakımından mekansal – ekonomik farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Hindistan’da kız çocuk ölümleri özellikle uzak kırsal alanlarda, toplumun en yoksul kesimi arasında en fazladır. Çin’de de kız çocuk ölümleri uzun zamandan beri yoksul ve uzak alanlarda vuku bulurken, tek çocuk siyaseti en etkili biçimde şehirsal alanlarda ve yakınlarında uygulanabilmekte, kontrol edilebilmektedir. Bu yüzden de kız çocuk ölümlerindeki en fazla artış Çin’in en gelişmiş kesimlerinde, evlilik için kızların en az bulunduğu yerlerde gözlenmektedir (Özgüç, 1998; 82).

2.2.4. Eğitim

Kadınlar diğer birçok toplumsal hizmetlere olduğu gibi, eğitim olanaklarına da çok daha zor erişebilmektedir. Dünya çapında, tüm çabalara rağmen, hala erkeklerin yarısına yakın kadın okuryazar değildir; Ortadoğu’da, Asya ve Afrika’da çok büyük eğitim eşitsizlikleri bulunmaktadır. Genel olarak artık kızlar da annelerinden çok daha fazla okula gitme şansına sahip bulunuyorlarsa da, eğitime erişme, eğitim düzeyini artırma ve elde edilebilir eğitimin niteliği bakımından cinsler arasındaki farklılık hala sürmektedir (Özgüç, 1998; 89). Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde aileler bütün çocukların okumasından yana

olsalar da bazen hayatından bezmiş, aşırı yüklenmiş anneler kız çocukların okula gitmeyip evde kendilerine yardım etmesini d tercih edebilmektedirler.

Okuryazarlık oranının cinsler arasında karşılaştırıldığı tablolar, eğitimin cinsler arası dağılımının niteliğini gösterebilmektedir. Bazı ülkelerden Birleşmiş Milletler'in 1995 yılına ait tablosundan okuryazarlık oranı hakkında örnekler verirsek: Tanzania'da erkeklerin %21'i okuryazar değilken kadınlarda bu oran iki mislinden fazla, yüzde 43'dür; Malawi'de bu oranlar 28 ve 58; Uganda'da 26 ve 50; Zambiya'da 14 ve 29; Kongo'da 17 ve 33; Lesotho'da 19 ve 38; Botswana'da 20 ve 40; Tunus'ta 21 ve 45; Suudi Arabistan'da 29 ve 50'dir. Okuryazarlık oranının daha yüksek olduğu Endonezya'da (10 ve 22), Bolivya'da (10 ve 24) ve Malezya'da bile oranlar (11 ve 22) yarı yarıyadır. Fas'da okuryazarlık oranı her iki cins için de düşük fakat kadınlar için daha da düşüktür. Bu ülkede erkek %43, kadın %69 oranında okuryazar değildir. Aynı şekilde, Mısır'da erkeklerin %36'sı ve kadınların %61'i; Nepal'de erkeklerin %59'u kadınların %86'sı; Butkino Fasso'da erkeklerin %71'i, kadınların %91'i okuryazar değilken, en kötü durum Nijer'de gibi görünmektedir. Bu ülkede de erkeklerin %79'u ve kadınların da %93'ü okuma-yazmadan mahrumdurlar. Eğitime katılmada eşitsizlik, kuşkusuz, kültürel ve ekonomik durumdaki farklılıkları yansıtır. Örneğin Avustralya'da kızların %88'i ortaokula devam ederlerken, Afganistan'da ancak %4'ü eğitimine ilkokuldan sonra devam edebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kadın ve erkeklerin eğitim düzeyleri bakımından büyük bir eşitsizlik vardır.

Hindistan'da okuryazarlık oranı bölgeden bölgeye değişmekle birlikte, her yerde erkek okuryazarlığı daha yüksek orandadır. Kuzey Hindistan büyük bir eşitsizlik, kırsal alanlar şehirsal alanlardan daha fazla eşitsizlik sergilemektedirler. Ayrıca, birçoğunda okuryazarlık seferberliği vb. yollarla teşvikler yapılıyorsa da, (Özgüç, 1998; 90 – 91) Üçüncü Dünya ülkelerinin önemli bir kısmında kadınlar arasında okuryazar olmayan nüfusun gittikçe daha da arttığı belirtilmektedir: Örneğin Sahra'nın güneyinde kalan ülkelerde 1960'da her bir okuryazar olmayan erkeğe karşılık 1,2 kadın bulunurken, günümüzde bu oran 1,6'ya yükselmiştir.

2.2.5. Çalışma Hayatı

1995 yılı itibariyle, kadın işgücünün küresel dağılışında en az oldukları ülkeler, %13 oranla Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve %14 oranla Umman'dır. Fakat bu ülkelerde yine de bir ilerleme söz konusudur; örneğin 1980'de bu oran BAE'de 8,5 ve Umman'da da 7 idi. Kuveyt'te ise daha önemli bir ilerleme görülmüş ve %13'ten %27'ye çıkmıştır. Bununla birlikte, kadın işgücünün dağılışında dikkati çeken en önemli nokta gelişmiş ülkelerde kadın işgücünün fazlalığına benzer bir fazlalığın gelişmekte olan ülkelere bazılarında da gözlenmesidir. Örneğin bir Üçüncü Dünya Ülkesi olarak anılan Gana %51 oran ile dünyada en yüksek kadın işgücüne sahip ülkelere birisi durumundadır. Ancak kadınların gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere çalıştıkları sektörler birbirine benzerlikler gösterse de kitlesel ölçekte birbirinden farklıdır (Özgüç, 1998; 99). Gelişmiş ülkelere hizmetlerde çalışanlar çok büyük bir çoğunlukla egemenken, gelişmekte olanlarda kadınlar tarım faaliyetlerinin yükünü daha çok üstlenmişlerdir.

Üçüncü Dünya olarak anılan ülkelere kadınların çalışma yaşamındaki durumunu ele almak için, öncelikle bu ülkelere "iş" ya da "çalışma" olarak neyin alındığına bakmak gerekir. Bu tür ülkelere kadınların büyük kısmı tarımda, çoğunda da geçim türü tarımda çalışmaktadırlar ve dolayısıyla da ne istatistiklere girmekte ne de işgücü içinde kabul edilmektedirler. Şehirlerde kayıt dışı istihdamları da aynı durumdadır. Kadınlar küçük ticaretle uğraştıkları, temizlik işlerinde ya da hazır gıda maddeleri satan dükkânlarda çalışarak kendi ve ailelerinin geçimlerine önemli katkılarda buldukları halde, genellikle istihdamla ilgili istatistiklerin dışında kalırlar. Kadınların kendi aile işletmelerinde çalışmaları da sayılmamalarında rol oynamaktadır. Üstelik bu yalnız gelişmekte olan ülkelerin değil, İtalya, İspanya, Portekiz ve İrlanda'nın da sorunudur. Dominik Rural Women Study'ye göre kırsal alanda kadınların %84'ü işgücüne katkıda bulunduğu halde, ancak %21'i resmi istatistiklerde gösterilmektedir. Kadınların buldukları ülkelere ve kayıt dışı sektördeki ekonomik katkılarının dünya çapında ihmal yanında, belki de daha önemlisi, kendi yaptıklarının önemini takdir etmemelerinin de kadınların çalışmalarının çoğunun istatistiklere geçmemesinde rolü vardır (Özgüç, 1998; 100 – 101). Böylece, daha ağır yükü kadınlar yükledikleri ve bu yük giderek arttığı halde, kalkınmanın eğitim ve benzeri gibi kazançları tek başına erkeklere kalmaktadır. Bundan başka, aile içindeki güç yapıları ve kültürel değerler yüzünden, aile gelirlerindeki iyileşmelerin çoğu kez yansıması da kadınlar ve kız çocuklara değil, erkekler ve erkek çocuklara olmaktadır.

Kadınların kırsal ve şehirsal uğraşlara katılmaları dünya ölçeğinde dikkat çekici farklılıklar göstermektedir. Ester Boserup (1970) kadınların tarımsal işlere katkısını yer değiştirmeli tarım ve çapa tarımıyla ilişkilendirmekte; sabanın hakim duruma geçmesiyle tarımla uğraşan kadınların oranının da hızla düştüğünü ileri sürmektedir. Topraksız erkeklerin çokluğu da tarımda kadının rolünü azaltmaktadır. Kadınların tarımla en çok uğraştıkları yerlerin başında Afrika, Hindistan'ın bazı kesimleri, güneydoğu Asya, Karayipler ve Latin Amerika'nın yerli ve zenci nüfusun fazla olduğu kesimleri gelmektedir. Bu bölgelerde ticari tarım erkeklerin kontrolündeyken, geçim tarımı tamamen kadınların üzerindedir; örneğin Kenya'da gıda maddelerinin %95'i kadınlar tarafından üretilmektedir (Özgüç, 1998; 102).

Aşağıdaki tabloda Sierra Leone'de bir kadının bir gününün nasıl geçtiği görülmektedir. Bu tablo, 4,7 milyon nüfuslu Sierra Leone'de yaşayan kadının yaşam koşullarının ağırlığını, neden 100000 canlı doğumda 1800 kadının öldüğünü, çocuk ölümlerinin binde 164, ortalama ömrün 40 yaş, kişi başına milli gelirin yalnızca 160 Amerikan doları, okuryazarlık oranının erkeklerde %45, kadınlarda ise %18 olduğunu açıklamaktadır (Özgüç, 1998; 103).

Tablo 2: Sierra Leone'de Kadının Bir Günü	
Saat Aralıkları	Yapılan Eylem
4:00 – 5:30	Havuzdan balık alma
6:00 – 8:00	Ateş yakma, su ısıtma, kahvaltı hazırlama, bulaşık yıkama, evi süpürme
8:00 – 11:00	Dört yaşındaki oğlu ve sırtında bebeğiyle pirinç tarlasında çalışma
11:00 – 12:00	Taneli meyveler, yaprak ve kabuk toplama, su taşıma
12:00 – 14:00	Yiyecek malzemesi hazırlama, öğle yemeğini pişirme, bulaşık yıkama
14:00 – 15:00	Çamaşır yıkama, su taşıma, balıkları temizleme ve tütsüleme
15:00 – 17:00	Bahçede çalışma
17:00 – 18:00	Havuzdan balık alma
18:00 – 20:00	Yiyecek malzemesi hazırlama, akşam yemeğini pişirme
20:00 – 21:00	Bulaşıkları ve çocukları yıkama
21:00 – 23:00	Tohum kabuklarını ayıklama, balık ağı örme ve bu sırada ateşi altüst etme

Kaynak: Nazmiye Özgüç, Kadınların Coğrafyası, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1998.

Yakacak odun sıkıntısı ya da bunun yerini tutacak ölü ağaçlar, kökler, kuru yapraklar, kabuklar ve çalılıkların çevrede kolay bulunamaması kadınların kat etmeleri gereken mesafenin de gittikçe uzamasına yol açmaktadır. Gana'da savanlardaki kadınlar artık eskisinden daha uzun mesafe yürümek zorundadırlar. Ayrıca su temini konusundaki zorluklarla başa çıkmak da yine kadının görevidir. Örneğin Afrika'da evden su kaynağına olan taşıma mesafesi ortalama 5 kilometredir ve bu yüzden de su taşıma işlemi kadının günlük kalori alımının %25'ini tüketmektedir. Sahra-altı Afrika'da yakacak odun ve su taşıma işlemi 4 saat kadar zaman tutabilmektedir. Üstelik de bu sürenin yılın belirli dönemlerinde daha da uzama olasılığı vardır: Kurak devrede köy kuyusunun kurumması yürünecek mesafeyi daha da arttırmaktadır (Özgüç, 1998; 105 – 106).

Kırsal alandaki kadının zor yaşam koşulları altında olduğunun kanıtı olarak, Sri Lanka'da çay toplayıcısı olan bir kadının bir gününün nasıl geçtiği örnek verilerek gösterilebilir. Sri Lanka'da bir çay toplayıcısı kadının günü güneş doğmadan önce başlamaktadır. Saat 4 sıralarında kalkar, kahvaltı ve öğle yemeğini hazırlar, evi süpürür ve çocukları kreşe ya da okula gitmeye hazırlar. Saat 7'ye doğru çay toplayıcısı kadınlar artık gruplar halinde işe koyulmuştur ve saat 9:30 – 10:00 arasındaki çay molasına kadar sepetlerini doldurmaya devam edeceklerdir. Küçük bebekleri olan anneler kreşe onları beslemeye gider; sonra eve bir gece önceden hazırladığı öğle yemeği için geri döner. Saat 2'de tekrar tarlaya gelerek 4:30'a kadar çalışır. Topladığı çayların tartılması için sırasını bekler; çocuk ya da çocuklarını kreşten alır ve 5:30'da eve dönmüş olur. Sonra, evin temizlenmesi, akşam yemeğinin ve ertesi günün öğlen yemeğinin hazırlanması, çocukların beslenmesi, yıkanması ya da temizlenmesi ve yatırımları gibi akşam işleri başlar. En son yatan da yine kendisidir. Genellikle tek odalı evde tek karyola olduğu ve onu da kocası kullandığı için yerde bir minder üzerinde uyur (Özgüç, 1998; 111 – 112).

Şehirsiz işgücünde kadınların katkısı dünya bölgeleri arasında temelden farklılıklar ve modernleşmeyle de farklı etkilenmeler göstermektedir. Dünya nüfusunun gittikçe daha büyük kısmının şehirlerde yaşamaya başlaması ve dünyanın en büyük ve en hızla büyüyen şehirlerinin de Üçüncü Dünya ülkelerinde yer alması bu şehirlerdeki iş fırsatlarını arttırmakta ve bu da kırsal alanlardan göçlerin şehirlere yönelmesinde bir başka çekici güç oluşturmaktadır. Şehirlerdeki iş olanakları ise kadınların da bu sahnede aldıkları rolleri arttırmaktadır. Her ne kadar istatistiklere yansımıyorsa da, kadınlar şehirlerde özellikle kayıt dışı sektörlerde büyük ölçüde istihdam edilmektedirler. Kadınların tarım dışı işlerde, şehirsiz

alanlarda en yüksek oranda çalıştıkları bölgelerin başında Latin Amerika gelirken, en az istihdam edildikleri ülkelerin başında da Arap ülkeleri gelmektedir. Sahra-altı Afrika ve Asya ise kadınların %25 – 30 dolaylarında şehirselleşen işlerde çalıştıkları, küresel ölçekteki önemli bölgelerdir (Özgüç, 1998; 124 – 125).

Kadınların şehirselleşen emek pazarındaki yetersiz ve dezavantajlı konumlarına getirilen açıklamaların dayandığı teorik görüşlerden biri olan feminist teoriler kadının emek pazarına girişini kısıtlayan toplumsal ve kültürel faktörlerin önemi üzerinde dururlar. Belirli, sabit bir durumdan çok kadının doğurganlık ve üretici rolleri arasındaki karşılıklı etkilenme anahtar konuyu oluşturur. Ev işleri ve çocuk bakımı, dünyanın hemen hemen bütün toplumlarında, emek pazarına kadının girişi hızlandığı ve arttığı halde, hala çok büyük ölçüde kadının sırtındadır. Fakat şehirselleşen alanlarda kadının işgücüne katılımı hane halkının kompozisyonunu etkilemektedir: Aileler daha küçülerek çekirdekleşmekte ve bazen de kadın aile reisli biçime bürünmektedir. Sonuçta da ev işlerinin büyüyen sorumluluğu ailenin tek kadını üzerindeki yükü katlanılmaz kılmakta, okuyan çocuklar annelerine yardımcı olamamakta ve kadınlar daha uzun süre çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Malezya’da bir işe girmiş evli bir kadının haftada ortalama 112 saat çalıştığı hesaplanmıştır ki bu süre aynı durumdaki bir Amerikalı kadın için 59 saattir (Özgüç, 1998; 126). Bu yüzden de özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde evle ilgili sorumluluklar nedeniyle kadının emek pazarındaki konumunun daha da zorlaştığından söz edilebilir. Ayrıca, bu ülkelerde kızların korunma güdüsü de, özellikle ailenin erkekleri tarafından sürekli öne sürülerek, onların belirli sektörlerle ve belirli mekânlarla sınırlı kalmalarına yol açabilmektedir.

Bununla birlikte, geleneksel olarak kadınlar eve dayalı faaliyetlerde ve ücretsiz olarak tarımda çalışırken, şimdi, şehirleşmeyle birlikte mekânlarını genişletmeye, şehirlerde ev dışında iş arayanların sayısı da iyice artmaya başlamıştır. 1986’da ILO’ya göre işgücünde ekonomik olarak aktif kadınların miktarı Üçüncü Dünya ülkelerinde son 30–40 yılda artarken, iş arayan kadınların sayısı daha da fazla artmıştır: Örneğin Sri Lanka’da 1971 – 1981 arasında iş arayan kadınların sayısındaki artış %200 olmuştur. Aynı devrede toplumsal ve şahsi hizmetlerde kadının payı da %17’den %24’e çıkmıştır (Ranasinghe, 1992; 523).

Üçüncü Dünya kadınlarını etkileyen bir başka olgu da çok uluslu şirketlerin kadın işgücü talepleridir. Bu nedenle Hong Kong, Güney Kore, Taiwan, Filipinler, Singapur, Tayland gibi hızla sanayileşen ülkelerde çok uluslu şirketlerin fabrikalarında imalatı daha ucuza mal edecek kadınların oranı %30’un çok üzerine çıkmıştır. Bu gibi ülkelere yapılan

dışarıda kadınların ürettikleri dokuma, giyim eşyası, gıda maddesi, kimyasal maddeler, elektronik eşya, plastik eşya, oyuncak ve benzerleri egemen durumdadır. Hindistan'da olduğu gibi, kadınlar fabrikalara çalışmaya gitmeden de imalat faaliyetlerinde yer alabilmektedirler. Örneğin Mexico City'de kadınlar basit, fazla beceri gerektirmeyen, az miktarda sermaye talep eden ve emek-yoğun üretimleri evlerinde de sürdürebilmektedirler. Dokuma ve giyim eşyası bunların başında gelirken, dantel örme, dikiş dikme, seramik ya da başka süslemeler yapma ve yemek pişirme geliştirmekte olan ülke şehirlerinde gittikçe daha çok kadın tarafından gerçekleştirilen ve çeşitli örgütlerin de kredi, eğitim, pazarlama ve benzeri yollarla desteklediği faaliyetlerdir. Bu konuda bir örnek de Mısır'dan verilebilir. Bu örnekte kadınlar çöplerden topladıkları malzemeyle bile yaşamlarını kazanmaya çalışmaktadırlar: Kahire'nin güneydoğusundaki Mokattam Tepeleri'nde, dar toprak yollarına çöp yığılmış bir gecekondu mahallesinde 7000 çöp toplayıcı (*zabbaleen*) yaşamaktadır ve Kahire'nin büyük nüfusunun çöpleri Çevre Koruma Birliği'nin yaptığı programa göre burada ayrılır, ayıklanır ve yeniden kullanılır. Bu amaçla, 1988 yılından beri 320 kız Mokattam Kadın Merkezi'nde iki pedallı dokuma tezgâhında artık kumaş parçalarından küçük halı dokumayı öğrenmişlerdir. Yamaları birleştirerek yorgan dikme eğitiminin de verildiği başka el becerileri de öğretilir; daha sonra da bu işler satılır. Bu tür bir eğitim kadınların modernleşmeleri (daha geç evlenme, daha az çocuk sahibi olma) üzerinde de çok olumlu etkiler yapmaktadır (UNFPA, 1996).

2.3. Uluslararası Konferanslar ve Sözleşmelerde Kadın Hakları ve Üçüncü Dünyadaki İzleri

Kadınların haklarını elde etmek için başlattıkları ilk hareketlerden biri 8 Mart 1857 tarihinde New York da çalışan bir grup kadın işçinin “eşit işe eşit ücret” talebi ile gerçekleştirdikleri gösteridir. Bu gösterinin anısına 1910 yılında 8 Mart'ın Dünya Kadınlar Günü olması önerilmiş, 1977 yılında Birleşmiş Milletler tarafından 8 Mart Dünya Kadınlar Günü olarak ilan edilmiştir. Kadın hakları ile ilgili somut adımlar kadınların politik, ekonomik ve sosyal haklarını korumak için 1946 yılında kurulan “Birleşmiş Milletler (BM) Kadının Statüsü Komisyonu” ile atılmış ve bunu 1948 yılında kabul edilen BM Evrensel Bildirgesinin cinsiyet ayrımı yapmadan kaleme alınması izlemiştir. Birleşmiş Milletler sisteminin özünü “insan hakları ve temel özgürlüklere, cinsiyet temelli ayrımcılık dâhil hiçbir ayrımcılığa yer vermeksizin saygı gösterilmesi, temel hak ve özgürlüklerin korunup güçlendirilmesi için uluslar arası işbirliğinin sağlanması” prensibi oluşturmaktadır. Daha sonraki yıllarda cinsiyete dayalı eşitlik mücadelesi, Birleşmiş Milletlerin uluslar arası çeşitli

sözleşme ve bildirgeleri ile desteklenmiştir (KSSGM, 2003). Dünyada kadın konusundaki yaklaşım değişikliği yine bu çalışmalar sonucu gerçekleşmiş, kadın artık destek ve yardım gören değil, kalkınmada temel ve eşit bir birey olarak algılanmaya başlanmıştır.

2.3.1. Birleşmiş Milletler Dünya Kadın ve İnsan Hakları Konferansları

1970'lerin başında kadınlar, uluslararası toplantıların kadınların günlük yaşamlarını iyileştiren somut sonuçlar üretmediğini ve kadınları ilgilendiren konularda uluslararası alanda yeni bir bilinçlilik / farkındalık oluşturulması gerektiğini savunarak, yeni bir atılıma geçmişlerdir. Uluslararası kadın hareketi, dünyanın dikkatini kadınların sorunlarına çekmek için, 1972'de BM'ye bir dilekçe vererek, 1975 yılının "Uluslararası Kadın Yılı" ilan edilmesini istemiştir. Bu talep BM Kadının Statüsü Komisyonu tarafından kabul edilmiştir. Amaç: "Kadın erkek eşitliğini geliştirmeye yönelik faaliyetleri yoğunlaştırmak ve kadınların ulusal ve uluslararası kalkınmaya katkısını artırmak" olarak ifade edilmiştir. Komisyonun kararını onaylayan BM Genel Kurulu, kalkınma amacının yanına barış ve eşitliği eklemiştir. Aynı yıl, Meksika'da "Birinci Dünya Kadın Konferansı" düzenlenmiştir (KİHP, 2001; 6). 1979 yılında BM'de Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin kabulü ile kadın hareketi etkili bir mücadele aracına kavuşmuştur.

Birleşmiş Milletlerce ilan edilen "Uluslararası Kadın Onyılı" 1980'de Kopenhag'da, 1985'te Nairobi'de yapılan konferanslarla devam ederek kadınları hükümetlerarası gündemin üst sıralarına oturtmuştur; aynı zamanda da uluslararası planda kadınlar arası işbirliğinin gelişmesine uygun ortam yaratmıştır. Meksika'da yapılan konferans Meksika kadın hareketinde, Nairobi'de toplanan konferans Afrika kadın hareketinde önemli birer dönüm noktası oluşturup, onlara güç ve hız katmıştır. Tüm dünyada kadınlar, ülkelerinin hükümetlerine Onyıl'da verdikleri sözleri gerçekleştirmeleri, ayrımcı yasaları değiştirmeleri, kadın işlerine bakacak daireler kurmaları için baskı yapmışlardır. 1990'lara varıldığında, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın odaklı olmayan uluslararası toplantılarda da gündemin önemli bir parçasını oluşturur hale gelmiştir. Dünya kadınları arasındaki işbirliği ve dayanışma ise sivil toplum hareketinin en büyük başarılarından biri olarak dikkatleri üzerine çekmiştir (KİHP, 2001; 6). Kadınlar BM tarafından düzenlenen uluslararası toplantılarda bir taraftan resmi heyetlerde yer almış, diğer taraftan da her resmi toplantıya eşlik eden sivil toplum kuruluşları forum ve etkinliklerine katılmış, görüş alışverişinde bulunup, daha sonra da devam eden birliktelikler kurmuşlardır.

2.3.1.1. Birleşmiş Milletler Birinci Dünya Kadın Konferansı (Meksika, 1975)

1975 yılında Meksika'nın başkenti Mexico Kenti'nde toplanan ve sadece kadın sorunlarını görüşmek üzere dünya devletleri düzeyinde yapılan ilk uluslararası toplantı olan Birinci Dünya Kadın Konferansı'nda, kadınlar, ulusal, ekonomik ve kültürel sınırları aşarak ortak sorunlarını BM platformunda tartışmışlardır. Devletler, kadın sorunlarına nasıl yaklaştıklarını, ilk kez, bu konferansın bildirgesiyle tanımlamışlar; dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların sorunlarının, bir bütün olarak toplumun sorunu olduğunu ilk kez burada kabul etmişlerdir. Daha sonraki gelişmeler burada belirlenen zemin üzerinde yükselmiştir. Bildirgede kadınların mevcut ekonomik, siyasal ve toplumsal konumunun mutlaka değiştirilmesi gerektiği, bunun için de bir yandan yapısal değişiklikler yapılırken, bir yandan da temel anlayışları değiştirmek gerektiği vurgulanmıştır (KİHP, 2001; 7).

Birinci Dünya Kadın Konferansı'nda hazırlanıp kabul edilen Dünya Eylem Planı'nda hedef "Eşit Haklar, Kalkınma ve Barış" olmuştur. Birleşmiş Milletler bu planın hayata geçirilmesi amacıyla 1976-1985 arasında "Eşit Haklar, Kalkınma ve Barış için Kadın Onyılı" ilan etmiştir. Eylem Planı'nda saptanan dokuz ana faaliyet alanı uluslararası işbirliği ve barış; siyasal katılım; eğitim; istihdam; sağlık ve beslenme; aile; nüfus; konut ve diğer toplumsal sorunlar (göçmen ve yaşlı kadınlar, fuhuş ve kadın ticareti, vb.) olmuştur. Eylem Planı aracılığıyla BM'ye üye bütün devletlere, ilk kez, kadın sorunlarına yönelik çözümler üretecek ulusal ve uluslararası mekanizmalar oluşturma çağrısı yapılmıştır. Kadınların toplum içindeki konumlarını, eşitlik/eşitsizliğin ölçüsünü somut olarak saptamak için cinsiyet ayrımlı istatistikler yapılması ve veri bankaları oluşturulması da önemli kararlar arasında yer almıştır (KİHP, 2001; 7).

Uluslararası mekanizmalar oluşturma kararı doğrultusunda harekete geçen Birleşmiş Milletler, ertesi yıl kendi bünyesi içinde "BM Kadın için Kalkınma Fonu" (UNIFEM) ve "Kadının İlerlemesi için Uluslararası Araştırma ve Eğitim Enstitüsü" (INSTRAW) adları altında iki organ kurmuştur. Kadınların güçlenmesine ve toplumdaki kadın-erkek eşitsizliğinin ortadan kalkmasına yönelik çözümler üretmeyi hedefleyen bu kurumlardan UNIFEM'in öncelikli ilgi alanı, kalkınmaya yönelik her düzeyde planlama ve uygulama faaliyetine kadın katılımını sağlamak; INSTRAW'ınki ise kadının toplumun alt ve tabii bir üyesi olmaktan çıkmasına, toplumda daha ileri bir konuma gelmesine yönelik araştırma ve eğitim çalışmaları yürütmek olmuştur (KİHP, 2001; 8).

Son olarak diyebiliriz ki; bu konferans sonrasında 1975–1985 yılları arası kadının onyılı olarak ilan edilmiştir. Eşitlik, kalkınma ve barış hedeflerine ulaşmayı amaçlayan kadının onyılına ana teması istihdam, sağlık ve eğitim olarak belirlenmiştir (Taşkın, 2004; 17). Bu dönemde tüm dünyada kadına ilişkin konulara dikkat çekilmiş ve birçok aktivite başlatılmıştır.

2.3.1.2. Birleşmiş Milletler İkinci Dünya Kadın Konferansı (Kopenhag, 1980)

“Kadın Onyılı”nın ortasında, 1980’de durum değerlendirmesi yapmak üzere Danimarka’nın başkenti Kopenhag’da toplanan İkinci Dünya Kadın Konferansı’nda, kadının statüsünün iyileştirilmesi konusunda oldukça yavaş ilerleme kaydedildiği saptanmıştır. Kopenhag Konferansı eşitliği, sadece yasal eşitlik değil, haklarda, sorumluluklarda eşitlik ve kalkınmadan yararlanma ve kalkınmaya aktif birer aktör olarak katılma fırsatlarında eşitlik olarak yorumlamıştır. Karşılaşılan engelleri aşmak ve Onyıl’ın ikinci yarısı için öngörülen adımları hızlandırmak ve derinleştirmek amacıyla bir Eylem Programı hazırlanmıştır. Bu programda göze çarpan yeniliklerden biri, öncelikli sorun alanları arasında aile içi şiddet konusuna yer verilmesi olmuştur. Ayrıca mülteci kadınlar, genç kadınlar ve özürlü kadınlar gibi grupların, acil çözüm gerektiren özel durumları ve ihtiyaçları olduğu yaklaşımını benimseyen konferans bu başlıkları da sorun alanları içine dahil etmiştir (KİHP, 2001; 8).

Uluslararası kadının onyılına en önemli olaylarından biri 1979 yılında BM genel kurulunun Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesini (Convention on Elimination of all Forms of Discrimination Against Women-CEDAW) kabul etmesi olmuştur. 1980 yılında imzaya açılan CEDAW 1981 yılında 20 ülkenin onaylaması ile uluslararası bir sözleşme olarak uygulamaya girmiştir. CEDAW, kadının medeni durumuna bakılmaksızın kadın erkek eşitliğine dayalı olarak, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda temel hak ve özgürlüklerini engelleyen yasalar ve geleneksel yaklaşımların ortadan kaldırılması çalışmalarını içerir (Taşkın, 2004; 17). Kadın erkek eşitliği alanında uluslararası tek yasal bağlayıcı doküman olan bu sözleşmeye Mart 2001 yılı itibari ile 167 ülke taraf olmuştur.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, devletleri, hem kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için somut adımlar atmalarıyla yükümlü kılar, hem de bütün diğer kişi, örgüt ya da kuruluşların kadınlara karşı ayrımcılık yapmasını önlemekle görevlendirir; sözleşme imzalayan devletleri bağlayıcı niteliktedir. Bunun anlamı şudur: Devletler, yasal sistemlerini sözleşme hükümleriyle uyumlu hale getirmek ve kadınlara

karşı ayrımcılığı önleyecek politikalar izlemekle yükümlüdürler. Sözleşmenin uygulanmasını izlemek amacıyla 23 üyeli bir Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi kurulmuştur. Belgede imzası bulunan devletler, sözleşmeyi onayladıktan sonraki bir yıl içinde ve ondan sonra her dört yılda bir bu komiteye rapor vermek zorundadırlar (KİHP, 2001; 9).

2.3.1.3. Birleşmiş Milletler Üçüncü Dünya Kadın Konferansı (Nairobi, 1985)

Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen Kadın Onyılı 1985'te sona erdiğinde hükümetler ve tüm dünyadan birçok kadın örgütü, kazanımları gözden geçirmek, engelleri belirlemek ve bütün bunları göz önünde tutarak 1975'te belirlenen ama gerçekleştirilemeyen hedeflere 2000 yılına kadar ulaşılmasını sağlamaya yönelik bir eylem planı hazırlamak üzere Kenya'nın başkenti Nairobi'de toplanmışlardır. 1975'te Kadın Onyılı başladığında, dünya ticaretindeki büyümenin, para akışındaki artışın ve teknolojik gelişmelerin hızlı ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılacağı, bunun da gelişmekte olan ülkelerde kadınların ekonomik ve toplumsal yaşama daha fazla katılmasına elverişli koşullar yaratacağı varsayılmıştı. Nairobi Konferansı, bütün bu varsayımların ve umutların boşa çıktığı bir dönemde yapılmıştır. 1975–1985 arasında dünyada gelir dağılımındaki eşitsizlikler büyümüş, gelişmekte olan ülkelerde gittikçe artan ve yer yer derinleşen ekonomik krizler yaşanmış, soğuk savaş döneminin iki bloğu arasında hızlanan silahlanma yarışı ülke gelirlerinin kadınlar lehine kullanılmasını engelleyici bir rol oynamıştı. Kadınların durumu pek çok açıdan kötüleşmiş, Kadın Onyılı'nın başındaki iyimser havadan eser kalmamıştı; gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurum daralacağına giderek büyüyordu. Artık yoksullaşma başlıca kadın sorunlarından biri olarak tanımlanmaktaydı. Kadınlar yoksullaşıyor, yoksulluk kadınlaşıyordu (KİHP, 2001; 9).

Konferans sonunda “2000’li yıllara yaklaşırken kadınların ilerlemesi için Nairobi ileriye dönük temel stratejileri” kabul edilmiştir (Taşkın, 2004; 17). Bu stratejiler yasal, sosyal ve siyasal katılımı eşitlik olarak üç temel alanda geliştirilmiş ve kadınların bu alanlara eşit katılımının sağlanması ile topluma daha fazla katkı sağlayacakları kabul edilmiştir.

O dönemde dünya genelinde sosyalist ve kapitalist sistemler, zengin ve yoksul ülkeler arasında yaşanmakta olan politik kutuplaşmalar konferans görüşmelerine de yansımıştır. Konferansta yer yer tıkanıklıklara yol açan hükümetler düzeyindeki bu çekişmeler, bir taraftan da kadın gruplarının hükümetlerinden bağımsız tavır almaya ve özgün tavır ve

yaklaşımlar üretmeye yönelmesine ve Latin Amerika ülkeleri ile Hindistan başta olmak üzere birçok ülkede güçlü kadın hareketlerinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur (KİHP, 2001; 10).

“2000’li yıllara yaklaşırken kadınların ilerlemesi için Nairobi ileriye dönük temel stratejiler” belgesinde, hem “gelişmiş” hem de “gelişmekte olan” ülkelerdeki kadınların yaşadığı çok çeşitli sorunlar tanımlanmış ve kadınların 21. yüzyıla bunları aşarak yönelmesi için izlenecek stratejiler belirlenmiştir. Konferans belgesinde, kadınların her düzeydeki karar alma mekanizmalarına katılmalarının gerekliliği özellikle vurgulanmıştır (KİHP, 2001; 10).

2.3.1.4. Rio, Kahire ve Viyana Konferansları

Uluslararası kadın hareketi, 1990’lı yıllarda çok daha güçlü ve sonuç alıcı çabalar içine girmiştir. Soğuk savaş dönemindeki politik kutuplaşmaların gizlediği işsizlik ve yoksulluk, ekolojik dengenin bozulması, doğal kaynakların yok edilmesi gibi ciddi ekonomik ve toplumsal sorunlar artık daha gözle görünür bir hale gelmiştir. Bu yıllarda yapılan konferanslarda kadınlar, sadece bu sorunlardan en ağır biçimde etkilenen kesim olarak değil, aynı zamanda değişimin en önemli aktörlerinden biri olarak yer almışlardır (KİHP,2001; 10).

Kadın Onyılı’nın yarattığı ivme ile hareket eden uluslararası kadın hareketi 90’lı yıllarda New York’taki Çocuk Zirvesi’ni etkileyip kız çocuklarının özel ihtiyaçlarının ele alınmasını, Rio’daki Çevre ve Kalkınma Konferansı’nı etkileyip kadınların sürdürülebilir kalkınmada üstlendikleri merkezi rolün altına çizilmesini, Viyana’daki İnsan Hakları Konferansı’nda kadın haklarının insan hakları olduğunun kabul edilmesini, Kopenhag’daki Dünya Toplumsal Kalkınma Zirvesi’nde kadınların yoksullukla mücadelede oynamak zorunda olduğu merkezi rolün ele alınmasını, Kahire’deki Nüfus ve Kalkınma ve İstanbul’daki İnsan Yerleşmeleri zirvelerinde kadınların sağlıklarını, ailelerini ve evlerini etkileyen kararlar üzerinde kontrol sahibi olmaya hakları olduğunun vurgulanmasını sağlamıştır (KİHP, 2001; 10).

1994 yılında Kahire’de düzenlenen “Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı”nda (İnternational Conference on Population and Development-ICPD), kalkınmanın temel ve vazgeçilmez bir insan hakkı olduğu, nüfus politikalarının temelinde bireylerin yaşam kalitelerini yükseltme hedefinin yer alması gerektiği, insanlığın bugününün ve gelecekteki refahının güvence altına alınması, yoksulluğun yok edilmesi, (Taşkın, 2004; 18) eğitim hakkından herkesin yararlanması gibi ilkelerin yanında cinsiyetler arası eşitliğin ve

hakkaniyetin sağlanması, kadınların güçlendirilmesi, kadınlara yönelik şiddetin yok edilmesi ve kadınların kendi doğurganlıklarını kontrol edebilmeleri gibi kadınlara yönelik ilkeler de vurgulanmıştır.

Bu konferansta ilk kez ifade edilen “üreme sağlığı” kavramı da dünya gündemine kabul gören bir kavram olarak girmiş ve devletlerin kadın- erkek eşitliğini temel alarak aile planlaması ve cinsel sağlığı da içeren üreme sağlığı hizmetleri dahil tüm sağlık hizmetlerine ulaşılabilirliğin sağlanması için gereken bütün önlemleri alması ilkesi kabul edilmiştir (Taşkın, 2004; 18). Bu konferansın sonuçları 1995 de Pekin’de yapılan IV. Dünya Kadın Konferansında bir kez daha ele alınarak eylem planında yer almıştır.

ICPD’de gündeme gelen Üreme Sağlığı kavramı, üreme sisteminin sağlığını ifade ettiği kadar, bireylerin tatmin edici ve güvenli bir cinsel yaşamları olmasını, üreme yeteneğine ve üreme yeteneklerini özgürce kullanabilme hakkına sahip olmalarını da ifade etmektedir. Üreme sağlığı kavramı dünya gündemine girmeden önce ülkeler, geleneksel yaklaşımla hizmet programlarında özel grupları (örneğin:15-49 yaş grubu evli kadınlar daha çok gebelik, doğum ve AP hizmetlerinin verildiği AP/Anne Sağlığı hizmet grubu gibi) ele alırken, ICPD eylem planı üreme sağlığı hizmetlerini, (Taşkın, 2004; 18) kadının doğumundan ölümüne kadar yaşamını bir bütün olarak ele almayı öngörmüştür.

Kahire’den 5 yıl sonra, 1999’da toplanan Kahire+5 özel oturumunda gelişmeler değerlendirilirken yeni kazanımlar da elde edilmiştir: Kadınların “üreme sağlığı, cinsel ve doğurganlık hakları” dünya diploması gündeminde yerini almıştır (KİHP, 2001; 10).

Haziran 1993’te Viyana’da toplanan Dünya İnsan Hakları Konferansı ise uluslararası kadın hareketi için bir dönüm noktası olmuştur. 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından onaylanan İnsan Hakları Bildirgesi’nde, kamusal alanda yaşanan hak ihlalleri üzerinde duruluyor, kadınların, kadın olmaları nedeniyle karşı karşıya kaldıkları insan hakları ihlallerine değinilmiyordu. İnsan Hakları Bildirgesi, insan haklarına kadın-erkek eşitliği açısından yaklaşmadığı gibi, kadınların özel alanda, yani aile içinde ya da işyerinde yaşadığı birçok insan hakları ihlalini de yok saymaktaydı. Oysa kadınlar, erkeklerden farklı olarak, özellikle aile içinde, örneğin, okula gönderilmemek, zorla evlendirilmek, çalışmasına izin verilmemek, aile fertleri tarafından şiddete maruz bırakılmak, namus adına şiddet yaşamak ya da öldürülmek gibi birçok insan hakları ihlaline maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla, kadınların çoğu İnsan Hakları Bildirgesi’nin getirdiği (örneğin mülteci statüsüne hak kazanmak gibi)

koruyucu önlemlerin kapsamı dışında kalıyor, bu yapılanlar insanlık suçu olarak tanımlanmadığı, hatta genellikle suç bile sayılmadığı için, suçlular ellerini kollarını sallayarak dolaşmaya devam ediyorlardı.

1991’de ABD’nin New Jersey eyaletinde kurulmuş olan Küresel Kadın Liderliği Merkezi’nin (Center for Women's Global Leadership-CWGL) kadının insan hakları hakkında düzenlediği bir toplantıya katılan yirmi ülkenin kadınları, 1993 yılında yapılacak Dünya İnsan Hakları Konferansı’nın kadın haklarının insan hakları olduğunu dünya gündemine taşımak için iyi bir fırsat olduğuna karar vermişlerdir. Dünyanın dört bir köşesinde kadının insan hakları konusunda çalışan kuruluşlar ve bağımsız kadınlar, konferansa hazırlık aşamasında açılan uluslararası Kadının İnsan Hakları Kampanyası’nda buluşmuştur. Bu kampanyayı başlatan Küresel Kadın Liderliği Merkezi ve Uluslararası Kadın Platformu Merkezi (International Women’s Tribune Center-IWTC) tarafından hazırlanan ve Dünya İnsan Hakları Konferansı’nı, kadın haklarını, insan haklarının her boyutunda tam olarak ele almaya ve cinsiyet ayrımcılığına dayalı şiddeti, kültürler, sınıflar ve ırklar içerisinde değişik biçimlere bürünen evrensel bir olgu ve hemen harekete geçilip önlem alınmasını gerektiren bir insan hakları ihlali olarak tanımaya çağırarak imzaya açılmıştır. Dünya İnsan Hakları Konferansı başlamadan bu dilekçe 23 dile çevrilmiş, kampanyaya katılan bini aşkın grup, Türkiye de dahil 124 ülkeden yarım milyon imza toplamıştır. Konferansın bölgesel hazırlık toplantılarına katılıp, kadının insan haklarının tartışılması taleplerini dile getiren, raporlar sunan, kampanyalar düzenleyen dünya kadın kuruluşları, Viyana’da da konferansa paralel etkinlikler düzenlediler. Bunların en çarpıcısı, dünyanın çeşitli ülkelerinden 33 kadının tanıklık ettiği Viyana Kadının İnsan Hakları Mahkemesi olmuştur (KİHP, 2001; 11).

Böylece, uluslararası kadın hareketi, kadınların, devletlerin gözetmek ve tanımakla yükümlü olduğu ve uluslararası alanda korunması gereken hakları olduğunu ve bu hakların insan haklarının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınması gerektiğini Birleşmiş Milletler’e ve BM üyesi devletlere kabul ettirmiştir.

Dünya İnsan Hakları Konferansı “kadınların ve kız çocuklarının insan haklarının evrensel insan haklarının ayrılmaz, bölünmez ve vazgeçilmez bir parçası” olduğunu kabul etmiştir. Bu konferansın peşinden BM Genel Kurulu 1993 Aralık ayında “Kadınlara Yönelik Şiddete Karşı Bildirge”yi benimsemiştir. Bu bildirge özel olarak kadına karşı şiddeti ele alan ilk insan hakları belgesidir. 1994 yılında ise BM İnsan Hakları Komisyonu’na kadına yönelik

şiddet konusunda özel bir raportör atanması ve kadın haklarının BM insan hakları mekanizmaları içine dahil edilmesi kararlaştırılmıştır (KİHP, 2001; 11 – 12).

2.3.1.5. Birleşmiş Milletler Dördüncü Dünya Kadın Konferansı (Pekin, 1995)

Pekin’de 1995 yılında gerçekleştirilen BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı şimdiye kadar yapılan kadın konferanslarının en büyüğü olmuştur. Resmi konferansa 189 ülkeyi temsilen 17,000 delege katılmıştır. Uluslararası kadın hareketi, bir yandan konferansın hazırlanması sürecine aktif olarak katılırken, bir yandan da konferans sonunda oluşturulacak Eylem Platformu’nu etkilemek ve kadınların 21. yüzyıl dünyasına nasıl baktığını vurgulamak için, hükümetlerarası oturumlara paralel bir Kadın Forumu düzenlemiştir. Tüm dünyadan kadın kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin katıldığı bu forumdaki katılımcı sayısı 30,000’in üzerinde olmuştur.

BM Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’nda kadın sorunlarının evrensel olduğu mesajı verilmiştir. Konferansın sonunda 189 ülkenin kabul ettiği Pekin Bildirgesi ve Eylem Platformu, kadın haklarının insan hakları olduğunun altını çizerek, hükümetlere, kadına karşı şiddeti önleme ve yeryüzünden silme çağrısında bulunmuştur; silahlı çatışma ortamlarında kadınlara uygulanan yoğun şiddetin bir insanlık suçu olduğunu vurgulamıştır; hükümetleri, kadının güçlenmesini ve toplumsal konumunun yükselmesini sağlamak, kadın-erkek eşitliğinin geliştirmek ve toplumsal cinsiyet perspektifini temel politika ve programlara yerleştirmekle yükümlü kılmıştır (KİHP, 2001; 12). Toplantı genelinde kadının güçlendirilmesinde “Toplumsal Cinsiyet ve Gelişme Yaklaşımı” (GADGender and Development) benimsenmiştir (Taşkın, 2004; 17).

Nairobi Stratejileri’nde 2000 yılına kadar gerçekleştirilmek üzere koyulmuş hedeflerin çoğuna henüz ulaşamadığı saptayan Pekin Konferansı’nda, bir durum değerlendirmesi yapılarak Eylem Platformu’nda öncelik ve aciliyet taşıyan 12 alan belirlenmiştir. Hükümetler, sivil toplum örgütlerini ve özel sektör kaynak ve faaliyetlerini aşağıda sıralanan bu alanlara odaklanıp, somut olarak harekete geçmeleri istemiştir (KİHP, 2001; 12):

- Kadınların omuzlarına binen ve hep büyüyen yoksulluk yükü;
- Eğitimde ve eğitim hizmetlerine ulaşma konusundaki eşitsizlik ve yetersizlikler;
- Sağlık ve bağlantılı hizmetlerdeki ve bu hizmetlere ulaşmadaki eşitsizlik ve yetersizlikler;

- Kadına yönelik şiddet;
- Silahlı çatışmaların kadınlar üzerindeki etkileri;
- Ekonomik yapılarda ve politikalarda, üretime yönelik her türlü faaliyette ve kaynaklara ulaşmada eşitsizlik;
- Yetki ve karar mekanizmalarındaki kadın-erkek eşitsizliği;
- Kadının insan haklarının yaygınlaştırılması ve korunması konusundaki yetersizlik;
- Başta medya olmak üzere bütün iletişim sistemlerine katılım ve erişebilme konusundaki eşitsizlik;
- Doğal kaynakların yönetiminde ve çevrenin korunmasında toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizlikler;
- Kız çocuklarına karşı ayrımcılık ve kız çocukların haklarının ihlali;
- Kadının toplumsal konumunu yükseltmeye yönelik mekanizmalarda her yer ve düzeyde görülen yetersizlik.

Eylem Platformu, daha önceki Birleşmiş Milletler belgelerinden farklı olarak, belirlenen her kritik alanda kısa bir durum saptaması yaptıktan sonra, neler yapılması gerektiğini ayrıntılı olarak ortaya koydu. Bunların kimin görevi (örneğin hükümetler, uluslararası örgütler, kadın örgütleri, diğer toplumsal örgütler, özel sektör, sendikalar, vb.) olduğunu da saptayarak, bazı alanlarda bunların gerçekleştirilmesi için kesin tarihler belirledi. Hükümetler, ilk kez burada, ulusal politikalarında yapacakları değişikliklere, atacakları adımlara dair, kendilerini bağlayıcı taahhütlerde bulundular; Platform kararlarını ülkelerinde nasıl uygulayacaklarını gösteren ulusal planlar hazırladılar (KİHP, 2001; 13).

2.3.1.6. Pekin + 5 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Özel Oturumu, “Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış”

Hükümetlerin, 1995 yılında Pekin’de toplanan Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’ndaki taahhütlerini ne ölçüde yerine getirdiklerini değerlendirmek ve Pekin’de benimsenen Eylem Platformu’nun daha etkin ve hızlı bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayacak stratejiler geliştirmek amacıyla, 2000 yılının Haziran ayında New York’da Birleşmiş Milletler merkezi 180 hükümet heyetiyle bir uluslararası toplantı düzenlemiştir (KİHP, 2001; 3). “Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış” başlıklı bu toplantı sonunda bir siyasi deklarasyon ile sonuç belgesi ortaya çıkmıştır. Siyasi deklarasyonda; toplumsal cinsiyet eşitliği, kalkınma ve barış hedeflerine ulaşmada CEDAW sözleşmesinin tartışılmaz önemi, sivil toplum kuruluşlarının vazgeçilmez rolü,

erkeğin katkısının gerekliliği ve toplumsal cinsiyet bakış açısının temel politika ve programlara yerleştirilmesinin önemi vurgulanırken toplumsal cinsiyet eşitliğinin ancak toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının ana plan ve politikalara yerleştirilmesi ile mümkün olacağını altı çizilmiştir (Taşkın, 2004; 18). Sonuç belgesinde Pekin Deklarasyonu ve 12 kritik alanla ilgili Eylem Planının tam olarak ve hızlı bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayacak eylem ve girişim belgeleri yer almıştır.

Sayısı iki bini aşkın bağımsız kadın örgütleri de bu sürecin başından sonuna her aşamasında katılım göstermişlerdir. Bu toplantı sürecinde Nairobi ve Pekin konferanslarında belirlenmiş hedeflere ulaşılmasının sağlanması için yeni kararlar alınmıştır. Örnek olarak, kadınların siyasete etkili ve yetkili konumlarda katılımını artırmak için kotalar getirilmesi, kadınlara yönelik baskı ve şiddetin iltica için geçerli neden sayılması, küreselleşmenin kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi için önlemler alınması, bütçe süreçlerinin her aşamasında toplumsal cinsiyet perspektifine yer verilmesi, kadınların iktisadi kaynaklar üzerinde eşit denetim imkanına sahip olması ve bu kaynaklardan eşit ölçüde yararlanabilmesi, makro ekonomik kararların alınmasına eşit bir biçimde katılması, anne ölümlerinin azaltılmasının sağlık sektörünün öncelikleri arasında yer alması gösterilebilmektedir. Ayrıca Türkiye’yi yakından ilgilendiren “zorla evlendirme” ve “namus suçları” ilk defa bir Birleşmiş Milletler belgesinin kapsamına alınarak bu konudaki suskunluk perdesinin parçalanmasını sağlamıştır. Kadına karşı şiddetin, evlilikte tecavüz, zorla evlendirme, namus suçları gibi “özel” denilen aile içi alandaki tezahürler adları konularak suç kabul edilmiştir (KİHP, 2001; 4). Hükümetler yasalar çıkartarak ve güçlü önleyici mekanizmalar kurarak bu duruma son vermekle yükümlü kılınmıştır.

Daha önce de değinildiği üzere, bu özel oturum sonunda biri “Siyasi Bidirge”, diğeri de “Sonuç Belgesi” olmak üzere iki belge oybirliğiyle kabul edilmiştir. Siyasi Bildirge ile ilgili olarak önemle üzerinde durulması gereken noktalar şunlardır (KİHP, 2001; 20–21):

- Hükümetler Pekin ve Nairobi Konferansları belgelerinde attıkları imzaların ve acilen çözüm bekleyen 12 kritik alana ilişkin taahhütlerinin arkasında durduklarını ilan etmişlerdir.
- Gelişmiş ülkelerin gayri safi milli hâsıllarının %0,7’sini resmi kalkınma yardımı olarak ayırmak konusunda verdikleri sözleri henüz tutmadıkları vurgulanmıştır; bu durumun bir an önce düzeltilmesi istenmiştir.

- Pekin Eylem Platformu'nun tam ve hızlı bir şekilde uygulanması için insan hakları ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve uygulanmasına daha fazla öncelik verilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının bütün temel politika ve programlarda yer alması gerektiği ve bunun yapılacağı taahhüdü verilmiştir.
- Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının sadece kadınların değil, erkeklerin de sorunu olduğu ve onların da bu çabaya katılıp sorumluluk üstlenmeleri gerektiği vurgulanmıştır.
- Sonuç Belgesi'nin ilk bölümünde Eylem Platformu'nun hedefini kadının güçlendirilmesi olarak koyup genel çerçeveyi çizen konferans, ikinci bölümde Pekin'de öncelikle harekete geçilecek alanlar olarak belirlenen 12 kritik alanda kaydedilen mesafeyi değerlendirerek hedef ve taahhütlerin tam olarak gerçekleştirilmediği sonucuna varmıştır; karşılaşılan engelleri tek tek saptamıştır.
- Üçüncü bölümde 1995'ten sonraki beş yıl içinde dünya ölçeğinde yaşanan küreselleşme olgusunun ve bunun yol açtığı özelleştirme, kamu harcamalarının azalması, sağlanabilen faydaların eşitsiz dağılımı, ülkeler arasında ve ülkeler içinde ekonomik farkların ve istikrarsızlığın artması eğilimlerinin Pekin Eylem Platformu'nun uygulanmasını olumsuz etkilediği belirlenmiştir.
- Dördüncü ve son bölümde ise hem dünya ölçeğindeki yeni gelişmelerden, hem de mevcut koşullardan kaynaklanan engellerin üstesinden gelmek, Pekin Eylem Platformu'nu tam ve hızlı bir şekilde uygulamak için yapılacak eylem ve girişimler, bunları gerçekleştirmesi gereken aktörlere göre gruplandırılarak saptanmıştır.

Sonuç Bildirgesi'nde hükümetler, özellikle kadına karşı şiddet, kadın ticareti, sağlık, küreselleşme, silahlı çatışmalar, kadının insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında daha önceki kazanımların ötesine giden birçok taahhütte bulunmuşlardır (KİHP, 2001; 21).

2.4. Bazı Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadın Hakları ve Feminist Hareketler

Üçüncü Dünya ülkelerinden biri olan Çin bu konuda verilebilecek en iyi örneklerden birisidir. Çin Anayasası 53. maddesinde “Kadın, siyaset, ekonomi, kültür ve aile hayatının her alanında erkekle aynı haklara sahiptir. Kadın ve erkek eşit işe eşit ücret alır.” demektedir. 1949 Devrimi sırasında Mao Zedong, daha sonra da Çu-En Lay, Mao'nun değişimiyle “dört kalın kordonun, siyaset, kabile, din ve evlilik iktidarı kordonlarının insanları boğazını sıktığı Çin toplumunda” feminist harekete büyük bir ivme kazandırmıştır.

“Medeni Kanun’un Genel İlkeleri” adını taşıyan yasa ise, 12 Nisan 1986’da Ulusal Meclis’in VI. oturumunda kabul edilmiş ve 1 Ocak 1987’de yürürlüğe girmiştir (Bendason, 1995; 71).

Biraz önce de değinildiği üzere, günümüzde çalışma hayatı alanında cins eşitliği yasa güvencesi altına alınmıştır. işe alma devletin İşçi Bürosu’nun yetki alanına girmektedir; yeni yasaya göre işe almada erkek ve kadın arasında eşitlik esastır. Yeni yasadan önce ise bu alanda eşitlikten söz edilmesi olanaksızdır; çünkü fabrikalar arasında bir erkek işçiye karşılık iki kadın işçinin verilmesini öngören değiş tokuş ilişkileri geçerli olmuştur.

İktidarın ana hedefi etkinlik ve teknik formasyon olduğundan, kadınlara aşk, evlilik ve çocuk sorunlarını kabul edilmiş normlara uygun olarak çözmeye olanak verecek bir eğitim sağlanmaktadır. Bununla birlikte Çin’de binlerce yıldır etkisini sürdürmüş kadın düşmanlığı nedeniyle, günümüzde ücret eşitliğine karşı hala kimi psikolojik engeller dikilmektedir; örneğin kırsal kesimdeki köylülerin sıkça kullandığı “horozun tavuktan hızlı koştuğu” deyimini bu durumu açıkça ortaya koymaktadır (Bendason, 1995; 71).

Devrim’in ikinci yılında halk yönetimi 30 Nisan 1950 tarihli yeni evlilik yasasını yürürlüğe koymuştur. Yasa daha önce geçerli olan “satın alma yoluyla yapılan evliliği” yasaklayarak eşleri eşit konuma getirmiştir. 1980’de kabul edilen yeni evlilik yasasının da 3. maddesinin 1. paragrafı eşlerin özgürlüğünü sınırlayan, ayarlanmış veya aileler arası pazarlıkla yapılan evlilikleri yasaklamıştır.

Yasalara göre evlilik tekeşlidir. Evlilik yoluyla zenginleşme yasaklanmıştır. Ancak eski gelenekler yüzyıllardır sürmektedir. Bu yüzden bir kızın para ya da mal karşılığı kocaya verilmesi geleneğinin bugün bile tümüyle ortadan kalktığı söylenememektedir (Bendason, 1995; 72). Bu eski geleneklerin kalıntısı olan köylü alışkanlıklarını kınamak ve karılarına onur kırıcı davranışta bulunan ya da yeni yasalara direnen kocaları mahkeme önüne çıkarmak üzere feminist kadın hareketinin örgütü olan “Kadınlar Federasyonu” tarafından açılan kampanya sürdürülmektedir.

1982 Anayasası’nın 49. maddesi, evliliğin, ailen, yaşlıların, ev kadınlarının, çocukların ve sakatların özel olarak korunmasını öngörmektedir. Ayrıca evlilik ile ilgili kararların eşlerce ortaklaşa alınması öngörülmüştür ve kocaların ev işlerine ve çocukların eğitimine giderek daha fazla katıldıkları görülmektedir.

Mao Zedong'un 1956'da doğumların sınırlandırılması yönünde yaptığı çağrıdan beri nüfus artış hızının düşürülmesi ve doğum kontrolü, gerek kadınlar gerekse erkekler üzerinde sıkı bir denetim uygulanarak sağlanmaya çalışılmaktadır (Bendason, 1995; 72). Buna paralel olarak, doğum kontrolü yöntemleri, kısırlaştırma ve kürtaj yasallaştırılmıştır.

56 günlükten 6 yaşına kadarki çocuklar, ebeveynlerinin çalıştıkları süreler içinde çocuk bakımevlerine bırakılmaktadır. Çin'de evliliklerin % 30'u resmi nikah kütüklerine kaydedilmiş değildir. Kuma satın alma geleneği hala sürmektedir. Beyaz kadın ticareti de ortadan kaldırılamamıştır (Bendason, 1995; 73).

Eşitlikçi olmayan değerlerin kökleştiği bu dev ülkede kadın düşmanlığı yerleşik örf ve adetlerin parçasıdır. Çok da eskiye gitmeyen bir geçmişte Tibetlilerin ve Budizm'e inanan Moğolların lamaları tarafından belirlenen ve kadınların uymaları gereken 81 kuraldan bazıları, kadınların okula gitmelerini, yüksek sesle konuşmalarını, hatta evde doğum yapmalarını yasaklamaktaydı. Doğum steppe ya da ahırda, evcil hayvanların arasında, samanların üzerinde yapılmalıydı. Ancak yasal düzlemde kadınla erkeğin aynı medeni haklardan yararlanacakları öngörülmüştü.

Çin'in günlük yaşamında kadınların, giderek önemi artan bir rol oynamaya başladıkları görülmektedir; aile içinde sözlerinin kale alınmaya başladığına tanık olunmaktadır (Bendason, 1995; 73). Bununla birlikte, Çin kadın hareketinde yer alan binlerce yerel komitenin, kadınların tam anlamıyla özgürleşmesi ve ekonomik, sosyal ve politik hayattaki yerlerinin sağlamlaşması için harcadıkları çabaları aksatmadan sürdürmelerinin gerektiği de çok açıktır.

Bu konudaki bir diğer örneğimiz Senegal'dir. Senegal, 1972'de, farklı uygarlıklar arasında bir sentez gerçekleştiren Medeni Kanunu'nu kabul etmiştir. bu ülkede İslam'ın, Hıristiyanlık'ın ve Animizm'in etkileri büyüktür. Animistler hayat ve hastalık gibi olayları ruhun etkileriyle açıklayan inançlara bağlıdırlar. Ruha tapınma törenleri, büyücülük ve fetişizmle iç içedir (Bendason, 1995; 68). Yeni kabul edilen Medeni Kanun bütün dinlere ve düşünce akımlarına saygılı olma isteğinin bir ürünüdür. Geleneksel hukuka göre, kadın babasına aittir ve babasının kabilesi onu istediği gibi kullanabilmekte, dolayısıyla satabilmektedir.

Senegal’de evlilik, “sonuçlarına bakılarak var olduğuna karar verilen geleneksel evlilik” ve “nikah kıyılarak kurulan modern evlilik” olmak üzere iki biçimde gerçekleşmektedir:

** Sonuçlarına Bakılarak Varlığına Karar Verilen Evlilik:*

Senegal’de geçerli olan geleneklerden birisine göre bir evlilik sözleşmesi yapmak isteyen taraflar nikah memuruna talepte bulunurlar. Nikahın kıyılabilmesi için evlenmek isteyen kadının törende bizzat bulunması gerekir; kadın temsil edilemez. Demek ki geleneksel usule göre evlilikte kadının onayı aranmaktadır, ancak atalardan kalma gelenek ve görenekler fiilen, genç kadının bu onayı açıkça vermesini gerektirmeyecek şekilde işlemektedir. Yine de yüzyıllardır uyulan bir geleneğe saygısızlık etmek düşünülemez. Senegal’de dinlerden bağımsız olarak kabul gören 68 gelenek ve görenek vardır.

Evlilik cüzdanı kocaya verilir ve kadın evlilik sözleşmesinin bir özetini alır. Simge düzleminde yasa, bir yandan, çekingen bir biçimde de olsa Afrikalı kadını bağımsızlaştırmak isterken bir yandan da kurulacak ailenin temel belgesi olan evlilik cüzdanını kocaya vermeyi öngörmüştür. Bu cüzdanın ne eşlerin ikisine birden ne de kadına verilmesi söz konusudur; belgeyi ancak, ona kişisel olarak sahip çıkan koca alabilir.

14 Kasım 1960 tarihli bir kararname, evliliğin geçerliliği konusunda anlaşmazlık olduğu takdirde, eşlerin farklı geleneklere sahip olabileceklerini gözeterek, kocanınki yerine kadının kişisel statüsüne öncelik tanımıştır. Oysa Aile Yasası’nın 830. maddesi, söz konusu yasanın kabulünden önce ülkede geçerli olan ve ebeveynle çocukların ilişkisini düzene koyan, daha doğrusu aile ya da kabile veya aşiret reisi olan kişinin ailesinin kadın ya da erkek bütün bireyleri üzerindeki iktidarını tanıyan gelenek ve göreneklerin hepsini ortadan kaldırmıştır. Böyle olmasına rağmen günümüzde bu iktidar hala mutlak olmakta devam etmektedir (Bendason, 1995; 68).

** Nikah Kıyılarak Yapılan Evlilik:*

Eşler evliliğin biçiminde seçim hakkına sahip olduklarından, nikahı kıyacak olan evlendirme memurunun önüne bizzat giderek evlenmeyi de seçebilirler. Fakat seçilen evlilik biçimi ne olursa olsun, seçtiği evliliğin tek eşli mi yoksa çok eşli mi (yasa evlenilebilecek eş sayısını üç ile sınırlamaktadır) olacağına yalnızca koca karar verebilir ve eğer erkek çok eşli evliliği seçmişse, hayatı boyunca kaç kadınla evleneceğini baştan belirlemesi gerekir. Eğer

kadın kocanın seçtiği statüyü kabul etmez ise evlilik yapılmaz fakat eğer kabul ederse, bir aha bu karardan geri dönemez.

Evlendirme memuru önünde evlenme, geniş halk kitlelerinin benimsedikleri biçim değildir. Aynı aşirete mensup olmayan kişilerin dayattıkları bir yasalıktan çok, kent ve merkezi iktidarın, geleneklerine ve büyücülerin kehanetlerine saygılı kırsal kesimlerin zihniyetine dayattığı bir olgu olarak görülmektedir. Senegal’de, ilk evlilik biçiminden farklı olarak varlığı sonuçlarına bakılarak saptanamayan geleneksel evliliğin de Aile Yasasının 146. maddesi gereğince geçerli olduğunu belirtmek gerekir Bendason, 1995; 69). Genel olarak denilebilir ki, bütün evlilik biçimlerinde eşler birbirlerine saygı ve sevgi borçludurlar.

Afrika Kıtasının bazı yörelerinde kadınlara dayatılan sünnet ve infibülasyon uygulamalarına günümüzde de rastlanılmaktadır. Bunlar, eski zamanların kalıntısı olan barbarca uygulamalardır. Modern uygarlık bunları yok etmeyi başaramamıştır. Bütün bu eski gelenekler, kadınların asırlar boyunca hiç dikkate alınmadıkları ülkelerde kadın haklarının tanınabilmesi için gidilecek daha uzun bir yol olduğunu kanıtlamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE FEMİNİZM VE KADIN HAKLARININ

TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

3.1. Cumhuriyet Öncesi Feminist Hareketler

Türkiye’de feminizmin tarihçesi, sanılanın aksine oldukça eskilere dayanmaktadır. Feminizmin başlangıcı 18. yy. sonları ve 19. yy. başlarına dayandırılırken, hareket noktası olarak “batılılaşma” ve “çağdaşlaşma” kavramları ile irdelenmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş evresini yaşadığı bu süreçte, çöküşün nedenleri sorgulandığında ortaya çıkan temel sorun “çağdaşlaşma” olarak ifade edilmiştir (Yaraman, 2001; 23). Osmanlı İmparatorluğu devrinde kadınların konumlarının saptanabilmesi için, devrin kendine özgü sosyal, iktisadi ve siyasi koşullarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Buna paralel olarak, Cumhuriyet Öncesi feminist hareketler, II. Meşrutiyet’in ilan edildiği yıl olan 1908 yılının öncesi ve sonrası olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

3.1.1. 1908 Yılına Kadar Osmanlı Kadın Hareketi

Osmanlı Devleti’nde aile düzeni ve kadının toplumsal yaşamı ile ilgili kurallar İslam şeriatı tarafından belirleniyordu. Özellikle 16.yy’ dan itibaren saray ve ulema, İslam Şeriatı’nı kadınları kamusal alandan uzaklaştırıp, eve kapatacak şekilde yorumlayıp, uyguladılar. Ancak kadın üzerindeki bu katı uygulamalar, daha çok kentsel kesimlerde etkili oldu. Bab-ı Ali 16.yy’dan 20.yy. ’a kadar kentli kadınların giyebileceği renkleri, feracenin kalınlığını, peçenin uzunluğunu, kadın mantolarının astarında kullanılacak kumaşın türüne kadar fermanlarla düzenledi (Şeni, 1995; 57). Kırsal kesimde ise kadınlar her zaman üretim sürecinin içinde kaldılar ve bu baskıyı kent kadınları kadar yoğun yaşamadılar. Kadınlar üzerinde örtünme, eve kapanma, toplum yaşantısından tecrit edilme ıslahat şeklinde uygulanan çeşitli baskıların özellikle yanlısı III. Selim ve II. Mahmut gibi sultanlar zamanında şiddetlenmesi, reformlara karşı baş gösteren direnmeler karşısında kadının statüsünde hassas davranıldığını göstermek amacıyla verilen ödünler olarak yorumlanabilir (Tekeli, 1983; 193 – 195).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar kadının statüsü tartışma konusu edilmemiştir. Kız çocukları için dokuz yaşına kadar çocukların gittiği sübyan okulları dışında hiçbir eğitim söz konusu değildir. Kadın sosyal hayattan tamamen dışlanmış, aile içinde poligami vardır ve son derece geniş olan boşanma hakkı, kadını her türlü güvenceden yoksun bırakmaktadır. Özellikle bazı padişahlar döneminde kent kadınlarının toplumsal yaşamı aşırı derece kısıtlanmıştır. Örneğin III. Osman döneminde padişahın gezme günleri olan haftanın üç günü kadınların sokağa çıkmaları yasaklanmış, yasağa uymayan kadınlar, denize atılarak boğdurulmuştur. Tanzimat' la birlikte sınırlı da olsa kadınlara bazı hakların verildiğini ve kadının toplumsal statüsünün tartışılmaya başlandığını görürüz. Örneğin 1858 tarihli Arazi Kanunu, kız evlatların babalarından kalan topraklarda erkek evlatlar gibi veraset hakkına sahip olmalarını sağlamış, kölelik ve cariye kaldırılmış ve kız çocuklarına sınırlı eğitim olanakları tanınmıştır. 1842'de Avrupa'dan getirilen ebe kadınların Tıbbiye'de verdikleri kurslarla başlayan, kadınlara eğitim ve özellikle de meslek eğitimi verme çabası 1858'de ilk kız rüştiyelerinin 1860'larda kız öğretmen okullarının, 1869'da ilk sanayi okullarının açılmasıyla devam etmiştir (Güzel, 1991; 858). Ancak bu atılımlar, İstanbul ve Selanik gibi büyük kentlerdeki sınırlı bir burjuva ve yüksek bürokrat zümreyi etkilemiştir (Çakır, 1994; 220). Örneğin kız rüştiyelerinin hemen hemen hepsi, İstanbul'da açıldı ve sayıları da ihtiyacı karşılamaktan çok uzaktı. Ayrıca bu okullarda amaç, iyi bir anne, iyi bir ev kadını yaratmaktır.

Kız çocuklarının 9-10 yaşından sonra erkek öğretmenler tarafından eğitilmesinin dinen doğru olmayacağı öne sürülerek açılması gerekli görülen kız öğretmen okullarının ilki 1870 yılında eğitime başladı. 32 öğrenci alınarak eğitime başlayan okul, ilk mezunlarını 1873'te verdi. Bu okulun on yedi mezunundan altısı İnas Rüştiyesi'ne atandı (Çakır, 1994; 222). Böylece kadın çalışma hayatına (kentlerde) ilk kez eğitim alanında başlamış oldu.

Bu dönemde kadının konumunun yayın hayatında da tartışılmaya başlandığını görüyoruz. 1868'de yayınlanmaya başlayan "Terakki" Gazetesi Avrupa ile karşılaştırmalar yapıp, Osmanlı kadınının geri bırakılmasını eleştiren yazılara yer vermeye başladı; 1858'den itibaren de "Muhadderat" ismiyle kadınlar için ayrı bir gazete çıkarıldı. Bunları daha sonra "Vakit" , "Şukufeza" , "İnsaniyet" , "Ayine" , "Parça Bohçası" , "Aile" gibi dergiler izlemiştir. Ancak aralarında ilk Türk kadın romancısı Fatma Aliye Hanım'ın da bulunduğu çoğu kadın olan bir ekip tarafından çıkartılan "Kadınlara Mahsus Gazete", içlerinde en önemlisidir (Güzel, 1991; 858).

3.1.2. 1908 Yılından Cumhuriyet'e Kadın Hareketi

Eşitlik, kardeşlik ve özgürlük talepleriyle gündeme gelen II. Meşrutiyet, kadınlar açısından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu dönemde kadınlar, gerek kendi hakları gerekse bunalım içindeki devletin kaderi konusunda pek çok fikir üretip, dernekler kurarak örgütlenmişlerdir. Ayrıca bu dönem, Batıda feminist hareketlerin doruk noktasına ulaştığı bir dönem olma özelliğini taşımaktadır (Tekeli, 1982; 120–121). Bu nedenle de yabancı dil bilen kadınların Avrupa'da meydana gelen oluşumlardan etkilenmesi söz konusu olmuştur.

Osmanlı kadınlarının özel alandan çıkıp, kamusal alana dahil olmaları ulusal bunalımla ve savaşlar yolu ile gerçekleşmiştir. I. Dünya Savaşı sonundaki paylaşım, kadınları harekete geçirmiştir. Osmanlı döneminde kadın hareketinin düşünsel temellerinin atılması yönündeki en önemli dönüşümlerden bir tanesi, ortaya çıkan kadın örgüt ve dernekleri olarak ifade edilebilmektedir. 1908 sonrası kadınların, kurdukları dernekler aracılığıyla kendi hak ve çıkarlarını korumaya çalıştıkları bir dönemi simgelemektedir (Kurnaz, 1996; 237–238). Tanzimat döneminde eğitim olanaklarının artması ile bu olanaklardan yararlanan kadınlar, kadın haklarını gerçekleştirmeye yönelik örgütler kurmuşlardır. Kadın örgütleri, bir yandan kadın hareketinin düşünsel temellerini sağlamlaştırırken, bir yandan da toplumsal, ekonomik ve siyasal talepleriyle kadınların kamusal yaşama dahil olmalarını sağlamıştır. Bu dönemde kurulan kadın derneklerinin bir bölümü yardım kurumları niteliğini taşımaktadır. Kadın haklarını savunmaktan çok, büyük bir örgüte bağlı olarak çalışmaktaydılar. Ancak gerçek anlamda kadın haklarını savunan dernekler de bulunmaktaydı (Kadıoğlu, 2001; 84 - 85). Yaşanan savaşlar, kadınların sosyal hayatta söz sahibi olmalarına olanak sağlamıştır.

II. Meşrutiyet sonrasında yayınlanan kadın dergilerinden başlıcaları; “Demet”, “Mehasin”, “Kadın” (Selanik), “Kadın” (İstanbul), “Kadınlar Dünyası” ile “Kadınlık” tır (Demirdirek, 1993; 30 – 31). Bu dergilerin büyük bir kısmının sahipleri, kadının toplumsal konumunun değişmesini isteyen erkeklerdir.

II. Meşrutiyet sonrasında gündeme gelen bu kadın dergilerinde “feminist” sözcüğü kadınlar için talepte bulunan ve kadınlardan yana tavır alan bir öğreti olarak kabul edilmekteydi. Bu dergilerde yazan kadınlar, düşüncelerini ortaya koyarken kendilerini feminist olarak tanımlamazken, yaptıklarının feminizm olarak nitelendirilmesine de karşı çıkmamaktaydılar. Yazar kadınlar, sergiledikleri bu tavra karşın Avrupalı feministlerle kendileri arasında belirgin bir fark olduğunu da ifade etmekteydiler. Bu anlamda ortaya çıkan

temel ayırım, kadının asıl görevinin bir eş ve anne olduğu fikrinden kaynaklanmaktaydı (Demirdirek, 1993; 89). Bu dönemde kadınların ısrarla savundukları ilkeler, evlilik kurumunun düzenlenmesi, tek eşlilik, eğitimde kadınlara olanak tanınması ve toplumsal hayatta rahatça hareket edebilmek ilkelerinden doğmaktaydı.

1913 yılında yayınlanmaya başlayan “Kadınlar Dünyası” dergisinin sahibi, Ulviye Mevlan Hanım’dır. Aynı zamanda “Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan” cemiyetinin de kurucusu olan Ulviye Mevlan, ilk sayısında derginin Batılı kadınların açtığı yoldan yürümek niyetinde olduğunu ve kadının hukuku konusunda yayın yapılacağını açıklamıştır (Çakır, 1994; 86). “Kadınlar Dünyası” dergisinde, kadınlar Osmanlı toplumsal yapısının eleştirel analizini yapıyor, toplumun bir inkılâba gereksinimi olduğunu, özellikle de bir kadın inkılâbının daha insanca bir dünya oluşturmak için vazgeçilmez bir koşul olduğunu belirtiyorlardı. Dergiye çeşitli bölgeler ve kesimlerden yazılar gönderen kadınlar, içinde buldukları kötü koşulların sebepleri üzerinde duruyor, kurtuluş için çözüm önerileri üretiyorlardı (Çakır, 1994; 117). Yazılarında feminizm sözcüğünü kullanmaktan çekinmeyen kadınlar; bu hareketin bazılarınca muzır sayılmasının nedenini feminizmin anlamının bilinmemesinden kaynaklandığını belirtiyorlardı.

Dergi, 1913’te başladığı yayın hayatına I. Dünya Savaşı sırasında ara verip, 1918’den sonra başlayıp 1921’de ikinci bir aradan sonra bir yıl daha çıkmaya devam etmiştir (Çakır, 1994; 81). Tiraajı konusunda ise kesin bir bilgi olmamakla birlikte üç bin kadar basıldığı tahmin edilmektedir.

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra kurulan kadın dernekleri ise, yardım ve eğitim amaçlı “Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi”; kültür amaçlı “Asri Kadın Cemiyeti”, “Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti”, “Teali-i Nisvan Cemiyeti” ve Selanik’teki “Kırmızı - Beyaz Kulübü” gibi dernekler; İttihat Terakki Cemiyeti’nin kendi ideolojisi doğrultusunda açtığı kadın şube ve derneklerden “İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi”, “Teali-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti”; ülke savunmasına yönelik “Nisvan-ı Osmaniye İmdad Cemiyeti”, “Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyeti”, “Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti” gibi derneklerdir (Çakır, 1994; 58).

Kurulan derneklerin çoğu kadınlık durumunu sorgulamak amacıyla kurulmadıysa da etkinlikleriyle bu yolda hizmet etmişlerdir (Yaraman,2001; 92). Kadın dernekleri, kadınlık bilincinin yerleşmesi ve kadının toplumsal statüsünün değişmesi adına atılan önemli adım taşlarından birini oluşturmuştur.

Osmanlı kadın hareketinin yeni boyutlara ulaşmasında Fransız Devrimi'nden etkilenen Genç Türklerin adalet, hürriyet sloganlarıyla ilan edilen II. Meşrutiyet büyük önem taşımaktadır. II. Meşrutiyeti hazırlayan toplumsal ortam, kadınlık bilincinin yerleşmesi ve kadın sorununun toplumsal çıkmazın bir boyutu olarak ortaya konması ile öne çıkmaktadır. II. Meşrutiyet kadınların, kendi sorunlarının ve sorumluluklarının bilincinde olan toplumsal aktörler olarak öne çıkmalarında etkin olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde ve sonrasında kadınlar, savaşta giderek parçalanmış imparatorluğun koşulları ve Genç Türklerin yaydığı ulusçu düşüncelerin etkisiyle “yurttaşlar” haline gelmiş ve bu durumu bilinçli bir talebe dönüştürmüşlerdir (Kadıoğlu, 2001; 97). Ortaya çıkan bu koşullar çerçevesinde; Berktaş, Osmanlı'da feminizmin Türk ulusçuluğuna paralel bir süreç izlemiş olduğunu savunmaktadır. Berktaş'a göre Türk ulusçu ideolojisi, kadının kurtuluşunu geniş bir toplumsal devrimin ön koşullarından biri olarak kabul etmekteydi (Berktaş, 1998; 4). Genç Türklerin kadın - erkek eşitliğini savunan görüşleri, bir taraftan Osmanlı feminizminin yolunu açarken, diğer taraftan da kadınların bağımsız bir kimlik oluşturma perspektiflerini de engellemekteydi. Berktaş, ulusçu ideolojinin egemen olduğu bu dönemi, “İslami Ataerkilliğin yerini Batılı Ataerkilliğin alması” olarak yorumlamaktadır.

Kadınlar, İttihat ve Terakki başa geçer geçmez, toplumsal yaşama katılım taleplerinin yasallaştırılmasını istemişlerdir. Kadınlar, iyi bir eş ve anne olma koşuluyla kendilerine aile içinde sunulan saygınlıkla yetinmeyip, hayat haklarını genişletmeye çalışmışlardır (Toska, 1998; 77). Kadınların kendi hakları çerçevesinde giriştikleri mücadele onları sadece muhafazakar kesimlerle değil, başlangıçta destek gördükleri kimi aydın erkeklerle de karşı karşıya getirmiştir.

I. Dünya Savaşı, savaşa katılan tüm toplumlarda olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de kadınların, erkeklerin cepheye gitmeleri ile boşalan memuriyetlere, posthane ve telgrafhanelere, hastabakıcı olarak hastanelere ve orduya alınmalarına yol açtı (Tekeli, 1982; 119). Kurtuluş Savaşı, I. Dünya Savaşı'ndan çok daha büyük ölçüde ve boyutta, her sınıftan kadını etkiledi. Kentli, köylü, işçi her sosyal kesimden kadın yoğun bir biçimde savaşa katıldı. Önce çetelerde sonra düzenli ordularda doğrudan doğruya savaşan kadınlar yanında, cephe

gerisinde her türlü malzeme taşıyarak savaşı askere destek veren kadınlar, yurtseverlik ve cesaretle erkeklerden farkları olmadığını gösterdiler. Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve onu izleyen Kurtuluş Savaşı'nda savaş ortamının yerleşik kuralların üstüne çıkması ile doğrudan sosyal ve siyasal yaşamın içine giren kadınlarda belirgin bir ideolojik bilinçlenmenin başladığını söylemek mümkündür. Kadınlar artık yalnız kendi sorunlarını değil, toplum sorunlarını da tartışacak bilinç düzeyine gelmişlerdir (Tekeli, 1982; 205). Ancak toplum onlara hala eşit insanlar gözüyle bakmak niyetinde değildir.

Kadınların çalışma hayatına girmeleri, toplumda Tanzimat'la birlikte başlayan ikiliğin kutuplaşmaya dönmesine neden oldu. Batıcı aydınlar ile İslamcılar arasında giden şiddetli tartışmalarda Türk Milliyetçiliği sürüp kadın özgürlüğü meselesine yeni öğeler kattı. Çekirdek ve tek eşli aile yapısındaki evli çiftlerin eşitliği gibi Batı'ya atfedilebilecek birçok özelliği yerel Türk kültürüne özgü örüntüler olarak kendisine mal etmeye başladı (Kandiyoti, 1997; 88). Böylece yeni kadın imgesi ve kimliği kurulurken, kadınlar batılı anlamda 'feminite' den arındırılarak, doğulu anlamda cinselliklerinden de kurtarıldılar (Durakbaşı, 1988; 39). Bu tartışmalar sürüp giderken 1917'de kabul edilen bir kararname ile Şeriat'tan tamamen kopmasa bile kadınlara da boşanma hakkını tanıyan, evlenmeyi din adamının yetki alanından çıkartıp devlete bağlayan, çok karılılığı kadının rızasına bırakan hükümleriyle İslam Evreni'nin ilk yazılı Aile Hukuku kabul edildi (Tekeli, 1982; 202).

3.2. Cumhuriyet Dönemi Feminist Hareketler ve Kadın Hakları

Kemalist reformların damgasını vurduğu Cumhuriyet dönemi, kadın hareketi açısından da büyük önem taşımaktadır. "Kemalizm" ve "Kemalist ideoloji" kavramları günümüzde de tartışılan kavramlar olmasına karşın, Keyman, Kemalizmi bir ideoloji olmaktan çok, bir modernite projesi olarak ele almaktadır. Modernleşme kavramı, genellikle ilerleme, gelişme gibi anlamları taşımaktadır. Kemalizm de bir modernleşme projesi olarak bu nitelikleri taşısa da belli bir geleneğe de dayanmaktadır. Bu anlamıyla da genellikle kullanıldığı anlamda modernleşme mutlak olarak geleneksele karşı olmamaktadır. Keyman, Kemalizmi bir modernleşme projesi olarak görmenin, Türkiye tarihini salt geleneksel topluluktan modern topluma geçişi niteleyen bir modernizasyon süreci olarak görme yanılığısından kurtaracağını iddia etmektedir. Bu anlamıyla da Kemalizm, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ulus-devlet olarak kavramsallaştırılmasını ifade etmektedir (Keyman, 1997; 199-202).

Keyman'ın Kemalizmi bir modernite projesi olarak kavramsallaştırmak gerektiği görüşüne katılan Durakbaşı, bu dönemde yaratılan kadın kimliğinin de kökenlerini Tanzimat sonrası “yeni kadın” kimliğinde aramak gerektiğini iddia etmektedir. Bu görüş çerçevesinde kadın topluma katkıda bulunabilecek toplumsal bir aktör olarak tanımlanmaktadır. Kadının toplum içinde böylesi bir statü ile tanımlanması, kadın sorununu da bir modernleşme projesi olarak sunmaktadır. Bu anlamıyla da Durakbaşı'ya göre Cumhuriyet döneminde kadın sorunu modernleşme projesinin önemli bir unsuru olarak yerini almıştır. “Kadın” toplumun geri kalmışlığının gerekçelerinden biri, çözümlenmesi gereken bir mesele olarak gündeme gelmiştir (Durakbaşı, 1998; 36–37). Kalkınmışlık ve gelişmişlik çerçevesinde ele alınan kadın sorunu çerçevesinde esas olan kadının statüsünün yükseltilmesidir.

Bu dönemde kadınlara tanınan haklar, ülkedeki bağımsızlık ve birlik yönündeki mücadelenin önemli bir simgesi olmuştur. Ulusal devlet yaratma süreci içerisinde yurttaşlık haklarının kadınları içerecek biçimde yeniden düzenlenmesi sırasında kadın sorunu gündeme genellikle devlet girişimi ve yukarıdan sayılabilecek biçimlerde gelmiştir. Çağatay bu durumun, sadece Türkiye'ye has bir özellik olmadığını uluslaşma çabası içerisinde olan tüm uluslar için geçerli olduğunu belirtmektedir. Uluslaşma çabası içerisindeki devletler, kadın hakları alanındaki reformları uluslararası devletler sistemindeki yerlerini alabilme çabasının bir parçası olarak görmektedirler (Çağatay- Sosyal, 1995; 328–330). Kadın hakları, toplumsal cinsiyet ayrımlarının ortadan kaldırılması temelinde değil, uluslaşma sürecinin zorunlu bir parçası olma temelinde ele alınmaktadır.

Uluslaşma sürecinin temel özelliklerinden biri de oluşturulacak olan kültürü gelecek kuşaklara taşıyacak kadın ve erkek kimliklerinin tanımlanmasıdır. Kemalist reformların öngördüğü “modernist feminite” kavramı içerisinde kadınlar, eğitilmiş, meslek kadını, klüp ve dernek faaliyetlerine katılan örgütçü kadınlar; iyi eğitilmiş eş ve anne; modayı izleyen feminen kadın gibi farklı imajların birleştirilmesi yoluyla kurulmuştur (Durakbaşı, 1998; 46). Kemalist kadın kimliği, kurumsal düzlemlere uyumlu yurttaşların sosyalizasyonu için kültürel bir çözüm oluşturmaktaydı. Kemalist kadın kimliğinin kuruluşunun bir başka boyutu da Kemalist babaların kızlarını örnek Cumhuriyet kızları olarak yetiştirme arzusundan kaynaklanmaktaydı. Bu anlamıyla da Cumhuriyet modernleşmesi, kadınların kurtuluşu adına değil, Cumhuriyet için yeni kadınlar ve erkekler yaratılması yolunda erkekler tarafından kurgulanmış bir modernleşme projesine dayanmaktadır (Tekeli, 1982; 96–97).

Cumhuriyet döneminde ortaya konan yeni kadın kimliğinin esas vurgusu kadın yaşamında kamusal yaşamın öne çıkarılmasıdır. Ancak İlyasoğlu' na göre idealize edilmiş bir biçimde ortaya konan bu kadın kimliği, toplumdaki farklı kadın kimliklerinin varlığının yadsınmasına neden olmaktadır. Bu yadsınma biçimi, kadınlar arasında bir kutuplaşma yaratmaktaydı (İlyasoğlu, 1996; 319–320). Bir taraftan kadınlar adına yapılan haklardan yararlanamayan kadınlar, diğer taraftan da yeni Cumhuriyet kadınları olmak üzere ikili bir kutuplaşma meydana gelmiştir. Bu kutuplaşmanın temel nedeni, yapılan reformlarla sağlanan hakların daha çok kentli kadınlara ulaşmasından kaynaklanmaktadır. Kandiyoti, Kemalist reformlarla kamusal alanda erkeklerle eşit konuma getirilmeye çalışılan kadınların, aslında yine bu reformlar yolu ile de “cinsiyetsizleştirildiklerini” ifade etmektedir (Kandiyoti, 1995; 351). Kandiyoti' nin kullanmış olduğu cinsiyetsizleştirme kavramı, kadını bir kadın olarak görmekten çok, kadını kamusal ve sosyal bir aktör olarak görmeyi ifade etmektedir.

Atatürk devrimleriyle kadınlar, 1933 yılında önce belediye seçimlerinde ve 1934'te Teşkilat-ı Esasiye Kanun'unun 10. maddesi “22 yaşını bitiren kadın erkek her Türk milletvekili seçme hakkına haizdir” ve 11. maddesi “30 yaşını bitiren kadın erkek her Türk milletvekili seçilebilir” şeklinde değiştirilince milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkına kavuşmuştur. 4 Ekim 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile de birden fazla kadınla evlenme hakkı kaldırılmış, aile kurumunun tek taraflı feshi de kaldırılarak kadına da kocasını boşama hakkı tanınmıştır. Velilikte ana ve baba kanun önünde eşit kabul edilmiş, evlenmede kadın ve erkeğe yaş sınırı konulmuştur (Doğramacı, 1982; 87 – 89). Ayrıca, temsil yolu kapatılarak karşılıklı rızanın beyanı ile yetkili önünde evlenme kuralı getirilmiş, evli kadına kocasının rızasını almadan mal edinme hakkı tanınmış, mirastan yararlanmada eşitlik getirilmiş, bir erkeğe karşılık iki kadın tanık gerekliliği kaldırılmıştır.

Tekeli, erkek idareciler tarafından yapılan bu reformların, kadınların gerçek anlamda hak elde etmeleri için yapılmadığını iddia etmektedir. Bu hakların, devlet katındaki dönüşümün bir aracı olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Özellikle de tek partili dönemde kadınlara siyasal hakların verilmesini, tek partili idarecilerin dünya üzerindeki diğer tek parti diktatörlüklerinden farklı olduğunu vurgulamak istemeleri ile yorumlamaktadır (Tekeli, 1998; 25). Buna karşın Zehra Arat, Tekeli'nin görüşlerine karşı çıkmaktadır. Arat, tepeden inme gibi görünen bu reformların, aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren başladığını ifade etmektedir (Arat, 1998; 52 – 53).

Günümüzde de tartışılan bu ikili ayrım, somut olarak, “devlet Feminizmi” ya da “Erkek Feminizmi” kavramlarıyla dile getirilmiştir (Arat, 1998; 52). Kemalist dönemde, kadınlar için yapılmış olan bu reformların, erkek idareciler tarafından gerçekleştirilmiş olması bu kavramlarla nitelendirilmelerine neden olmaktadır. Cumhuriyet dönemi için erkek feminizmi ya da devlet feminizmi gibi kavramların kullanılması ise tartışılmaktadır. Unat, feminizmin kendi teorik dinamiklerinden kaynaklanmak üzere devlet ya da erkek kavramlarıyla ifade edilemeyeceğini savunurken, Arat ve Berktaş da Cumhuriyet dönemi için bu kavramların kullanılması gerektiğini savunmaktadır (Arat, 1998; 52).

3.3. 1980 Yılından Günümüze Feminist Hareketler ve Kadın Hakları

Türkiye’de 1980’li yılların başında feminist hareketler etkili olmuştur. Kadın hareketi’nin 1980’li yılların başında hız kazanması Berktaş, Kılıç ve Arat’a göre şu şekilde açıklanmaktadır:

- Feminizm açısından Türkiye’nin Batıya göre beş ya da on yıllık bir gecikme yaşaması, feminist eylemlerin görünümünde de farklılaşmalar yaratmıştır. Batıdaki 1960 ve 1970’lerde yaşanan feminist hareketlerinin etkisi Türkiye’de ancak 1980’lerde görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla da bu dönemde Türkiye’de yaşanan kadın hareketinin, Batının “ikinci dalga” olarak nitelendirilen feminist söylem ve eylem biçimlerinden önemli ölçüde etkilendiği söylenebilmektedir.
- Türkiye’de 1980’lerin başından itibaren siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşamda ortaya çıkan değişimler feminist hareketleri de etkilemiştir. 1980 Askeri Darbesinin bütün siyasal yapılanmalarla birlikte özellikle de Marksist sola getirmiş olduğu yasal sınırlama ile feminist hareketlerin önü açılmıştır. 1980 öncesi güçlenen sol yapılanmalarının gündeminde gerçek anlamda bir “kadın” sorunsalı yer almamakla birlikte, kadın sorunu sınıf ilişkileri bağlamında değerlendirilmekteydi. Askeri darbenin de etkisiyle parçalanma yoluna giden sol örgütler içinde yer alan kadınlar, sorunlarını ve kendi taleplerini ifade etmişlerdir (Berktaş, 1995; 316). Toplumsal ve siyasal yaşama etkin olarak katılmayan kadınlar, 80’lerden sonra kitlesel olarak bir kadın hareketi yaratma yoluna gitmişlerdir. Böylece 1980’li yıllar, Türkiye’de kendilerini ilk kez “feminist” olarak adlandıran örgütlenmelere tanık olmuştur. 1981 yılında küçük gruplar halinde toplanarak bilinç yükseltme çalışmaları yapmaya başlayan feministler, 1982 yılında kadın sorunlarının tartışıldığı bir sempozyum

yapmayı başarmışlardır. 1984 yılından itibaren de dernek, vakıf ve şirketler kurarak örgütlenmeler oluşturmuşlardır.

- Bu dönemde Batı dilini bilen, eğitim görmüş, kendi başına yaşayan ve çalışan, ekonomik özgürlüğü olan ve feminist hareketten etkilenen kentsel kadın tipolojisinin oluşması da kadın hareketinin gelişmesinde etkin olmuştur.
- Kemalist reformlardan yararlanarak iyi eğitim görmüş kadınların, akademik hayata dahil olmaları ve kadın çalışmalarının başlaması feminist hareketlerin de başlamasını sağlamıştır.
- 1980’li yıllarda ortaya çıkan kadın hareketi, Kemalist geleneğin bir uzantısı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu dönemde gündeme gelen kadın hareketi, Kemalist reformların önderliğinde gerçekleşen Batılılaşma sürecinin bir parçası olarak değerlendirilirken, bu reformların olanaklarının bir sonucu olarak da algılanmaktadır (Arat, 1995; 84–89, Kılıç, 1998; 352).

Feminizmin gündeme gelişi oldukça dikkat çekici niteliktedir. Birçok ülkede kadın hareketinin yükselmesi, genel olarak ülkede hareketlilik, başkaldırı dönemlerinde gerçekleşmiştir. Türkiye’de feminizmin doğusu ise, ülkede demokratik hakların askıya alındığı, toplumsal muhalefetin sesinin kısıldığı bir döneme rastlamaktadır. Bunun da temel nedeni, Batıdaki ikinci dalga feminist hareketin etkisinin gecikmeli olarak Türkiye’ye yansımından kaynaklanmaktadır (Kılıç, 1998; 358). Tekeli, feminist hareketin bu dönemde yükselmesini 1980 askeri darbesine karşı yavaş yavaş şekillenmeye başlayan demokratik muhalefetin ilk göstergesi olduğu görüşünü savunmaktadır (Tekeli, 1989; 40). Bu koşullar, feminist hareketi Batıdaki benzerlerinden farklılaştırmaktadır.

Başlangıçta birbirlerinden bağımsız ve kopuk olan kadın örgütleri 1988’de yayımlanan “Kadın Kurtuluş Bildirgesi” ile bir araya gelmişlerdir. Bu bildirgeyi yayımlayan kadınlar, 1989’da Ankara’da “I. Feminist Hafta Sonu” nu düzenlemişlerdir. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye’de feminist hareket içerisindeki ilk farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Feminist hareketin hem örgütsel hem de mekansal anlamda çeşitlilik kazanması gündeme gelmiştir. 80’li yıllarda kitlesel eylem ve protesto ağırlıklı kadın hareketi, 1990’lı yıllarda örgütlenme çabalarının ağırlık kazandığı bir dönem olma özelliğini taşımaktadır (Kardam ve Ecevit, 2002; 90).

1990'lı yıllarda feminist hareket biçim değiştirerek yaygınlık kazanmıştır. Feminist hareketin yaygınlaşması, hem olumlu hem de olumsuz özellikler taşımaktadır. Bu hareket içerisinde yer alan grup ve kişilerin sayısının artması yönünden olumlu bir nitelik olarak karşılanırken, bunlar arasındaki iletişimin giderek zayıflaması olumsuz bir nitelik olarak değerlendirilmektedir. Ecevit 90'lı yıllardaki feminist hareketi, coşkulu kitlesel buluşmaların ve protestoların yaşanmadığı, genelde etkisini yitirmiş bir dönem olarak kabul etmektedir (Kardam ve Ecevit; 2002; 92).

Sonuç olarak, Türkiye'de feminizmin kadın hakları konusunda hukuksal alanda önemli ölçüde gelişim gösterdiği görülmektedir. Öte yandan, sadece hukuksal alanda gerçekleştirilecek kadın erkek eşitliği yeterli olamamaktadır. Sosyal alanda kadın erkek eşitliğinin uygulanabilmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için kadın topluluklarının daha aktif bir şekilde işbirliği halinde çalışmaları ve genel olarak toplum bireylerinin kadın erkek ilişkilerine bakış açısının genişletilmesi amacıyla kitle iletişim araçlarının etkinleşmesi önem arz etmektedir.

3.4. Türkiye'de Kadın-Erkek Eşitliğinin Sağlanmasında Kadın Haklarının ve Feminizmin Tarihsel Gelişim Sürecinin Kısa Kronolojisi

Çalışmanın bu bölümünde T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün internet web sayfasında yayımlanan 'kadın – erkek eşitliğinin Türkiye'deki tarihsel gelişim süreci sıralaması' ile Şirin Tekeli'nin hazırlamış olduğu 'feminizm kronolojisi'nden yararlanılarak adım adım Türkiye'deki kadının konumu izlenebilmektedir (Tekeli, 1998: 340-343, Başbakanlık KSGM, 2006).

1843 Tıbbiye Mektebi bünyesinde kadınlar ebelik eğitimi almaya başlamıştır.

1847 Kız ve erkek çocuklara eşit miras hakkı tanıyan İrade-i Seniye yayımlanmıştır.

1856 Köle ve cariye alınıp satılması yasaklanmıştır.

1858 Arazi Kanunnamesinde mirasın kız ve erkekler arasında eşit olarak paylaştırılacağı hükmü yer aldı. Böylece kadınlar miras yoluyla mülkiyet hakkını kazanmıştır.

1858 Kız rüştiyeleri açılmıştır.

1860 1860'lı yıllar kadınların toplumdaki yeri konusunun tartışılmaya başlandığı yıllardır. Şinasi'nin "Şair Evlenmesi", Namık Kemal'in "Kadınların Eğitimi" denemesi ve Şemseddin Sami'nin "Kadın Kitabı" gibi öncü eserler basılmıştır.

1869 Kadınlara yönelik ilk yayın organı "Terakki-i Muhadderat" yayımlanmıştır. Bunu 1869 – 1927 yılları arasında eski Türkçe yayımlanan kırk dolayında kadın dergisi izlemiştir.

1869 Kızların eğitimine ilk kez yasal zorunluluk getiren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlanmıştır.

1870 Kız öğretmen okulu Dar-ül Muallimat açılmıştır.

1871 Mecelle'nin (Osmanlı Medeni Kanunu) uygulanması için çıkarılan Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile; evlilik sözleşmesinin resmi memur önünde yapılması, evlenme yaşını erkeklerde 18, kadınlarda 17 olması, zorla evlendirilmelerin geçersiz sayılması düzenlenmiştir.

1876 Kanun-i Esasi (ilk anayasa) kabul edilerek temel haklar düzenlenmiştir. Kız ve erkekler için ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir.

1877 İlk kadın Zafer Hanım'ın "Aşk-ı Vatan" basılmıştır.

1890 Dönemin en önemli kadın romancısı Fatma Aliye Hanım eserlerini yayımlamaya başlamıştır.

1897 Kadınlar ücretli işçi olarak çalışmaya başlamıştır.

1908 II. Meşrutiyet devrinin ardından Fatma Aliye Hanım "Cemiyet-İmdadiye" ilk kadın derneğini kurmuştur. Bunu başka kadın dernekleri izlemiştir. 1908 – 1920 yılları arasında, hayır, eğitim, kültür, ekonomi ya da feminist amaçlı 25'ten fazla kadın derneği saptanabilmiştir.

1911 Feminist olduğunu iddia eden Fatma Nesibe Hanım İstanbul'da "Beyaz Konferanslar" adı altında bir dizi konuşma yapmıştır. Konferansları üç yüz kadın izlemiştir. Bu konferansları daha sonra Halide Edip'in "Teali Nisvan" Derneği'ndeki konferansları ve diğerleri izlemiştir.

1913 Kadınlar ilk kez devlet memuru olarak çalışmaya başlamıştır.

1914 Kadınlar tüccarlık ve esnaflığa başlamıştır.

1914 İnas Darülfünunu adı altında kızlar için bir yüksek öğretim kurumu açılmıştır.

1918 İzmir'in Yunanlılarca işgali üzerine İstanbul'da düzenlenen dev mitinglerde, Halide Edip, Münevver Saime gibi kadınlar kürsüden halka hitap etmişlerdir; daha sonra da Milli Mücadeleye katılmak için Anadolu'ya geçmişlerdir. Anadolu'da çok sayıda kadın Müdafaa-i Hukuk Derneği kurulmuştur. Halide Edip, Mustafa Kemal'in karargahında onbaşı rütbesiyle görev yapmıştır.

1921 Darülfünunda karma öğrenime geçildi.

1922 Yedi kız öğrenci Tıp Fakültesi'ne kayıt yaptırarak eğitime başlamıştır.

1923 Nezihe Muhittin'in başkanlığında ilk kadın partisi olan Kadınlar Halk Fırkası'nın kurulması girişiminde bulunulmuştur. Kadınlara oy hakkı tanımayan 1909 tarihli Seçim Kanunu gereğince valilikçe partinin kuruluşuna onay verilmemiştir.

29 Ekim 1923 Cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kadınların kamusal alana girmesini sağlayan yasal ve yenilikçi reformlar hızlanmıştır.

1924 İzin verilmeyen parti yerine Türk Kadınlar Birliği (TKB) örgütü Nezihe Muhittin ve arkadaşları tarafından kurulmuştur.

3 Mart 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğrenim Birliği) çıkarılmıştır. Böylece eğitim laikleştirilerek tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Kız ve erkekler eşit haklarla eğitim görmeye başlamıştır.

17 Şubat 1926 Türk Medeni Kanunu kabul edilmiştir. Kanun ile erkeğin çok eşliliği ve tek taraflı boşanmasına ilişkin düzenlemeler kaldırılmıştır, kadınlara boşanma hakkı, velayet hakkı ve malları üzerinde tasarruf hakkı tanınmıştır. 4 Nisan 1926 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan kanun 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

1927 Türk Kadınlar Birliği yerel seçimlerde kadın aday göstermeye çalışsa da başarılı olamamıştır.

1928 İngiltere'ye gönderilen Halide Edip, Kurtuluş Savaşı'nı kendi gözüyle anlattığı "The Turkish Ordeal" adlı kitabını yayımlamıştır. Bu kitabı sürgünden döndükten sonra "Türk'ün Ateşli İmtihanı" olarak yayımlamıştır.

1930 Belediye yasası çıkarılmıştır.

1930 Kadın ve çocukların korunmasına ilişkin ilk düzenleme Umumi Hıfzısıhha Kanunu ile yapılmıştır.

1930 Doğum izni düzenlenmiştir.

1931 Sabiha Sertel ve eşi tarafından yayımlanan "Resimli Ay" dergisi İstanbul'da yayın hayatına girmiştir.

10 Haziran 1933 Kız çocuklarına mesleki eğitim vermek amacıyla Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü kurulmuştur.

26 Ekim 1933 Köy Kanunu'nda değişiklik yapılarak kadınlara köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme hakları verilmiştir.

5 Aralık 1934 Anayasa değişikliği ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı.

8 Şubat 1935 Türkiye Büyük Millet Meclisi 5. Dönem seçimleri sonucunda 17 kadın milletvekili ilk kez meclise girmiştir ve seçimlerde bu sayı 18'e ulaşmıştır.

18 – 24 Nisan 1935 İstanbul'da Kadınların Oy Verme ve Medeni Haklar Uluslararası Derneği'nin kongresi yapılmıştır.

10 Mayıs 1935 Ankara'nın isteği üzerine Türkiye Kadınlar Birliği fes edilmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ileri gelenlerinden birinin karısı olan son başkan Latife Bekir Hanım, kapanış konuşmasında, Türkiye'de kadın – erkek eşitliği sağlandığı için bu derneğe gerek kalmadığını, isteyen üyelerin hayır derneklerinde çalışabileceklerini açıklamıştır.

8 Haziran 1936 İş Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kadınların çalışma hayatına düzenleme getirilmiştir.

1937 Kadınların yeraltında ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılması 1935 tarihli 45 sayılı ILO sözleşmesi ile yasaklanmıştır.

1945 Analık sigortası (doğum yardımı) 4772 sayılı yasa ile düzenlenmiştir.

1948 Türkiye'nin demokratikleşme sürecine girmesine koşut olarak kadın dernekleri yeniden kurulmaya başlanmıştır. Bunlar, genellikle uluslararası kadın derneklerinin Türkiye şubeleri olarak açılan derneklerdir (Türk Soroptimistler Klübü, Türk Üniversiteleri Kadınlar Derneği gibi).

1949 Yaşlılık sigortasının kadın ve erkekler için eşit esaslara göre düzenlenmesi 5417 sayılı yasa ile sağlanmıştır.

1950 İlk kadın belediye başkanı Müfide İlhan Mersin'den seçilmiştir.

1952 Sağlık Bakanlığı bünyesinde ana çocuk sağlığı hizmetleri vermeye başlanmıştır.

1965 Gebeliği önleyici araçların satış ve dağıtımının serbest bırakılmasını ve tıbbi zorunluluk halinde kürtaj hakkı tanınmasını düzenleyen Nüfus Planlaması Hakkında Kanun çıkarılmıştır.

22 Şubat 1966 Eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında ücret eşitliğini sağlayan 1951 tarihli 100 sayılı ILO sözleşmesi onaylanmıştır.

26 Mart 1971 İlk kadın bakan Türkan Akyol atanmıştır.

1973 Cumhuriyetin 50. yıl kuruluş yılı kutlamalarına kadın dernekleri aktif olarak katılmıştır.

1975 Birleşmiş Milletler tarafından Mexico City'de Birinci Dünya Kadın Konferansı düzenlenmiştir ve bunu takiben 1975 – 1985 yılları arasındaki dönem “Kadın On Yılı” olarak ilan edilmiştir.

1975 İlerici Kadınlar Derneği kurulmuştur. Bunu, Demokratik Kadınlar Birliği, Emekçi Kadınlar Birliği, Devrimci Kadın Dernekleri izlemiştir. Hepsi de sol örgütlenmelerin kadın kolları olarak faaliyette bulunmuştur.

1978 Nermin Abadan Unat, İstanbul Carlton Oteli'nde uluslararası bir kadın toplantısı düzenlemiştir. Genç akademisyenler, kadın konusunda başlattıkları araştırmaların bulgularını sunmuşlardır; bildiriler “Türk Toplumunda Kadın” kitabı ile yayımlanmıştır.

1978 Kate Millet, Shulamith Firestone ve Simone de Beauvoir'in kitapları Türkçeye çevrilmiştir.

1981 İstanbul'da ilk feminist bilinç yükseltme grupları oluşturulmuştur.

1982 YAZKO, Giselle Halimi'nin de katıldığı dört günlük bir "Kadın Sorunları" toplantısı düzenlenmiştir. Böylece feminizm kamuoyu önünde de tartışmaya açılmıştır.

1982 Haftalık "Somut" dergisinde "feminist" sayfa yayımlanmaya başlanmıştır.

1983 Kadın Çevresi bir şirket olarak kurulmuştur; feminist kitaplar çevrilip yayımlanmıştır; kitap kulübü oluşturulup tartışma toplantıları düzenlenmiştir.

27 Mayıs 1983 10 haftaya kadar olan gebeliklerin kürtajla sona erdirilmesi ve gönüllü cerrahi sterilizasyon yöntemlerinin verilmesi Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'da yapılan değişiklikle sağlanmıştır. Kürtaj için evli kadınlara kocadan izin alma getirilmiştir.

1985 Türkiye, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW) imzalamıştır ve sözleşme 1986 yılında yürürlüğe girmiştir.

1985 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kadın konusu ilk kez bir sektör olarak yer almış ve bu konuda politikalar belirlenmiştir.

1986 Ankara'da "Perşembe Grubu" gibi feminist gruplar oluşmuştur.

1987 Devlet Planlama Teşkilatı'nda Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu kurulmuştur.

17 Mayıs 1987 Kadınlar İstanbul'da "Kadın Dayağına Karşı" bir yürüyüş ve protesto gösterisi düzenlemiştir. Bu gösteri 1980 askeri darbesinden sonra düzenlenen ilk yasal sokak gösterisi olma özelliğini taşımaktadır. Gösteri kısa zamanda kadınlara yönelik ev içi şiddete karşı bir kampanyaya dönüşmüş, tanıklıklara dayalı "Bağır! Herkes Duysun" kitabı yayımlanmıştır.

1987 İstanbul'da Ayrımcılığa Karşı Kadın Derneği, Ankara'da Kadın Dayanışma Derneği kurulmuştur.

1987 “Feminist” dergisi yayımlanmıştır. Bu dergiyi 1988’de sosyalist – feinst “Kaktüs” dergisi izlemiştir.

Şubat 1988 Ankara’da “Feminist Manifesto”nun kabulüyle biten iki günlük bir feminist ‘hafta sonu’ yapılmıştır. Aynı yılın Mayıs ayında İstanbul’da “I. Kadın Kurultayı” toplanmıştır.

1989 İstanbul Üniversitesi’nde ilk Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulmuştur. Bugün üniversiteler bünyesinde kurulan bu merkezlerin sayısı yurt çapında 13’e ulaşmıştır

24 Ocak 1989 İçişleri Bakanlığı kaymakamlık sınavlarına kadınların da alınacağını açıklamıştır.

1989 Kadın Kültür Evi’nde yapılan tartışmalar sonunda, cinsel tacize karşı “Mor İğne”, “Sokakları ve Geceleri İstiyoruz”, “438. Madde” kampanyaları, eylemleri ve yürüyüşleri düzenlenmiştir. “438. Madde” iptal ettirilmiştir.

1989 Nokta Dergisi “Türbanlı Feministler”i kapak yapmıştır. 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren yayımlanan “Mektup”, “Bizim Aile” gibi dergiler etrafındaki İslamcı kadın öğrenciler giderek militanlaşmıştır. Kemalist kadınlar da Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği gibi derneklerde toplanmıştır. Siyasi partilerde kapatılan kadın kollarının yerine “kadın komisyonları” oluşturulmuştur.

1990 Tecavüz mağdurunun hayat kadını olması halinde cezanın indirilmesini öngören Türk Ceza Kanunu’nun 438. maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.

1990 Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü bünyesinde, şiddete uğrayan kadınlara ve çocuklara hizmet vermek üzere ilk kadın konukevleri açılmaya başlanmıştır.

1990 422 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı kurulmuştur. 25.10.1990 tarihinde kadının sorunları konusunda ulusal mekanizma olarak Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM) 3670 sayılı kanun ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur ve 24.06.1991 tarihinde de Başbakanlığa bağlanmıştır.

Eylül 1990 Yerel yönetimler kadın konusunda özellikle şiddete uğrayan kadınlara yönelik hizmet vermeye başlamıştır. Türkiye'deki kadın sığınma evi Bakırköy Belediyesi tarafından açılmıştır.

29 Kasım 1990 Kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan Medeni Kanun'un 159. maddesi Anayasa Mahkemesi'nce iptal kararı 2 Temmuz 1992 tarih ve 21272 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

1990 Feminizm esinli kadın kuruluşları hizmete açılmıştır; Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi, Mor Çatı Kadın Sığınağı, İ.Ü. Kadın Sorunlarını Araştırma Merkezi, M.Ü. Kadın Emeğini Araştırma Merkezi kurulmuştur.

1991 DYP – SHP koalisyon hükümetinde SHP kanadının önerisiyle kadın sorunlarıyla ilgili bir devlet bakanlığı kurulmuştur.

1991 48. hükümet döneminde ilk kadın vali Lale Aytaman Muğla iline atanmıştır.

17 – 20 Şubat 1992 Birleşmiş Milletler Uluslararası Kadının ilerlemesi için Araştırma ve Eğitim Merkezi'nin toplantısında, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Türkiye'de kadın konusunda odak noktası olarak kabul edilmiştir.

3 Temmuz 1992 Anayasa Mahkemesi'nin Resmi Gazete'de yayımlanan gerekçeli kararıyla Medeni Kanunu'nun 159. maddesi (ev dışında çalışan kadının kocasından izin alması gereği) iptal edilmiştir ve benzeri ayrımcı maddelerin parlamento tarafından iptal edilmesi gerektiği bildirilmiştir.

1993 Kadın Dernekleri Platformu tarafından Medeni Kanun değişikliği konusunda toplanan yüz bin imzalı dilekçe Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur.

1993 Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı işbirliği ile “Kadını Güçlendirme Ulusal Programı Projesi” uygulanmaya başlanmıştır. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün yürüttüğü işler kapsamında; eğitim programları, araştırma projeleri, pilot projeler ve istatistik / yayın faaliyetleri yürütülmüştür. 16 araştırma projesinin yanı sıra pek çok eğitim programı ve pilot proje desteklenmiş, araştırma projelerinin bir kısmı ve toplumsal cinsiyet temelindeki konularda oluşturulan özet göstergeler kitap haline getirilmiştir. Ayrıca cinsiyete dayalı veri tabanı oluşturulması amacıyla Devlet İstatistik Enstitüsü’nde Toplumsal Yapı ve Kadın İstatistik Şubesi kurulmuştur.

1993 İstanbul Üniversitesi’nde ilk Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı açılmış ve yüksek lisans programı vermeye başlamıştır. Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı açarak yüksek lisans programı veren üniversite sayısı dörde ulaşmıştır.

1993 Kadın Dayanışma Vakfı, Altındağ Belediyesi’nin desteğiyle kadın danışma merkezi ve kadın sığınma evini açmıştır.

25 Haziran 1993 Türkiye’nin ilk kadın başbakanı Tansu Çiller hükümeti kurmuştur.

5 – 8 Aralık 1993 Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı ve Ankara Üniversitesi, Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi işbirliği ile “Kadın Kimliği Kongresi” düzenlenmiştir. Kongre gündemini; kadın emeğinin biçimleri, siyasette kadın kimlikleri, kadın bedeninin tanınması, kadın imgesinin üretimi ve dolaşımı, sanatın içinde kadın ve kadın örgütlenme biçimleri başlıklı çalışmalarla oluşturmuştur.

1993 Halk Bankası’nca kadınları girişimciliğe özendirmek amacıyla kadınlara özel, düşük faizli kredi uygulaması başlatılmıştır.

1994 Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü bünyesinde, şiddete uğrayan kadınlara hukuki ve psikolojik danışma, girişimcilik ve el emeğinin değerlendirilmesi konularında hizmet vermek amacıyla Bilgi Başvuru Bankası (3B) kurulmuştur.

5 Nisan 1994 Dünya Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında imzalanan İkraz Anlaşması gereğince başlayan İstihdam ve Eğitim Projesi’nin alt bileşenlerinden Kadın İstihdamının Geliştirilmesi Projesi (KİG) Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nce yürütülmeye başlanmıştır. Proje kapsamında on altı araştırma projesi gerçekleştirilmiştir.

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nde kitap, makale, tez, seminer, konferans dokümanları ve gazete kesiklerinin derlendiği ve Ankara'nın tek kadın kütüphanesi olarak da nitelendirilebilecek bir Dokümantasyon Merkezi kurulmuştur. "Kadınlara Görsel Tanıklık" adlı kadın fotoğrafları arşivi oluşturulmuştur. Kadınların çalışma yaşamlarına dair "Kadın Çalıştıkça" adlı bir belgesel / tanıtım filmi yaptırılmıştır.

Toplumsal cinsiyet yaklaşımını ana plan ve programlara yerleştirmek için resmi, özel ve sivil toplum kuruluşları çalışanlarına yönelik olarak kullanılması planlanan ve modüler bir eğitim materyali olan Toplumsal Cinsiyet Eğitim Paketi hazırlanmıştır. Haziran 2000 yılında proje sonuçlanmıştır.

1994 Türkiye Kahire'de yapılan Birleşmiş Milletler Nüfus ve Kalkınma Konferansı'na katılmıştır. Konferansta kadının statüsü ve ilişkisini vurgulayan "üreme sağlığı" kavramı üzerinde durulmuş ve kadın sağlığında "bütüncül" bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda Sağlık Bakanlığı koordinatörlüğünde ilgili kesimlerden sağlanan katılımıla "Kadın Sağlığı Aile Planlama Ulusal Eylem Planı" hazırlanmıştır. 1998 yılında kamuoyuna sunulan Eylem Planı altı ana çalışma grubu tarafından oluşturulmuştur. Kadının statüsü grubunun koordinasyonunu Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü üstlenmiştir.

1995 Şiddete uğrayan kadınlara danışmanlık hizmeti veren Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, kadın sığınağını açmıştır.

1995 Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nce Dünya Bankası Japon Hie Fonundan 1993 yılından elde edilen finansman ile ülkemizde kadın girişimcilere sağlanan finans ve finans dışı hizmetlerin neler olduğunu ve kadın girişimcilerin bu hizmete ulaşımalarını ortaya koymak üzere bir araştırma projesi olan Küçük Girişimcilik Projesi gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında belli başlı alan çalışmaları yapılmış ve elde edilen bilgiler kitap haline getirilmiştir.

Şubat 1995 Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nce gönüllü kadın kuruluşları arasındaki iletişim ve dayanışmayı güçlendirmek, bilgiyi yaygınlaştırmak için aylık "Kadın Bülteni" çıkarılmaya başlanmıştır. 11 sayı yayımlanmıştır.

Mayıs 1995 Aylık feminist dergi "Pazartesi" yayın hayatına başlamıştır. Feminizm ve kadınların çeşitli sorunları, televizyonda izlenen popüler konular arasına girmiştir.

8 – 11 Haziran 1995 Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nce Sinop'ta sivil toplum kuruluşları ve kamu kuruluşu temsilcili, parlamenterler, gazeteciler ve akademisyenlerin katıldığı, “Türkiye’de Kadına Yönelik Politikaların Oluşturulması” konulu dört gün süren bir toplantı düzenlenmiştir. 4. Dünya Kadın konferansı öncesi yapılan bu toplantıda, kurumsallaşma, çalışma yaşamı, kadın sağlığı ve eğitim konularında kadına yönelik politikalar belirlenmiştir.

30 Ağustos – 8 Eylül 1995 Türkiye Pekin’de yapılan ve 189 ülkenin katıldığı 4. Dünya Kadın Konferansı’na katılarak taahhütnameyi çekincesiz olarak kabul etmiştir.

Kasım 1995 Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından bölgedeki kadınların durumlarının iyileştirilmesi ve kalkınma sürecine entegre edilmesi amacıyla planlanan Çok Amaçlı Toplum Merkezleri’nin (ÇATOM) ilki açılmıştır.

1996 Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nce, 4. Dünya Kadın Konferansı’nda kabul edilen eylem planı ve taahhütname çerçevesinde kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, gönüllü kadın kuruluşları, siyasal partiler, sendikalar, meslek örgütleri ve basının katılımı sağlanarak ulusal eylem planı hazırlanmıştır.

1996 Kadın Çalışmaları alanında ilk yüksek lisans diploması İstanbul Üniversitesi Kadın Çalışmaları Ana Bilim Dalı tarafından verilmiştir.

1996 4. Dünya Kadın Konferansı’nda verilen taahhütler gereğince Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü koordinasyonunda gönüllü kadın kuruluşlarının katılımıyla kadın sorunlarının yoğunlaştığı dört alanda; eğitim, sağlık, hukuk ve istihdam komisyonları oluşturulmuştur.

29 Haziran 1996 Anayasa Mahkemesi Türk Ceza Kanunu’nun erkeğin zinasını suç olarak düzenleyen 441. maddesini anayasal eşitlik ilkesine aykırılığı gerekçesiyle iptal etmiştir. 27.12.1996 tarih ve 228600 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan kararda verilen yıllık süre içinde yasal düzenleme yapılmaması nedeniyle erkeğin zinası 27.12.1997 tarihinden itibaren suç olmaktan çıkmıştır.

1996 Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı bünyesinde “Kırsal Kalkınmada Kadın Daire Başkanlığı” kurulmuştur.

1997 Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü koordinasyonunda 13 il valiliği bünyesinde “Kadının Statüsü Birliği” kurulmuştur.

22 Mayıs 1997 Kadının evlendikten sonra kocasının soyadını almakla birlikte, kendi soyadını da kullanabilmesi Medeni Kanunu’nun 153. maddesinde yapılan değişiklikle sağlanmıştır.

19 Kasım 1997 Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nün önerisi üzerine İçişleri Bakanlığı’nca nüfus cüzdanlarında medeni hal kısmında “evli / bekar / dul / boşanmış” gibi ifadelerin yerine sadece “evli” veya “bekar” ifadelerinin kullanılmasını düzenleyen genelge yayımlanmıştır.

18 Ağustos 1997 Zorunlu temel eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkaran 4306 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir.

13 – 14 Kasım 1997 Türkiye Cumhuriyeti, amacı uzman bakanların çalışma alanları ile ilgili konularda Avrupa Konseyi’nin faaliyetlerine etkin bir şekilde katılmalarını teşvik etmek olan Kadın – Erkek Eşitliğinden Sorumlu Avrupa Bakanlar Konferansı’nın dördüncüsüne ev sahipliği yapmıştır. Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü’nce İstanbul’da gerçekleştirilen konferansa Avrupa Konseyi’ne üye olan 40 ülkeden 38’i katılmıştır. 176 kişinin katıldığı konferans sonucunda üye ülkelerin eşitlik politikalarına yön verecek deklarasyon hazırlanmıştır.

23 Haziran 1998 Anayasa Mahkemesi kadının zinasını suç olarak düzenleyen Türk Ceza Kanunu’nun 440. maddesini anayasal eşitlik ilkesine aykırılığı gerekçesiyle iptal etmiştir. Gerekçeli karar 13.03.1999 tarih ve 23638 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

12 Temmuz 1998 Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından konukevlerindeki hizmetlerin tür ve niteliğine, işleyişine ilişkin esasları, kuruluş personelinin görev, yetki ve sorumluluklarını belirlemek amacıyla “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na Bağlı Kadın Konukevleri Yönetmeliği” yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

21 Ekim 1998 Adalet Bakanlığı, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, ve kadın kuruluşlarının oluşturduğu gündem sonucunda bekaret kontrolünün, ancak takibi şikayete bağlı suçlarda, mağdurun rızası alınarak, ırza geçme gibi re'sen takip edilen suçlarda ancak hakim kararı ile gecikmesinde sakınca bulunan hallerde ise Cumhuriyet savcısının yazılı izni ile yapılabileceğini düzenleyen bir genelge yayınlanmıştır..

1998 İçişleri Bakanlığı'nca nüfus cüzdanlarında yapılan düzenlemeye paralel olarak Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü'nce verilen dul ve yetim tanıtım kartlarındaki "Emekliye Yakınlığı" bölümünde yer alan "dul kadın vb." ifadelerin yerine sadece "eşi, kızı, oğlu, annesi, babası" gibi ifadelerin kullanılması sağlanmıştır.

1998 Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin ana hedefleri çerçevesinde Türkiye'de kadının durumunu değerlendirmek amacıyla bir Araştırma Komisyonu kuruldu ve hazırlanan rapor kitap olarak Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nce yayımlanmıştır.

17 Ocak 1998 Aile içi şiddete uğrayan kişilerin korunması için gerekli tedbirlerin alınmasını düzenleyen 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiştir.

1 Ekim 1998 Yasalara aykırı olarak yapılan bekaret kontrollerinin önlenmesi amacıyla İl Valilikleri'nin dikkatine sunulmak üzere hazırlanan ve hangi hallerde bekaret kontrolünün yapılacağını içeren genelge yayımlanmıştır.

1998 Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle aile reisinin beyanname vermesi esası kaldırılarak kadınların kocalarından ayrı olarak beyanname vermesi sağlanmıştır.

1998 Ankara Barosu Kadın Hukuku Komisyonu tarafından Ankara Adliyesi içinde şiddete uğrayan kadınlara hukuki danışmanlık ve psikolojik destek hizmetleri vermek üzere Kadın Danışma Merkezi kurulmuştur.

1999 İstanbul Barosu Kadın Hukuku Komisyonu Kadın Hakları Uygulama Merkezi'ni kurmuştur.

20 Mart 1999 Barolar bünyesindeki Kadın Hakları / Hukuku Komisyonları arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla "Türkiye Barolar Birliği Kadın Hakları Komisyonları Ağı (TÜBAKKOM)" kurulmuştur.

Eylül 1999 Türkiye, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığı Önleme Sözleşmesi'ni onaylarken koyduğu aile hukukunu ilgilendiren 15 ve 16. maddelerine ilişkin çekinceleri kaldırmıştır.

14 Haziran 2000 Kadın sorunlarını gündeme getirmek, tartışmalara her yöredeki kadınların katılımını sağlamak amacıyla Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, valilikler, barolar, üniversiteler ve gönüllü kadın kuruluşlarının işbirliği ile ülke genelinde “2000 Yılı Kadın Toplantıları” adı altında panel, konferans, şenlik, sergi vb. yaklaşık 200 etkinlik gerçekleştirilmiştir.

1 Mart 2000 Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nce yapılan çalışma çerçevesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde “Kadın Erkek Eşitliği Daimi Komisyonu” kurulmasına dair hazırlanan teklif, Türkiye Büyük Millet Meclisi Anayasa Komisyonu'nda görüşülerek, anılan Komisyon yerine “Kadın Erkek Eşitliğini İzleme Kurulu”nun kurulması yönünde karara varılmıştır. Kurulun oluşturulması TBMM içtüzüğünde değişiklik yapılmasına dair çalışmaların tamamlanmasını beklemektedir.

5-9 Haziran 2000 Türkiye, Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nun sonuçlarının değerlendirilmesi, tam olarak uygulanmasının sağlanması, yeni eylem ve girişimlerin belirlenmesi amacıyla New York'ta yapılan “Kadın 2000: 21.Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış” konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurul Özel Oturumu'na katılmıştır. Türkiye tarafından teklif edilen, kadın erkek eşitliği bakış açısının ana plan ve politikalara yerleştirilmesi, kota uygulamaları ve diğer araçlarla olumlu ayrımcılık politikalarının geliştirilmesi, erken ve zorla evlendirme ile namus cinayetlerinin kadınlara yönelik şiddet türleri arasında yer almasının yanı sıra diğer temel konulardaki önerilerin Sonuç Belgesi'nde yer alması sağlanmıştır.

8 Eylül 2000 İhtiyari Protokol Türkiye tarafından imzalanmıştır. Onay aşaması için Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine alınmıştır. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin daha etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Ek İhtiyari Protokol ile Sözleşmenin taraf devletler tarafından ihlali durumunda kişilere ve kişilerden oluşan gruplara başvuru hakkı tanınmakta ayrıca uygulamaları denetlemek üzere Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW) Komitesi'ne yapılacak şikâyetleri kabul etme ve inceleme yetkisi tanınmaktadır.

Aralık 2000 Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nce istismara uğrayan ya da uğrama riski taşıyan, desteğe gereksinimi olan kadınlara psikolojik, hukuki ve ekonomik alanda danışmanlık hizmetleri sunmak ve yararlanabilecekleri hizmet kuruluşları konusunda rehberlik hizmeti sunmak üzere “ 183 Alo Kadın ve Çocuk Hattı” 20 ilde faaliyete geçirilmiştir.

17 Şubat 2001 Türk Medeni Kanunu'nun kabulünün yıldönümü nedeniyle TBMM Adalet Komisyonu'nda görüşülmekte olan Medeni Kanun Tasarısı'nın eşitlikçi özünün korunarak yasalaşması için Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve kadın kuruluşları tarafından kamuoyu oluşturma faaliyetlerinde bulunulmuştur. Kadın dernekleri ve diğer sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla “Medeni Yasa Tasarısı İçin Hep Birlikte” yürüyüşü gerçekleştirilmiştir.

8 Mayıs 2001 Özel hukuk tüzel kişileri ile kamu kurum ve kuruluşlarınca açılan kadın konukevlerinin açılış, hizmet, işleyiş, personel şartları ve denetim işlem ve esaslarını belirlemek, çağdaş anlayış ve şartlara uygun düzeyde hizmet vermelerini sağlamak amacıyla, “Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca Açılan Kadın Konukevleri Yönetmeliği” yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

1 Ocak 2002 Kadın - erkek eşitliği bakış açısı ile hazırlanmış olan ve eşlere eşit hak ve yükümlülükler getiren Yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girmiştir.

26 Şubat 2002 “Milli Eğitim Bakanlığı Orta Öğretim Kurumları Ödül ve Disiplin Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” yeniden düzenlenerek yayımlanmıştır.

18 Ocak 2003 Aile Mahkemelerinin Kuruluş Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun yürürlüğe girmiştir.

29 Ocak 2003 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin taraf ülkelerce uygulanmasının denetlenmesi konusunda, Ayrımcılık Sözleşmesi Komitesine; Sözleşmenin tanıdığı hakların ihlali durumunda bireylerce veya gruplarca veya onların rızası ile onlar adına yapılan şikayetleri kabul etme ve inceleme yetkisini tanıyan, “İhtiyari Protokol” yürürlüğe girmiştir.

Temmuz - Ağustos 2003 Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 18. maddesi uyarınca, kadına ilişkin durum tespiti ve gelişmelerin izlenebilmesi için üye ülkelerin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlemesi Komitesi'ne her dört yılda bir ülke raporlarını sunma yükümlülüğü kapsamında, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün kamu kurum kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarının katkıları ile hazırladığı “Birleştirilmiş Dördüncü ve Beşinci Ülke Raporu” Birleşmiş Milletler Sekreteryası'na gönderilmiştir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Son yıllarda kadın konularının gerek kitle iletişim araçlarıyla gerekse bilimsel çalışmalarla gündem oluşturduğu görülmektedir. Hem aile içerisindeki bireylerin tutum ve davranışları çerçevesinde hem de sosyal çevreyle olan iletişimde kadının, haklarını elde etme konusunda bilinçlendiği söz konusu çalışmalarla da desteklenmektedir. Feminist hareket, kadın haklarının hukuki bir zemine taşınmasında oldukça etkin bir görev üstlenmiştir.

Halk arasında oldukça yaygın olarak “erkek düşmanlığı” deyimiyile yanlış bir şekilde ifade edilen feminizm, gerçekte kadın ile erkek arasındaki eşitliğin temelde insan hakları bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden bir düşünce sistemi bütünüdür. Bu anlamda değerlendirildiğinde kadın hakları ile ilgili mücadelenin hukuki platformda kalmayıp kadının gündelik yaşam pratiklerine aktarılması söz konusu başarının temel dinamiğini oluşturacaktır. Bu çalışmada elde edilen bulgulardan yola çıkarak denilebilir ki, kadının kadın hakları konusunda bilinçlenmesinde ve eşitlikçi tutum geliştirmesinde başta eğitim olmak üzere toplumun kültürünün, ekonomisinin, politikasının, hizmetlerinin ve bu faktörler tarafından sağlanan yaşam kalitesinin önemli bir etkisi vardır. Kadının eğitim hizmetine ulaşabilirliği, gördüğü eğitimin kalitesi ve düzeyi, kültürün yeniliklere olan elverişliliği, içinde bulunduğu toplumun kalkınmışlık düzeyi o toplumdaki kadının statüsünü açıkça ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular ışığında, her toplumdaki sosyal, kültürel, dinsel, politik ve hukuki parametrelerin farklılık göstermesi, kadının toplum içindeki yerinin de toplumda topluma değiştiğini göstermektedir.

Günümüz toplumu, küresel akımların etkileriyle kültürlerin, ekonomilerin, piyasaların, iletişim araçlarının, bilimselliğin birbirine eklenmesinin bir sonucu olarak, bu faktörlerin aktörleri konumunda olan kurum, kuruluş ve organizasyonların da artık uluslar üstü bir kimlik kazanmalarına neden olmuştur. Dünya konjonktüründe gerçekleşen bu değişim tüm olumlu ve olumsuz yönleriyle birlikte her toplumu farklı şekillerde etkilemektedir. Üçüncü dünya ülkeleri ya da Güney ülkeleri olarak da bilinen ülkeler, küreselleşmenin daha çok olumsuz yönlerinden etkilenmektedir. Yoksulluk, açlık, eğitimsizlik gibi pek çok sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişken düşük yaşam koşullarının işaretleridir. Kısacası dünya üzerindeki hiçbir ülkedeki yaşam artık diğerlerinden bütünüyle ayrı olarak ele alınamamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada Üçüncü Dünya ülkeleri küresel düzlemde ele alınarak kadın sorunsalı da bu bağlamda analiz edilmeye çalışılmıştır.

Küreselleşen dünya eşitsizliklerle dolu bir dünyadır. Dünyadaki toplumsal ilişkilerde, gelişmiş ülkeler ile yoksulluğun ve sefaletin hüküm sürdüğü Üçüncü Dünya ülkeleri arasında büyük çaplı eşitsizlikler söz konusudur. Bu durumda Üçüncü Dünya kadını, hem bu ülkeler arası eşitsizlikler, hem de toplumsal cinsiyet bağlamındaki kadın – erkek eşitsizliği etrafında yaşam sürmektedir. Bir başka deyişle; Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşayan kadınların, gelişmiş ülkelerde ikamet eden kadınlarla karşılaştırılması yapıldığında, farklı sorunların ve sıkıntıların varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum, biraz önce de değinildiği gibi, farklı yaşam kalitesi ve farklı yaşam kuralları (töre, gelenek ve görenekler, adetler vb) gibi birçok faktöre bağlıdır. Bütün bunlarla birlikte, aynı ülkede bulunsa dahi gerek gelir durumuna gerekse kır ya da kentte ikamet etme durumuna göre farklı yaşam koşullarına sahip kadınların da, buldukları toplumsal zemin bağlamında ele alınmaları gerekmektedir.

Üçüncü Dünya ülke kadının gündelik yaşamının büyük bir çoğunluğunu ev işleri ve çocukların bakımı oluşturmaktadır. Bu, dünya genelinde çoğu kadının paylaştığı bir durum olsa da Üçüncü Dünya'daki yaşam zorlukları ve düşük yaşam koşulları, kadının günlük rutin işlerini daha da zorlaştırmaktadır. Kadın kentte yaşıyorsa ağır fabrika işlerinin yoğunluğu, kırdaki yaşıyorsa kilometrelerce yol yürüyerek su ve yakacak odun taşıma ve tarlada saatlerce çalışma gibi işlerin ağırlığı ve zorluğu ile yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Kendi özel istekleri için ayırdığı süre yok denecek kadar azdır ve sosyal hayata katılmaları önünde engeller vardır.

Bununla birlikte, Üçüncü Dünya kadınlarının sorunlarının kaynakları, bu ülkelerin işleyişini, toplumsal ilişkilerini ve kurumlarını biçimlendiren töre, gelenek ve görenekler gibi kültürün yapı taşlarıdır. Bu, kadına bakış açısının değişimini ve kadının gündelik yaşantısındaki erkeklerle olan eşitsizliğe dayalı ilişkilerinin değişiminin zorluğuna işaret eder. Ayrıca, kadının yaşamına son verilmesine kadar ciddi boyutlara varabilen bu tehlikeli durum, Üçüncü Dünya ülkelerinde kadın haklarının gelişiminde ve feminist hareketlerde önceliklerin iyi saptanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dünya genelinde, ölüm oranlarının, yetersiz beslenmenin ve açlığın en yüksek olduğu bu ülkelerde, kadınlar öncelikle sağlıklı bir insan gibi yaşamak için mücadele vermelidirler. Kadın mücadelesinde başarılı olmak da zaten sağlıklı, eğitimle donanmış, bir vizyona sahip ve bilinçli kadınlarla mümkün olacaktır.

Uluslar arası kuruluşların, özellikle de Birleşmiş Milletler'in yapmış olduğu kadına yönelik çalışmaların başarılı olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Çünkü, yapılan bu tez çalışmasının bulgularından elde edildiği üzere, uluslararası sözleşmeler

ve konferanslar Üçüncü Dünya kadınının durumunun iyileştirilmesi açısından pek ilerleme kaydedememiştir. Örneğin, Birleşmiş Milletler'in gerçekleştirmiş olduğu konferanslarda kadının hakları konusunda alınan kararların, ülkelerin kültürel, dinsel, sosyal ve ekonomik özelliklerinin farklılıklarının göz önünde bulundurulmadan alındığı anlaşılmaktadır. Bazı kabul edilen haklar kimi toplumların, özellikle de Üçüncü Dünya toplumlarının gerek gelenek ve göreneklerine gerekse dinlerine ters düşmekte olduğu görülmektedir. Ayrıca, daha önce de değinildiği üzere, Üçüncü Dünya toplumlarında gelişmiş ülkelerde revaçta olan "eşit işe eşit ücret" taleplerinden öte hayatlarını kurtarma çabasında olan kadınların varlığı söz konusudur. Hindistan'daki 'drahoma ölümleri', kadın haklarında önceliklerin önemliliğini gösteren bu durumun en iyi örneklerindendir. Bu cehaletten kaynaklanan kadın ve kız çocukları cinayetlerinin göz ardı edilmemesi, politik, hukuksal ve toplumsal düzeyde önlemler alınması gerekmektedir.

Kadın hakları için atılacak adımlar, demokratik bir toplumun ön koşullarındandır. Bu bağlamda feminist hareketin her toplumda kadınların eşitlik için mücadelelerinde savaşım içinde olmaları gerekmektedir. Bu savaşım en çok Üçüncü Dünya ülkeleri için gereklidir. Kadınlar toplum içinde gerçekte olmaları gerektiği konumlara erişmedikçe o toplumların kalkınması güçleşecektir.

KAYNAKÇA

AHISKA, Meltem, (1994), “Yoksa Kadınlar Var Mı?”, **Defter Dergisi**, Yıl:7, Sayı:21, Bahar, İstanbul.

AHMAD, Aijazuddin, (1992), “Women’s access to land and their working status: A geographical interpretation of female, dependency in rural India”, IGU 27 International Geographical Congress, Technical Program Abstracts.

ALKİN ve diğerleri (1998), **Genel Ekonomi Ansiklopedisi**, Milliyet Yayınları, İstanbul.

ANSİKLOPEDİK EKONOMİ SÖZLÜĞÜ, (1995), Dünya Yayıncılık, İstanbul.

ARAT, Yeşim, (1995), “Türkiye’de Kadın Hareketi: Liberal Kemalizmin Radikal Uzantısı”, **Türkiye’de Kadın Olgusu**, Yayına Hazırlayan: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul.

ARAT, Zehra, “Kemalizm ve Türk Kadını”, (1998), **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Türkiye İş Bankası – İstanbul Menkul Kıymetler Borsası – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

BARNETT, Hilaire B. A., (1998), **Introduction to Feminist Jurisprudence**, London.

BAUMAN, Zygmunt, (1999), **Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar**, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

BENDASON, Ney, (1995), **Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları**, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İletişim Yayınları, İstanbul.

BERKTAY, Fatmagül, (1995), “Türkiye Solu’nun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var mı?”, **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

BERKTAY, Fatmagül, (1998), “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Türkiye İş Bankası – İstanbul Menkul Kıymetler Borsası – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

BOLAK, Hale, (1995), “Aile İçi Kadın Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler”, **1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

BOURNE, J., “Çıkar Koruma Politikası”, (1994), **Kadın Hareketinin Kurumlaşması**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Metis Yayınları, İstanbul.

BREMOND, Janine, **GELEDAN**, Alain, (1984), **İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü**, Çeviren: Ertuğrul Özkök, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BRUEGEL, Irene, (1973), “Cities, Women And Social Class: A Comment”, **Antipode: A Radical Journal Of Geograpy** 5.

BURKE, Peter, (2000), **Tarih ve Toplumsal Kuram**, Çeviren: Mete Tunçay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

CONNELL, R. W., (1998), **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, Çeviren: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

ÇAĞATAY, Nilüfer, **SOYSAL**, Nuhoglu, (1995), “Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler”, **1980’ler Türkiye’inde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇAHA, Ömer, (1996), **Sivil Kadın**, Konya.

ÇAKIR, Serpil, (1996), “Kadın Araştırmaları Bilimde Neleri, Nasıl Sorguluyor, Neleri Değiştirmek İstiyor?”, **İnsan Toplum Bilim**, Derleyen: Kuvvet Lordoğlu, Kavram Yayınları, İstanbul.

ÇAKIR, Serpil, (1994), **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul.

ÇELEBİ, Nilgün, (1990), **Kadınlarımızın Cinsiyet Rolü Tutumları**, Sebat Ofset, Konya.

CHODOROW, N., (1978), **The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the sociology of Gender**, Berkeley, California.

CONNELL, R. W., (1998), **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

DADZIE, Stella, (1994), “Siyah ve Beyaz Kadınların Politikası”, **Kadın Hareketinin Kurumlaşması**, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Metis Yayınları, İstanbul.

DAHL, Tove Stand, (1987), **Women’s Law, An Introduction to Feminist Jurisprudence**, Trans: Ronald L. Craig, Norwegian University Pres, Norway.

DANSUK, Ercan, (1997), **Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla Ölçülmesi**, Sosyal Sektörler ve Koordinasyonlar Genel Müdürlüğü Ücretler ve Gelirler Dairesi Başkanlığı Uzmanlık Tezi, DPT Yayınları, Ankara.

DE BEAUVOIR, Simone, (1989), **The Second Sex**, Ed. H. Parshley, London.

DE JONGE, Paul Van Hanswijck, (1998), “Yoksulluğun Önleme Stratejileri Açış Konuşması”, **Yoksulluğu Önleme Stratejileri**, TESEV Yayınları, İstanbul.

DEMİR, Ömer, (1995) **İktisat ve Yöntem**, İstanbul.

DEMİR, Z., (1997), **Modern ve Postmodern Feminizm**, İstanbul.

DEMİRDİREK, Aynur, (1993), **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi**, İmge Kitabevi, Ankara.

DENNIS, Lord, (1980), **The Due Process of Law**, London.

DOĞRAMACI, Emel, (1982), **Türkiye’de Kadın Hakları**, Üniversal Kitabevi, Ankara.

DOLTAŞ, Dilek, (1991), “Feminizm Açısında Sekizinci Günah ve Bir Cinayet Romanı”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:53, İstanbul.

DONOVAN, Josephine, (1997), **Feminist Teori**, İletişim Yayınları, İstanbul.

DURAKBAŞA, Ayşe, (1998), “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”, **Tarih ve Toplum**, No:51.

DURAKBAŞA, Ayşe, (1998), “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Türkiye İş Bankası – İstanbul Menkul Kıymetler Borsası – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

DWORKIN, A., (1981), **Power in Pornography: Men Possesing Women**, London.

DWORKIN, Ronald, (1986) **A Matter of Principle**, Oxford.

EISENTEIN, Zillah, (1981) **Radical Future of Liberal Feminism**, New York.

ENGELS, F., (1977), **Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Çeviren: K. Somer, İstanbul.

FEATHERSTONE, M., (1996), **Postmodernizm ve Tüketici Kültürü**, Çeviren: M. Küçük, İstanbul.

FERGUSON, Ann, (1987), **Benliğin Cepheleri Üzerine Feminist Bir Teori**, Kadın Araştırmalarında Yöntem, Çeviren: Ayşe Durakbaşa, İstanbul.

FRASER, Nancy, **NICHOLSON**, Linda, (1988), **Felsefesiz Toplumsal Eleştiri, Feminizm ve Postmodernizm Arasında Bir Karşılaşma**, Çeviren: M. Küçük, Ankara.

FREUD, Sigmund, (1997), **Cinsiyet Üzerine**, Çeviren: A. Avni Öneş, Say Yayınları, İstanbul.

FULLER, Margaret, (1971), **Women in the Nineteenth Century**, New York,.

GIDDENS, Anthony, (1994), **Sosyoloji-Eleştirel Bakış**, Çeviren: Ruhi Esengün – İsmail Öğretir, Birey Yayıncılık, İstanbul.

GIDDENS, Anthony, (2000), **Sosyoloji**, Çeviren: Hüseyin Özel – Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara.

GILLIAN, Carol, (1982), **In a Different Voice**, Cambridge.

GÖLE, Nilüfer, (1991), “Batı Modernizmi ve Post-Feminizm”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:53, İstanbul.

- GÜRİZ**, Adnan, (1997), **Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk**, Ankara.
- GÜZEL**, Şehmuz, (1991), “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Toplumsal Değişim ve Kadın”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt: 3 – 4, İstanbul.
- HILL**, Mary, (1980), **Charlotte Perkins Gilman, The Making of A Radical Feminist**, Philadelphia.
- HUYSEN**, Andreas, (1993), **Postmodernin Haritasını Yapmak, Modernite, Versus Modernite**, Çeviren: M. Küçük, Ankara.
- İLKİN**, Akın, (1983), **Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ILLICH**, Ivan, (1996), **Gender**, Çeviren: Ahmet Fethi, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- İLYASOĞLU**, Aynur, (1996), “Toplumsal Mesafe, Kadınlar ve Kimlik – İslamcı Kadın Kimliğinin Araştırılmasında Yöntem Sorunları”, **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Yayına Hazırlayan: Serpil Çakır ve Necla Akgökçe, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- JEANNIERE**, Abel, (1990), “Modernite Nedir?”, Çeviren: N. Tatal, **Birikim**, Sayı: 40, İstanbul.
- KABASAKAL**, Mehmet, (1998), “Türkiye’de Yoksulluk, Sosyo-ekonomik Politikalar ve Sivil Toplum”, **Yoksulluğu Önleme Stratejileri**, TESEV Yayınları, İstanbul.
- KADIOĞLU**, Süheyla, (2001), **Bitmeyen Savaşım – Kadın Hareketi Tarihi I**, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- KANDİYOTİ**, Deniz, (1997), **Cariyeler Bacılar Yurttaşlar**, Metis Yayınları, İstanbul.
- KANDİYOTİ**, Deniz, (1995), “Çağdaş Feminist Çalışmalar ve Ortadoğu Araştırmaları”, **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Çeviren: Neslihan Cangöz, Yayına Hazırlayan: Serpil Çakır - Necla Akgökçe, Sel Yayıncılık, İstanbul.

KANDİYOTİ, Deniz, (1995), “Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözümlemesine Yönelik Notlar”, **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

KARDAM, Filiz, **ECEVİT**, Yıldız, (2002), “1990’ların Sonunda Bir Kadın İletişim Kuruluşu: Uçan Süpürge”, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, Derleyen: Aksu Bora ve Asena Günal, İletişim Yayınları, İstanbul.

KATZ, John, (1978), **The Unjust Treatment of Homosexuals**, New York.

KAYASÜ, Serap, (1997), “Değişen Dünya Düzenleri, Değişen Kadınlar: Toplumsal Cinsiyetin Değişen İçeriği”, **Toplum ve Blim**, Sayı: 75, İstanbul.

KEYMAN, Fuat, (1997), “Levent Tezcan’a Yanıt: Kemalizm, Gelenek ve Demokratik Açılım”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:75, Kış, İstanbul.

KILIÇ, Zülal, (1998), “Cumhuriyet Türkiye’sinde Kadın Hareketi’ne Genel Bir Bakış”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Türkiye İş Bankası – İstanbul Menkul Kıymetler Borsası – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

KURNAZ, Şefika, (1996), **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını**, M.E.B. Yayınları, Ankara.

LYOTARD, J. F., (1990), **Postmodern Durum, Postmodernizm**, Çeviren: A. Çiğdem İstanbul.

MACKINNON, Catherina, (1989), **Toward A Feminist Theory of the State**, Harvard University Pres, Cambridge.

MALİNOWSKI, Bradislaw, (1960), **Sex and Repression in Sovoge Society**, London.

MARSHALL, Gordon, (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, Çeviren: Osman Akınhay – Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

MICHELL, Andree, (1984), **Feminizm**, Kadın Çevresi Yayınları, İstanbul.

MICHELL, Andree, (1995), **Feminizm**, Çeviren: Şirin Tekeli, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İletişim Yayınları, İstanbul.

MILLET, Kate, (1970), “Sexual Politics: A Manifesto for Revolution”, **Notes from The Second Year**, London.

MITCHELL, (1987), “Women and Equality”, Ed. A. Phillips, **Feminism and Inequality**, Oxford.

MITCHELSON, R.L., (1980), “Gender Related Differences In Travel Mode Psychophysics”, **Annuual Meeting Of The Association Of American Geographers**, Louisville, Kentucky.

MUTMAN, Mahmut, **YEĞENOĞLU**, Melda, (1992), “Bilimlerde ve Toplumda Postmodernizm”, **Birikim**, Sayı:3, İstanbul.

NAVARO, Leyla, (1999), **Tapmağın Öbür Yüzü – Gerçekten Beni Duyuyor Musun?**, Sistem Yayınları, İstanbul.

ONARAN, Oğuz, **BÜKER**, Seçil ve **BİR**, Ali, **Eskişehir’de Erkek Rol ve Tutumlarına İlişkin Alan Araştırması**, Anadolu Üniversitesi Yayınları Eskişehir.

ÖZBUDUN, Sibel, (1998), “Batıda Özgürlük Sonrası Kadın Literatürüne Bakış”, **Varlık**, Sayı: 958, Temmuz 1987.

ÖZGÜÇ, Nazmiye, (1998), **Kadınların Coğrafyası**, Çantay Kitabevi, İstanbul.

ÖZKALP, Enver, (1995), **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No: 87, Eskişehir.

PATEMAN, Carole, (1988), **The Sexual Contract**, London.

PHILIPS, Anne, (1995), **Demokrasinin Cinsiyeti**, Çeviren: Alev Türker, İstanbul.

RAMAZANOĞLU, Caroline, (1998), **Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri**, Çeviren: Mefkure Bayatlı, Yayına Hazırlayan: Fatmagül Berktaş, Pencere Yayınları, İstanbul.

RANASINGHE, Hema, C., (1992), “Changing Nature Of Female Labour Force Participation and Travel Problems: An Analysis For Policy Making With Special Reference To Sri Lanka”, IGU, 27. **International Geographical Congress, Technical Program Abstract**.

RANDALL, Vicky, **WAYLEN**, G., (1998), **Gender, Politics and State**, Edited by: Vicky Randall – Georgina Waylen, First Published, Routledge, New York.

RASANAYAGAM, Yoga, (1993), “Women As Agents and Beneficiaries Of Rural Housing Programmes In Sri Lanka”, Different Places, Different Voices: Gender and **Development in Africa, Asia and Latina America**, ed: J. H. Momsen and V. Kinnaird, London.

ROWBOTHAM, Sheila, (1994), **Kadınlar Direniş ve Devrim**, Payel Yayıncılık, İstanbul.

RULLMANN, Marit, (1996), **Kadın Filozoflar**, Kabalcı Yayınları, İstanbul.

RYAN, Michele A., (1993), **Postmodern Siyaset**, Çeviren: M. Küçük, Ankara.

SAİM, Hikmet, (1997), **Kadının Gizli Dünyası**, Arıon Yayınları, İstanbul.

SERDAROĞLU, Ufuk, (1998), **Feminist İktisadın Bakışı Postmodernist mi?**, İstanbul.

SEVİNDİRİCİ, İbrahim, (1999), **Az gelişmişliğin Ekonomisi**, Ayyıldız Yayınları, Ankara.

SMITH, Patricia, (1993), **Feminist Jurisprudence and The Nature of Law**, Oxford University Pres, Oxford.

SPELMAN, Elizabeth, (1990), **Inessential Woman: Problems of Exclusion in Feminist Thought**, London.

ŞENSES, Fikret, (2003), **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul.

TEKELİ, Şirin, (1988), **Kadınlar İçin**, Alan Yayınları, İstanbul.

TEKELİ, Şirin, (1989), “80’lerde Türkiye’de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi”, **Birikim**, Sayı: 3.

TEKELİ, Şirin, (1982), **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim Yayınları Araştırmalar Dizisi, İstanbul.

TEKELİ, Şirin, (1995), “1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar”, **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

TEKELİ, Şirin, (1998), “Kısa Kronoloji”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Türkiye İş Bankası – İstanbul Menkul Kıymetler Borsası – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

TOSKA, Zehra, (1998), “Cumhuriyet’in Kadın İdeolojisi: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar”, **75 Yılda Kadınlar ve Erkekler**, Türkiye İş Bankası – İstanbul Menkul Kıymetler Borsası – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.

TURCHE, Christopy, (1997), **Cinsiyet ve Akıl: Cinsiyetlerarası Savaşmada Felsefe**, Çeviren: Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

TÜSİAD, (1988), **Türkiye’de Modernleşme, Sanayileşme ve Gelişme Göstergeleri**, İstanbul.

TÜTENGİL, Cavit Orhan, (1970), **Az gelişmenin Sosyolojisi**, Belge Yayınları, İstanbul.

UNFPA, (1996), **Dünya Nüfusunun Durumu**, New York.

UNİCEF, (1998), **The State Of The World Children**, New York,

URBANSKI, Olesen, (1980), **Margaret Fuller’s Women in the Nineteenth Century: A Literary Study of Form and Content, of Sources and Influence**, New York.

WALKER, Alice, (1974), **In Search of Our Mathers’ Gardens**, New York.

WEST, Robin, (1991), **Jurisprudence and Gender**, in *Feminist Legal Theory*, Oxford University Press, Oxford.

YARAMAN, Ayşegül, (2001), **Resmi Tarihten Kadın Tarihine**, Bağlam Araştırma Dizisi, İstanbul.

YÜKSEL, Şahika, (1995), “Eş Dayağı ve Dayaa Karşı Dayanışma Kampanyası”, **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Yayına Hazırlayan: Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

ZEKA, Nemci, (1990), **Postmodernizm: Jameson Lyotard**, İstanbul.

<http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl> - Hasan CEYLAN, “Dünya’da Yoksulluk, Kalkınma Üzerine Bir Deneme”, 2005.

<http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/yoksulluk.htm> - A. MAZLUM, “Yoksulluk ve Küreselleşme”, 2004.

<http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf>.